

Hermann Gabriella

Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952–1977

„Sauviter in modo, fortiter in re – ez az elv vezéreljen bennünket, ahogy annyi előttünk járó nemzedék vállotta és próbálta követni ezt az utat.”

Teleki Béla¹

Az Észak-Amerikában élő magyar diaszpóra sajátos világa hosszú időn keresztül formálódott, mire elnyerte mai állapotát. Mivel a különböző időszakok gazdasági és politikai emigrációs hullámai által létrehozott szerveződések, mozgalmak² mind egyfajta hibrid, egymással sokszor konkurens³ hozott értékekre épülő, sajátos közösségi kultúrát képviselnek,⁴ az amerikai magyar szórvány társadalmi életében különösen színes életvilág bontakozott ki. Annak ellenére, hogy természetesen ma a diaszpóra szövete szociológiailag és kulturálisan is jóval több szálon szövődik, mint az anyaországi politikai berendezkedéssel kapcsolatos meggyőződések (és a közöttük lévő törésvonalak), a hidegháború korszakában úgy tűnik, hogy ez utóbbi fontosabb tudati elemnek számított az ottani magyarság identitása szempontjából.⁵

1 Részlet Teleki Béla: *Az Erdélyi Szövetség eredményes működésének előfeltételei – külpolitikai nézőpontból* c. írásából. Dátum nélkül. A szövegben szereplő információk alapján 1989-1990 körül keletkezett. Kiemelések az eredetiben. Mauthner Gabriella tulajdona és küldeménye, 2010. nyár. A szövegben szereplő latin idézet fordítása: „*Légy határozott a lényegben, de körültekintő a végrehajtásban*”. Lásd http://www.kislexikon.hu/fortiter_in_re_sauviter_in_mod.html [letöltve 2011. március 4-én]

2 Papp Z. Attila (szerk.): *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiadványa, Budapest, 2008, 35.

3 Uo. 35. Erre számos példa akad az *Amerikai Erdélyi Szövetség* történetében is.

4 Uo. 425.

5 Fejős Zoltán: *Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához*. In Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Gondolat – MTA Etnikai Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, 9–24; 22.

Tanulmányom témáját tekintve az amerikai magyar emigráció eme korszakának egy eddig kevésbé ismert szeletét kívánja feltárni. A kisebbségben újból magára maradt erdélyi magyarság nyugati kormányok felé történő képviseletét, valamint az erdélyi származású emigránsok összefogását ellátni és tájékoztatását szolgálni kívánó *Amerikai Erdélyi Szövetség* (továbbiakban AESZ) érdekes színtörténet volt az egymástól merőben különböző közösségi kultúrákból álló amerikai magyar diaszpóra kulturális életének. Az AESZ ugyanakkor számos területen igen lényeges munkát végzett. Legfontosabb, máig ható eredménye elnöke, Teleki Béla munkásságának, a jelenleg *Magyar Emberi Jogok Alapítvány*ként (Hungarian Human Rights Foundation – továbbiakban HHRF) ismert szervezettel folytatott szoros munkakapcsolata, működésének széles körű, mind szellemi és erkölcsi, mind anyagi jellegű támogatása volt. Az 1976-tól működő *Emberi Jogokért Romániában Bizottság* (Committee for Human Rights in Rumania – későbbiekben CHRR) 1983-ban, a szlovákiai magyarság elnyomtatása ellen folytatott küzdelem felvállalása után kapta jelenleg is használt nevét.⁶ A szervezet negyedszázados munkásságának első felében, a rendszerváltozás időszakáig „legfontosabb célja volt a kisebbségben élő magyarság elleni jogsértésekre irányítani az amerikai és nemzetközi döntéshozók figyelmét”, melynek „egyik kimagasló eredménye 1987-ben született meg, amikor a Kongresszus négy alkalommal szavazta le a Ceaușescu-rendszert jutalmazó Legnagyobb Vámkedvezményt (Most-Favored-Nation statut-t)”.⁷

Az AESZ történetének kutatását a szoros munkakapcsolat mellett leginkább e két szervezet törekvései közötti hasonlóságok indokolták. Az erdélyi magyarság helyzetének javítását ugyanis mindketten úgy igyekeztek elérni, hogy nem hangoztatták Erdély területének Magyarországhoz való csatolásának követelését, valamint, hogy a nyugati kormánysszervekkel és emberjogi szervekkel alakítottak ki együttműködést. A más körülmények között történő szocializáció mellett az immáron másodgenerációs amerikai magyar fiatalok által alapított szervezet csupán attól tért el az AESZ-től, hogy előbbi már titkon sem remélte a trianoni országhatárok visszaállítását.⁸

6 Teleki Béla 1984-ben emigránsoknak küldött körlevele *Feljegyzés a Hungarian Human Rights Foundation-ról* címmel. Tibori Szabó Zoltán küldeménye, 2010 nyara.

7 *Hungarian Human Rights Foundation – HHRF (Magyar Emberi Jogok Alapítvány) – 28 éve a magyar kisebbségek szolgálatában. Magyar Emberi Jogok Alapítvány hivatalos honlapja.* <http://www.hhrf.org/hhrf/index.php?oldal=37> [letöltve 2010. december 24-én].

8 *Hámos László szóbeli közlése*, 2009. december, Budapest.

Kutatásom során igyekeztem interdiszciplináris megközelítést alkalmazni, azaz az *Amerikai Erdélyi Szövetség* által kifejtett tevékenységet próbáltam az amerikai magyar emigráció, az erdélyi magyarság mindenkori aktuális helyzete, valamint az amerikai-román, magyar-román kapcsolatok keresztmetszetében elhelyezni, s ebben a szellemben feltárni történetét. Mindennek alapja a módszeres forrásfeltárás volt: elsősorban az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában található Teleki Béla hagyatéokra, továbbá a szervezet hivatalos folyóiratára, a *Transsylvania Erdélyi Tájékoztatóra* támaszkodtam. Ezt egészítettem ki az AESZ volt és a HHRF jelenlegi munkatársaival folytatott levelezésekkel, interjúkkal, valamint egyéb, ebben az időszakban megjelent, itthon is fellelhető nemzetközi szakmai kiadványokkal.

A rendelkezésemre álló anyagot az alábbi három csomópont köré szerveztem:

1. a szövetség megalapításának gondolata és a vezetők által Erdéllyel kapcsolatban képviselt álláspont;
2. az AESZ alapító okirata és érdekvédelmi tevékenységének első szakasza;
3. a kisebbségvédelmi politika feltételeinek átalakulása és az AESZ tevékenysége a hetvenes évek második felétől, valamint kapcsolata más szervezetekkel.⁹

Tanulmányomban nem tudtam minden felmerült kérdésre teljes értékű választ adni, maradtak olyan pontok, amelyeket a további forrásfeltárás után lehetséges csak tisztázni. Ezeket a dolgozat végén igyekeztem összegezni. Jelen munkámban célom elsősorban ezen emigrációs szervezet története főbb csomópontjainak ismertetése, nemzetközi kontextusban való elhelyezése volt.

1. Az Amerikai Erdélyi Szövetség létrejötte és célkitűzései

Az 1945 utáni emigrációban alakult magyar szervezeteknek és intézményeknek kezdetben elsősorban a menekültek támogatását, segélyezését kellett magukra vállalni. Csak ezután gondolhattak politikai munkára, melyet

9 Jelen tanulmány 1977-es időhatárválasztásának is az az oka, hogy innentől kezdve leginkább a CHHR-HHRF tevékenysége kerül előtérbe, amelyet az AESZ elnöke – egyre inkább a háttérbe húzódva – támogat. Többek között ennek is köszönhető az, hogy a fiatalabb generációból álló szervezet – a megváltozott nemzetközi helyzethez alkalmazkodva – egyre professzionálisabb emberi jogvédelmi tevékenységet tudott kifejteni.

azonban sokszor megnehezítettek a hatóságok különféle előírásai, de leginkább a kitelepült magyarokkal szemben észlelhető bizalmatlanság, hiszen a befogadó területek vezetői közül sokan a bukott világnézet és háborút veszített rezsim híveinek tartották őket.¹⁰ Ugyanez a bizalmatlanság érezhető volt az Amerikai Egyesült Államokban is,¹¹ ahová 1948-ban kezdődött el, és két-három évig tartott az 1948-as és 1950-es törvénymódosítások által lehetővé tett közép-kelet-európai országokból származó menekültek kivándorlási hulláma.¹² Ebben a légkörben alakultak meg azok a szervezetek, amelyek a magyarság különböző csoportjainak érdekeit igyekeztek képviselni a befogadó országok politikai színterein.

A számos volt politikai párt és más szervezet emigrációs (újja)szerveződése mellett az anyaországi magyarság hivatalos politikai képviselőjét az AEÁ-kormánya felé főként a New York-i székhelyű, volt képviselőkől álló, Varga Béla által vezetett *Magyar Nemzeti Bizottmány* (továbbiakban MNB) látta el. Ehhez leginkább az 1945-ben megválasztott, és 1947 során emigrációba kényszerült politikusok csatlakoztak, de emellett azok a politikusok is részt vettek, akiket az imént említett nagyobb bizalmatlanság vett körül, hiszen még a Horthy-korszak 1939-ben megválasztott parlamentjének tagjai voltak. Mivel a Nemzeti Bizottmányban többen részt vettek a volt visszacsatolt területek parlamenti képviselői közül, az anyaországi mellett a kisebbségi magyarság összefogásának megszervezésére is történtek próbálkozások. Erről az ötvenes évek elején több, beható tanácskozás folyt, melynek eredményeképpen a bizottmánynak 1950 januárjában született ilyen jellegű határozata. E szerint „a Végrehajtó Bizottság súlyt helyez arra, hogy a magyar állam jelenlegi határain kívül élő magyarsággal való együttműködés

10 Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. I–II. kötet. Stichting Mikes International, Den Haag, 1989. I. kötet, 38.

11 Az ún. nemzeti emigrációba tartozókat körbevevő bizalmatlanságot jól példázzák a Teleki Bélát, az *Amerikai Erdélyi Szövetség* későbbi vezetőjét az AEÁ-ban töltött éveinek kezdetén ért sajtótámadások. Erről lásd Lichten, Joseph L.: Open Harbor for Arrow Cross. Meet Some More of the Pogrom Inciters Who Are Waging a Propaganda Battle for Support of a Future, Fascist Hungary. *ADL Bulletin*, New York, 1953. október, 4–5. [Nyitott menedék nyilaskereszteseknek. Találkozz a pogromok még több felbujtójával, akik propagandaháborút folytatnak egy jövő fasiszta Magyarországgal.] valamint Lichten, Joseph L.: Who Let Them In? Meaning the Weird Flock of Hungarian Nazis Who as “Displaced Persons” Found a Propaganda Haven in the United States. *ADL Bulletin*, New York, 1953. szeptember, 6–8. [Ki engedte be őket? Azaz a magyar náci furcsa csapatát, akik mint „hontalan személyek” találtak propagandamenhelyet az Egyesült Államokban.] Az újságcikkek címei Tibori Szabó Zoltán szíves közlése.

12 Borbándi: i. m. I. kötet, 108.

minden vonatkozásban biztosíttassék”,¹³ valamint kiállt a kisebbségi magyarok érdekképviselésének felvállalása mellett. Ennek az integrációnak a gyakorlati keresztülvitele azonban sikertelen maradt, és a kisebbségi magyarok végül önálló szervezeteket kezdtek alapítani: elsőnek az 1951-ben létrejött *Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmánya* szerveződött meg (ennek elnöke Szilassy Béla volt felvidéki képviselő lett), majd 1952-ben, Clevelandben a *Kárpátaljai Magyarok Szövetsége* is megalakult, Hokky Károly irányításával.¹⁴ Ugyanezen évben szerveződött meg, ugyancsak Clevelandben, az erdélyi magyarok képviselését tömörítő szervezet is, amelynek tevékenysége és története jelen dolgozat tárgyát képezi.

Eddigi kutatások szerint a keleti parton élő, leginkább 1945 után kivándorolt, ún. „nemzeti emigráció” körébe tartozó erdélyi származású magyarok¹⁵ szintén az MNB-től függetlenül kezdtek 1952 tavaszán¹⁶ saját csoportosulás szervezésébe. A szervezkedés dr. Páll György akkori clevelandi gyári munkás (korábban az Erdélyi Párt kolozsvári pártközpontjának vezetője, titkára)¹⁷ javaslatára indult el. A volt politikusokból, közéleti személyiségekből, értelmiségiekből álló Ideiglenes Szervező Bizottság ugyanazon év őszére hívta össze mindazon jelentősebb erdélyi személyiségeket, akiknek részvételi lehetősége valószínűnek látszott.¹⁸ A szeptember 7-én, a clevelandi Szent Mihály egyházközség nagytermében tartott összejövetel – mely Szakáts I. Jenő vezetése alatt zajlott le, és amelyen számos, az erdélyi közéletben korábban szerepet vállaló személyiség előadása és felszólalása¹⁹

13 Emödy József: Kisebbségi bizottmányok. *Unio*, 1952. június. Idézi: Borbándi: i. m. I. kötet, 298.

14 Borbándi: i. m. I. kötet, 298.

15 Uo. 288–289.

16 Névtelen szerző: Erdélyiek szövetkezése Erdélyért. *Katolikus Magyarok Vasárnapja. Catholic Hungarians' Sunday*. Amerika egyetlen katolikus magyar lapja. Cleveland, Ohio. 1952. szeptember 12., 59. évf. 36. szám.

17 Teleki Béla: Dr. Páll György halála. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. december, 4. sz., 1–2. és uő: Dr. Páll György személyi adatai és életrajza. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. december, 4. sz., 2–3.

18 Lásd *Meghívó az Amerikai Erdélyi Szövetség alapító gyűlésére*. Teleki Béla hagyaték. OSZK Kézirattár, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

19 „Dr. Páll György ismertette az ideiglenes ügyrendet, dr. Szász Béla a propaganda és a statisztikai adatgyűjtés működését, Teleki B. Károly [itt a szerző Teleki Bélára gondol – H. G.] Erdély jelentőségét a nemzetközi politikában, majd szünet után Wass Albert író, Erdély szülöttje beszélt a magyar emigráció jelentőségéről és feladatáról.” Az összejövetelen felszólalt még Faluvéggy Ferenc, Mihályfi Lajos, Hokky Károly, Hites Endre és Horváth Ferenc. – Névtelen szerző: i. m.

hangzott el – egyhangúan kimondta az *Észak- és Dél-amerikai Erdélyiek Szövetségének* megalakulását. Ezenkívül felhívást bocsátott ki az erdélyiekhez a szövetségben való részvételre,²⁰ továbbá kifejezte szándékát egy ún. Ideiglenes Szervező Bizottság kiegészítésére, „mindazon államokban élő erdélyiek reprezentánsaival, ahol erdélyiek nagyobb számban” élnek. Az értekezlet egy ideiglenes ügyrendet is elfogadott, amely szerint a szövetség „mindazon erdélyiek pártpolitikától, vallási, társadalmi és nemzeti hovatartozástól független tömörülése, akik minden erejükkel az elmondhatatlan szenvedésektől sújtott erdélyi népnek a kommunista iga és a román elnyomás alól való felszabadításában akarnak közreműködni, és a felszabadulás után az ott lakó népek jogait a teljes egyenjogúság alapján federatív alkotmányban kívánják biztosítani”.²¹ A felszabadulás utáni rendezés gondolata szintén az akkori közgondolkodásra volt jellemző. Amilyen mértékben romlott ugyanis a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti együttműködés, olyan mértékben erősödött a politikai tevékenység megkezdésének, és ezáltal a világpolitikában bekövetkező fordulatra való „felkészülés”-nek a vágya.²² A „federatív” megoldás választásának okairól és előzményeiről még lesz szó (lásd 1.2.1. alfejezetet).

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* megalakulásakor három célkitűzést jelölt meg:

1. „Összeköttetést tartani fenn az emigrációban élő erdélyiek között, ápolni az összetartozás érzését, és ébren tartani Erdély ügye iránti érdeklődésüket.”

2. „Szót emelni mindenkor Erdély és az elnyomott erdélyi magyarság ügyében, beadványokkal, cikkekkel, amikor arra csak alkalom adódik.”

3. „Felvilágosító munkát végezni Erdély ügyében Nyugaton, ahol többnyire nemcsak problémáinkat nem ismerik, de még Erdély létével, avagy hollétével sincsenek tisztában.”²³

E három feladat az *Amerikai Erdélyi Szövetség* működésének vezérfonalává vált. Ehhez az alakuló gyűlésen elfogadott ideiglenes ügyrend a megfelelő eszközöket is meghatározta. Eszerint a szervezet a célok elérésére:

20 Lásd *Az Amerikai Erdélyi Szövetség felhívása az erdélyi ügy támogatására és csatlakozásra*. Teleki Béla hagyaték, OSZK Kézirattár, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

21 Névtelen szerző: i. m. Lásd a felhasznált folyóiratok, újságcikkek között. A föderatív rendezés kérdéséről még lesz szó, lásd az 1.2.1. alfejezetet.

22 Borbándi: i. m. I. kötet, 50.

23 Teleki Béla: Beköszöntő. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 1. sz., 1.

„a) beszervezi a szabad nyugati világban élő erdélyieket, és nyilvántartást vezet az emigrációban élő összes erdélyiekről;

b) szakszerű statisztikai és egyéb anyaggyűjtést végez Erdélyt illetően, főleg az 1918-tól napjainkig terjedő időre;

c) szakszerűen feldolgozza az erdélyi kérdéseket, különösen a felszabadulás utánra vonatkozó federatív megoldás kérdését és az azzal összefüggő kérdéseket;

d) szakszerűen informálja erdélyi kérdésekben a meglevő politikai, kulturális és társadalmi alakulatokat;

e) írásban és szóban szakszerű felvilágosító munkát folytat a nyugati országok, elsősorban pedig az angolszász nyelvterületek kormányainak; parlamenti tagjainak, diplomatáinak, katonai vezetőinek, közvéleményének, sajtójának, gazdasági és kulturális tényezőinek informálására, s mindent elkövet, hogy megnyerje őket az erdélyi kérdés igazságos és ésszerű rendezéséhez;

f) angol nyelvű (később lehetőségek szerint francia, német, spanyol és olasz nyelvű) folyóiratokban, röpiratokban, könyvekben foglalkozik Erdély kérdéseivel, s mindenekelőtt e terület jövőjének rendezésével, valamint támogatja hasonló célú, közérdekű kiadványok megjelenését;

g) az erdélyi kérdés ismertetésére megfelelő előadásokat rendez, s minden lehető módon ápolja az erdélyi szellemet. Igyekszik összegyűjteni minden erre vonatkozó dokumentumot, és támogatja az ebben a szellemben dolgozó erdélyi írókat;

h) tagjait időnként bizalmas körlevelekben informálja;

i) erdélyiek elhelyezkedését támogatja.”²⁴

A clevelandi gyűlés nemcsak az alapvető célokat és eszközöket fogalmazta meg, hanem kijelölt egy központi szervezőbizottságot is, melynek tagjául választotta Diószeghy Erzsébetet, dr. Dominits Lászlót, Faluvéghy Endrét, Kolumbán Józsefet (az Erdélyi Párt egyik volt alelnökét),²⁵ Losonczy Istvánt, dr. Máthé Imrét, Nagy Sándort, dr. Páll Györgyöt (az Erdélyi Párt kolozsvári kerületének volt irodavezetőjét),²⁶ dr. Szakáts I. Jenőt, dr. Szász Bélát, dr. Szentiványi Sándort, O.F.M. Takács Gábor ferences

24 Lásd: *Az Amerikai Erdélyi Szövetség ideiglenes ügyrendje*, Cleveland, 1952. szeptember 7. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580, Rendezés alatt: 2010. december 25. Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* végleges ügyrendje sajnos nem található a Teleki hagyatékban, azt más forrásból sem sikerült megszerezni. Ennek híján csupán az ideiglenes ügyrendre tudok támaszkodni elemzésem során.

25 Egry Gábor: *Az erdélyiség színéváltozása*. Napvilág kiadó, Budapest, 2008, 38.

26 Uo.

atyát,²⁷ Teleki Bélát (az Erdélyi Párt volt elnökét),²⁸ Teleki Gézát,²⁹ valamint Wass Albertet.³⁰ Az ekkor még hivatalos vezető nélkül álló szervezet „lelkes hangulatú gyűlését” Takács Gábor atya, a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* szerkesztője zárta be „emelkedett hangulatú beszédével”³¹.

A kezdetben clevelandi, majd New York-i székhelyű szervezet³² kulisszák mögötti megszervezését Páll György mellett – a lejjebb tárgyalandó, az AESZ célkitűzéseivel összefüggő, *Unió* nevű szervezet egyik vezetője és az *Erdélyi Párt* volt elnöke kiterjedt európai kapcsolatokkal rendelkezve – Teleki Béla veszi át, aki hamarosan a szervezet élére kerül.³³ Teleki volt erdélyi politikusokból álló európai emigráns szervezetek vezetőivel együtt egy szélesebb körű összefogást igyekszik megteremteni a hathatósabb érdekérvényesítés céljából, amelynek során megkezdődik az ún. „*Erdélyi Világszövetség*” megszervezése. Az *Amerikai Erdélyi Szövetség*, az innsbrucki *Pro Transsylvania Szövetség*, az *Erdélyiek Párisi (sic!) Szövetsége*, valamint az *Erdélyiek Müncheni Szervezőbizottsága* által alkotott tömörülés alapokmánya és

27 Az „O.F.M.” az „Ordum Fratrum Minorum” rövidítése, mely az atya ferences rendi voltára utal. *Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány hivatalos honlapja*. <http://ferencesek.hu/bemutakozas/kik-vagyunk> [letöltve 2011. november 24-én]. Takács Lajos a *Katolikus Magyarok Vasárnapjának* szerkesztője, valamint a később tárgyalandó, 1956-ban alapított *Erdélyi Bizottság* elnöke lesz. „Az Erdélyi Bizottság 25 éves.” 1981. szeptember 4-i, ismeretlen című folyóiratból származó újságkivágás. OSZK Kézirattár, *Teleki Béla hagyatéka*, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

28 Egrý: i. m. 38.

29 A későbbiekben Teleki Géza felesége, Mrs Van Horne, szül. Mikes Hanna is aktívan részt vesz az AESZ működtetésében. Lásd a 2.1. alfejezetet, valamint: Pozsony Ferenc: Hazahozták Mikes Hanna hamvait. *Háromszék*, http://www.3szek.ro/load/cikk/11567/hazahoztak_grof_mikes_johanna_hamvait [letöltve 2012. január 29-én].

30 Wass Albert és Teleki Béla kapcsolatának alakulását lásd a 3. fejezetben. Amint látható, számos, korábban az Erdélyi Pártban tisztséget betöltő személy vett részt az emigrációs szervezetben, így az AESZ és az EP között nemcsak az ideológiai hasonlóság, hanem a személyi kötődések miatt is egyfajta kontinuitás figyelhető meg.

31 Névtelen szerző: i. m.

32 Amikor Páll György 1952 októberében New Yorkba költözik, az Amerikai Erdélyi Szövetség is ide teszi át székhelyét. Teleki Béla: Teleki Béla: Dr. Páll György személyi adatai és életrajza. Id. kiad.

33 Arról, hogy Teleki Béla pontosan mikor lett az Amerikai Erdélyi Szövetség elnöke, nincsenek pontos információk. A Transsylvania Erdélyi Tudósító legelső számában Flórián Tibor az AESZ tisztújító közgyűléséről írt beszámolójában már „Teleki Béla elnöki megnyitójáról” ír. (Tisztújító közgyűlés a New York-i 69. utcai református egyház termében. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, 1959. I. évf., 1. sz., 12–13.)

ügyrendje kidolgozásának feladatát dr. Sándor Béla vállalta magára.³⁴ A tervezetet 1953. augusztus 5-én, Bregenzben fogadják el először, mint alapot az együttműködésre,³⁵ azonban a részletekről hosszú levelezés indul meg.³⁶ A hivatalos együttműködés kezdeti nehézségeinek oka valószínűleg az eltérő felfogásokban,³⁷ a hatalmas földrajzi távolságokban, a kapcsolat-tartás akadályozottságában, az idő- és anyagi forráshiányban keresendő, de az is szerepet játszhatott, hogy az akkoriban részt vevő tagok nem mindegyike maradt véglegesen Európában.³⁸ Teleki emellett még a következőkben is látta az Erdélyi Szövetség megalakításának akadályát:

„Az Erdélyi Szövetséggel is rengeteg baj van. Fő ok egyrészt az emberek hallatlan ostobasága, melynek következtében nagyon kevés dolgot értenek meg, de félreértéseik alapján azonnal durván támadnak. A másik ok meg az, hogy mindenki annyira el van foglalva, túl van terhelve, nehéz anyagi

34 Erre Ausztriában élő közös magyar barátaik kérték fel őt. *Sándor Béla levele Teleki Bélának, Bregenz, 1953. október 30.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580, Rendezés alatt: 2010. december 25. A tervezetet lásd: *Az Erdélyi Világszövetség alapokmánya és ügyrendje.* Sándor István tervezete. Teleki Béla hagyatéka, FOND 580, Rendezés alatt: 2010. december 25.

35 *Erdélyiek Müncheneri Szervezőbizottságának állásfoglalása az Erdélyi Világszövetség alapokmányáról és ügyrendjéről.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580, Rendezés alatt: 2010. december 25. Az augusztus 4–5-én történt bregenzi találkozón részt vett Zathureczky Gyula, aki később az AESZ európai megbízottja lesz, valamint Albrecht Dezső is. (*Sándor István levele Teleki Bélának, Bregenz, 1953. október 30.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580, Rendezés alatt: 2010. december 25.)

36 Lásd *Teleki Béla 1950–54 közötti levelezése.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580, Rendezés alatt: 2010. december 25.

37 Teleki Béla Albrecht Dezsőnek írott levelében így ír az *Erdélyi Világszövetség* megalakítása körüli problémákról: „Az Erdélyi Szövetség ügyével egyébként sok bajunk van. Míg korábban az európaiakon múltott a halogatás, most nálunk késik a dolog. Sándor Béla tervezete már közel egy fél éve szét van küldve szervezőbizottsági tagjainknak hozzászólás végett. A válaszok nagy része beérkezett és helyeslő. Újabban azonban úgy látom, mindenütt, de elsősorban itt az USA-ban szélsőjobboldali részről egy ostoba és felelőtlen agitációt kezdtek az önálló Erdély gondolata ellen, úgy tüntetve fel a dolgot, mintha ez hazaárulás és Erdélyről való lemondás volna.” (Utóbbiról lásd az 1.2.1. alfejezetet). *Teleki Béla levele Albrecht Dezsőnek, 1954. február 20.* Teleki Béla hagyatéka, FOND 580, OSZK Kézirattár. Rendezés alatt: 2011. február 28.

38 Gyallay Pap Domokos például Amerikába emigrált. Lásd Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia.* Hitel, Budapest, 1992, 139.

helyzetben van, hogy közösségi ügyeknek semmi időt és munkát nem tud szentelni.”³⁹

A szervezetet Teleki csupán 1954 szeptemberében tekintette megalakultnak, amikor az európai emigráns tagok is rábólintottak a szabályzatba foglaltakra.⁴⁰ Az ekkortól csupán *Erdélyi Szövetség* néven emlegetett szervezet viszontagságos körülmények között elfogadott alapokmánya sok szempontból jól megvilágítja tagjai gondolkodásmódját, erdélyi kérdéshez való hozzáállását (lásd az 1.2.1. alfejezetet). A későbbiekben Teleki Béla levelezése alapján az erdélyi magyar emigráció európai képviselői közül szorosabb munkakapcsolat leginkább a Párizsban élő Albrecht Dezsővel (az *Erdélyiek Párisi Szövetségének* vezetője, az *Erdélyi Szemle* szerkesztője, az Erdélyi Párt volt ügyvezető alelnöke),⁴¹ és a Münchenben élő Zathureczky Gyulával⁴² (az *Erdélyiek Müncheneri Szervezőbizottságának* vezetője, az Erdélyi Párt hivatalos lapja, az *Ellenzék* volt főszerkesztője) alakul ki.⁴³ A szövetség engedélyezését 1955-ben oldották meg, az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) keretében, amelynek az AESZ ettől az időponttól kezdve tag-szervezete lesz.⁴⁴ Ekkoriban a szövetség egyik tagozata Clevelandben, másik tagozata New Yorkban működött.⁴⁵

39 *Teleki Béla levele Fricke Valérnak – 1954. március 20.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 28.

40 *Teleki Béla levele Papp Remignek, 1954. szeptember 3.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 12.

41 Lásd *Albrecht Dezső Teleki Bélával folytatott levelezése.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25. és Egy: i. m. 38. Albrecht Dezső ilyen minőségében a magyar parlamentben igen szélsőséges álláspontot képviselt, lásd például Egy: i. m. 167.

42 *Erdélyiek Müncheneri Szervezőbizottságának állásfoglalása az Erdélyi Világszövetség alapokmányáról és ügyrendjéről.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25. Flórián Tibor: *Jelentés az Amerikai Erdélyi Szövetség New York-i szervezetének eddigi működéséről. Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. január, 1. sz., 9–12., valamint Egy: i. m. 50.

43 *Teleki Béla levelezése az 1950-es években.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

44 *Teleki Béla levele Bíró Kálmánnak, 1955. március 25.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 12. Saját alapító okiratot csupán 1977-ben fogadtatnak el, lásd a 3.2. alfejezetet. Az AMSZ-szel történő együttműködésről lásd a 3. fejezetet és a 3.1. alfejezetet.

45 Uo. E két tagszervezet 1956-ban kettéválik, és a clevelandi szervezetből egy másik szervezet, az ún. *Erdélyi Bizottság* alakul, mely a *Magyar Felszabadító Bizottság* részeként működik tovább. A szervezet az 1970-es években sok tekintetben együttműködött az AESZ-szel. Lásd a 2. fejezetet. „Az Erdélyi Bizottság 25 éves.” 1981. szeptem-

1.1. Az AESZ tagjai, hivatalos folyóirata és pénzügyi forrásai

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* ideiglenes ügyrendje meghatározza a tagok státusát, s azt a támogatói díjak szerint sorolja be. Eszerint az AESZ tagjai a totalitárius politikai szervezeteket kivéve bármely párthoz, mozgalomhoz vagy alakulathoz tartozhatnak. Emellett a tagok számára három státust biztosított. Alapító tagok azok lehettek, akik „a vezetőséggel (szervezőbizottsággal) egyetértésben, a Szövetség céljai érdekében valami munka elvégzését vállalják”, továbbá legalább évi 50 dollárral járulnak hozzá a szervezet kiadásainak fedezésére; „rendes tagok” azok, akik legalább évi 24 dollárral járulnak hozzá az AESZ költségvetéséhez; illetve „pártoló tagok”, akik kinyilvánítják, „hogy az AESZ célkitűzéseivel egyetértenek, és azt erkölcsileg támogatják”.⁴⁶ Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* 1952–1977-ig tartó időszakának végére a folyamatosan emelkedő taglétszám a kb. 140-et érhet el, pontos kimutatások erről azonban nem állnak rendelkezésünkre.⁴⁷

Az AESZ egymást váltó alelnökei és titkárai gyakran adták nevüket valamilyen akcióhoz, főleg, ha emigráns sajtóorgánumokban elhelyezett cikkekről vagy memorandumokról volt szó, a tényleges irányítást azonban mindvégig Teleki Béla végezte.⁴⁸ Halála után a szövetség vezetését Bálintitt Károly⁴⁹ vette át, a mindennapi működéshez szükséges teendőket azonban

ber 4-i, ismeretlen című folyóiratból származó újságkivágás. OSZK Kézirattár, *Teleki Béla hagyaték*, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

46 Az *Amerikai Erdélyi Szövetség ideiglenes ügyrendje*, Cleveland, 1952. szeptember 7. OSZK Kézirattár, *Teleki Béla hagyaték*, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

47 A taglétszámot a Teleki Béla hagyaték különféle kimutatásai (meghívói listák, tagok fizetési hozzájárulásai miatt írt köszönőlevelek stb.) alapján becsültem meg.

48 *Sándor István közlése*, 2010 nyara.

49 Bálintitt Károly (született 1911, Kolozsvár), huszár, majd banktisztviselő. Marosvásárhelyen tanult, majd a bécsi Theresianum abszolválását követően a budapesti Ludovika Katonai Akadémiára ment, ahol a huszárokhoz vették fel. 1942 tavaszától novemberig az orosz frontra vezénylik, majd Törökországba megy, ahol hírszerzői feladatokat lát el. A háború végét Budapesten tölti, ahol több társával együtt eredménytelenül tárgyalásokat kezdeményez a szovjetekkel. 1945 februárjában az újjászervezés idején az élelmezési osztály helyettes vezetője. Megnősül, 1946-ban nagyernyei kastélyába tér vissza. 1949-ben Budapestre mennek, így megmenekülnek a Duna-Deltába történő deportálástól, majd kémkedésért 17 hónapot kell letöltenie a márianosztrai börtönben. 1953-ban szabadul, földalatti építkezésnél dolgozik, szállítómunkás, végül üvegező. 1956-ban köt újabb házasságot. Feleségével, Apor Évával együtt először Ausztriába menekülnek, végül az Amerikai Egyesült Államokba emigrálnak. New Yorkban telepednek le, ahol a Bank of Americánál kap fordítói állást. Számos társa-

a közelmúltig dr. Sándor Béla legfiatalabb gyermeke, Sándor István alelnök végezte.⁵⁰ Az általam vizsgált időszakban mindvégig Teleki Béla volt az elnök.⁵¹

sági vezető szerepet vállalt: egy egykori huszárokat összetartó Társaskör elnöke, részt vesz az AESZ munkájában, annak alelnöke, az Erdélyi Teaházak gyakori szervezője. 1990-től az AESZ elnöke. (Sisa István: *Őrtállás Nyugaton*. Vista kiadó, Morristown, N. J., 2004, 126–127. és Bölöni Domokos: *Bálintitt Károly életútja Nagyernyéitől New York-ig*. In Erdély.ma, 2007. november 5. <http://www.erdely.ma/tarsmagyarsag.php?id=29384&what=archivum> Letöltve: 2010. december 25.)

- 50 Sándor István közlése, 2010 nyara. Sándor István (született 1930, Kolozsvár), közgazdász. Hámos László nagybátyja, Hámos Ottóné öccse. Kolozsvárott folytatott tanulmányokat, a háború kitörése után azonban a család többi tagjával együtt osztrák menekülttáborokban élt. Innsbruckban érettségizett, majd katonai szolgálatát Franciaországban töltötte. 1949 februárjában egy Louisiana állami egyetemére kapott ösztöndíj segítségével az Amerikai Egyesült Államokba költözött, ahol nemzetközi közgazdaságtant végzett. Ezután New Yorkban telepedett le, és egy amerikai gabonavállalatnál dolgozott export menedzserként. Jelenleg nyugdíjas. Az emigrációs társadalmi életben számos szerepet vállalt: a New York-i Arany János Magyar Iskola igazgatója, és a Külföldi Magyar Cserkészszövetség aktív tagja volt. Az AESZ-ben többször is vállalt vezető tisztséget annak ellenére, hogy a szövetség mindennapos munkájában nem vett részt: előbb annak alelnöke, majd Teleki Béla halála után ügyvezető alelnöke lesz. (Sándor István személyes szóbeli közlései, 2010. augusztus; valamint Sisa: i. m. 206.) A szövetség 1991 utáni történetéről bővebben lásd a 4. összefoglaló fejezetben.

- 51 Teleki Béla – (Kolozsvár, 1899. május 16. – New York, 1990. február 7.) A kolozsvári Tudományegyetemen folytatott jogi tanulmányokat, majd 1917-ben katonának volt be, leszerése után pedig zsigói birtokának vezetését vette át. 1936-ban az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) alelnöke. Részben neki tulajdonítható, hogy a szervezet a kisebbségi magyarság önszervezésének és védelmének fontos tényezőjévé vált. 1940-ben a második bécsi döntés után átvette az észak-erdélyi tagozat vezetését, miután az egyesület elnöke Dél-Erdélyben maradt. A második világháború alatt az Erdélyből behívott képviselők egyike lett. Annak érdekében, hogy azok függetlenségüket megőrizhessék, 1941-ben megalakította az Erdélyi Pártot, amely elnökévé választotta. 1944-ben arra törekedett, hogy az ország kiváljon a német szövetségből és a háborúból, és hogy Észak-Erdély megmeneküljön a harcok ártalmas következményeitől. A szeptember 10-i koronatanácscon a fegyverszünet mellett érvelt, és az erdélyi közélet más vezető személyiségeivel felszólította a kormányzót a háború befejezésére. Szeptember 16-án az Erdélyi Magyar Tanács elnöke, így sikerült megakadályoznia Kolozsvár kiürítését és pusztulását. Letartóztatását követően két évvel Nyugatra menekült, Innsbruckban telepedett le. 1948–49-ben részt vett különböző emigráns szervezetek, köztük az Unio nevű konzervatív csoport munkájában. 1950-ben vándorolt ki az Egyesült Államokba, ahol New Yorkban telepedett le, és egy ingatlanforgalmi irodában dolgozott. Csatlakozott a Varga Béla által vezetett Magyar Nemzeti Bizottmányhoz, de jelentős tevékenységet ott nem végzett. Érdeklődése és munkája előte-

Habár az *Erdélyi Világszövetség* megalakítási kísérlete során szóba került olyan javaslat, hogy az Albrecht Dezső által szerkesztett, Párizsban megjelenő *Erdélyi Szemlét* tegyék meg a szervezet hivatalos lapjává, ez ismeretlen okokból nem valósult meg.⁵² Az AESZ-nek csak 1959-ben lett megfelelő anyagi forrása ahhoz, hogy saját folyóiratot alapíthasson. A cikkek, erdélyi hírek, pontos statisztikai adatok összegyűjtését, külpolitikai elemzések írását dr. Páll György önkéntes munkában vállalta magára,⁵³ de a *Transsylvania Erdélyi Tudósító* c. folyóiratba⁵⁴ rendszeresen írt cikkeket Flórián Tibor, Koréh Ferenc, Teleki Béla és Zathureczky Gyula is. A stencilezésnél, expedálásnál az első időszakban dr. Szádeczky Tiborné, az AESZ egyik „lelkes hölgytagja” szintén díjmentesen segédkezett.⁵⁵ A negyedévenként megjelenő folyóirat első része általában az erdélyi helyzet részletes jellemzését tartalmazta, amely rovat gyakran kapta a „Metamorphoses Transylvaniae” címet, majd általában külpolitikai rovat, esetleg Erdélyben járt amerikai turista vagy AESZ-tag élménybeszámolója következett, mely néha kiegészült valamilyen kulturális rovattal. Az utolsó rovat mindig rövid hírekből állott, amelyek nem csupán Erdélyben maradt volt közéleti személyiségek, politikai vezetők sorsát követték nyomon, vagy halálukat voltak hivatottak hírül adni, de rendszeresen beszámoltak az erdélyi magyarság általános életszínvonaláról is, melynek keretében pontos árakat, fizetéseket közöltek az erdélyi magyar sajtóértesülések alapján, de sokszor egy-egy vidék gazdasági fejlesztéséről is beszámoltak. A *Transsylvania* szerkesztési elveiben mindig a

rébe Erdély és a romániai magyar kisebbség került. 1989-ig vezette az Amerikai Erdélyi Szövetséget. Emellett közreműködött a Magyar Ház Társaskör és az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat létrehozásában is. (Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938–1948*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997., 450-451.)

52 *Erdélyiek Müncheni Szervezőbizottságának állásfoglalása az Erdélyi Világszövetség alapokmányáról és ügyrendjéről*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

53 Dr. Páll György halála. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 4. sz., 1–3.

54 A folyóirat főcímét latinosan írták. Pontos alcíme: *Quarterly of the American Transylvanian Federation*. Az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévi tájékoztatója. I. évf., 1959. 1. sz., 15.

55 Teleki Béla az Amerikai Erdélyi Szövetség 1965-ös, a szervezet tevékenységéről szóló beszámolójához írt anyagából származó információ, melynek rövidített változatát Flórián Tibor AESZ-titkár teszi közzé (Flórián Tibor titkári jelentése az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1–3. Idézi: Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége: embernek maradni ember-telen időkben*. Nis kiadó, Kolozsvár, 1993, 53. /Erdélyi kiskönyvtár sorozat/)

hitelesség és pontosság, tényyszerűség játszotta a legfontosabb szerepet.⁵⁶ Ha kaptak is valamilyen nem megerősített értesülést otthoni fejleményekről, mindig közlik, ha nem biztosak benne. Abban az esetben pedig, ha beigazolódott feltételezésük hamis volta, a helyreigazítást is minden esetben közzétették. Olyankor is előfordul, hogy cáfolatot közölnek valamiről, ha nyugati újságírók általuk nem megalapozottnak vélt híreit idézik, ilyenkor ezeket az értesüléseket gyakran egészítik ki erdélyi ismerősöktől, barátoktól kapott, általuk hitelesebbnek tartott információkkal. A *Transsylvania* szerkesztési elveiről a folyóirat fennállásának huszadik évfordulója alkalmából a következőképpen nyilatkozott Teleki Béla:

„Célunk elsősorban tagjaink és a nyugati magyar sajtó tájékoztatása a valódi erdélyi helyzetről, az erdélyi magyarságot fenyegető veszélyről, a magyarság elleni törvényekről, rendeletekről és intézkedésekről, az erdélyi magyarság küzdelméről. Híreket hozunk az erdélyi eseményekről, idézünk régi emlékeket, mikről esetleg ír a romániai magyar sajtó és olyanokat is, amikről nem írhat, amikről ma csak a szabad nyugaton lehet beszélni. A nyugati sajtó tudósításait is megemlítjük, amik – sajnos elég ritkán – az erdélyi kérdéssel foglalkoznak. Írunk azokról az akciókról is, amivel a magyar emigráció próbálja a nyugat figyelmét az erdélyi magyarság elnyomására felhívni és azokról a nemzetközi szervezetekről is, amelyek az emberi jogok alapján foglalkoznak a nemzeti kisebbségek kérdésével (...). A tudósító szerkesztésében mindig a hitelesség és a realitásra törekedtünk, mert meggyőződésünk szerint csak a tények pontos ismerete ad lehetőséget olyan munkára, ami eredményt hozhat.”⁵⁷

56 Vita Sándor közlése Tibori Szabó Zoltánnak. Vita élete végéig levelezésben állott Teleki Bélával, aki megosztotta e kérdéseket vele. (*Tibori Szabó Zoltán közlése*, Kolozsvár, 2010 tavasza.) Erről azonban nemcsak a Vita Sándorral folytatott levelezés, hanem más, emigráns folyóiratokban megjelent cikkek is tájékoztatnak, így például a *Transsylvania* 10. évfordulója alkalmából a pittsburghi *Magyarság* hetilap méltatja a folyóirat hitelességét. „Az Amerikai Erdélyi Szövetség remekül szerkesztett Erdélyi Tájékoztatója, az a negyedévenként bekopogtató 10–12 oldalas hazai üzenet, négyszer egy évben hazarepít, néha csak pár órára, máskor napokra, hetekre. Sokszor olyan a hatása, mint a csodatevő, gyógyító borvizeké, máskor meg elszomorító. De mindig kitűnő fegyver vitákban és beszélgetésekben az amerikaiak felé, fegyver, mert tényeket közöl, – és »a tudás hatalom«. Néha meg mosolyra keltő kedves visszaemlékezés.” (Szathmáry Lajos: Petőfi Sándor zsebkönyve. 1968. november 15-i szám. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 23.)

57 20 év óta jelenik meg a *Transsylvania*. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*. XX. évf., 1978. 4. sz., 1.

Az információkat elsősorban az erdélyi magyarság hivatalos sajtóorgánumaiból, Erdélyben járó ismerősöktől, barátoktól, AESZ-tagok erdélyi rokonaival folytatott levelezésekből és nyugati lapokból kapták.⁵⁸ dr. Páll

- 58 A Transsylvania Erdélyi Tudósító c. folyóirat hirszerző forrásai: *Magyar emigrációs lapok*: Amerikai Magyar Népszava, Amerikai Magyar Világ (Cleveland), Caribi újság (Venezuela), Carpathian Observer (Erdélyi Bizottság angol nyelvű közlönye), Detroiti Újság, Életünk (Svájc, St.-Gallen), Északi Tudósító (skandináviai magyar lap), Hadak útján (München), Irodalmi Újság (Párizs), Kanadai Magyar Élet, Katolikus Magyarok Vasárnapja (Cleveland), Katolikus Szemle (Róma), Keleti Újság, Magyar Ház (Brüsszel), Magyar Hírek, Magyar Hírlap (Buenos Aires), Magyar Hirmondó (Bécs), Magyar Őskutatás (New Brunswick), Magyarországi hírek, Nemzetőr (München), Őskutatás (Buenos Aires), Papi Egység (Bécs), Pittsburghi Magyarság, Székely nép (?), Szemle (Brüsszel), The Canadian - American Review of Hungarian Studies (angol nyelvű folyóirat, Kingston, Ontario, Kanada), The Hungarian Digest (Szent-Iványi Sándor folyóirata), Új Hungária (München). *Magyar folyóiratok*: Archeológiai Értesítő, Békésmegyei Népujság, Élet és Tudomány, Esti Hírlap, Figyelő (?), Hazai Tudósítások (Budapest), Külkereskedelem, Lovassport és Lótenyésztés (Budapest), Magyar Hírek, Magyar Közlöny, Magyar Kultúra, Magyar Nemzet, Magyar Nyelv, Magyar Történelmi Szemle, Magyarország (?), Napjaink (Miskolc), Népszabadság, Népszava, Politika (?), Századok, Társadalmi Szemle, Útitárs (Magyar evangéliumi lap). *Nyugati folyóiratok*: Associated Press, Basler Nachrichten (Svájc), Berlinske Aftenavis (Koppenhága, Dánia), Christian Science Monitor, Daily News (New York, Chicago), Der Europäische Osten, Der Spiegel, Deutsche Zeitung, Die Presse, East Europe (havi szemle, New York), Economist (Nagy Britannia), Encounter (angol havi szemle), Frankfurter Allgemeine Zeitung, Free Europe Radio Research, Globe and Mail, International Herald Tribune, Kronenzeitung (Bécs), Le Figaro, Le Monde, London Daily Mail, London Times, Look at Finland (finn újság), National Enquirer (USA), Neue Zürcher Zeitung (Svájc), Neues Deutschland (Németország), Neuland (Salzburg, Ausztria), New York Herald Tribune (USA), Newsweek (USA), O Estado Sao Paulo (Brazília), People's Daily, Staatszeitung und Herald, Sudeten Bulletin, Sunday Baltimore Sun, Sunday News, Sunday Times (London), The Globe and Mail (Toronto), The Listener (angol hetilap), The Montreal Star, The New York Times, The Observer, The Tablet, Travel and Camera, United Press International, US News and World Bulletin, US News and World Report, Weltwoche (Svájc), Yillands-Posten (Dánia), Zeitbild (Bazel). *Romániai magyar folyóiratok*: A Hét, Brassói Lapok, Előre, Fáklya, Falvak Dolgozó Népe, Hargita, Igaz Szó, Igazság, Korunk, Megyei Tükör, Szabad Szó, Sztármári Hírlap, Új Idő (Brassó), Utunk, Vörös Lobogó, Vörös Zászló. *Román folyóiratok*: Agerpress, Anuarul Statistic al R. P. R., Cartimex (Román Kereskedelmi Osztály kiadása), Demografie, Era Socialista, Hermannstadter Zeitung, Revista de statistică, Romania (Bukarest), Romania Documents, Romania Liberă (emigrációs román folyóirat), Rumanian Statistical Pocket Book, Scînteia Tineretului, Țara și exilul („Az ország és az emigráció”, román emigráns folyóirat), Tribuna. *Szovjet és más szocialista országok folyóiratai*: Borba (Belgrád), Bratislava Pravda, Nowja

György 1975-ben bekövetkezett halála után, szintén haláláig Teleki Béla veszi át a szerkesztési munkákat, majd rövid ideig Cseh Tibor, végül Horváth Arany szerkeszti a lapot, egészen annak 2010-es megszűnéséig.⁵⁹

Ezenkívül az *Amerikai Erdélyi Szövetség* szorosan együttműködött a Tollas Tibor által szerkesztett, az '56-os forradalom utáni időszakról Münchenben kiadott *Nemzetőr* c. folyóirattal,⁶⁰ amelybe rendszeresen írt Erdélyről Zathureczky Gyula, a szervezet Münchenben élő aktív tagja. Tollas Tiborral más téren is folyt együttműködés, például számos alkalommal hívták meg vendéglőadónak is (főleg kulturális jellegű rendezvényekre), de több más szervezettel együtt egy Zathureczky Gyula által írt, Erdélyről szóló könyv kiadását is magára vállalta a Tollas által szerkesztett lap.⁶¹

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* hivatalos pénzügyi forrásait az ideiglenes ügyrend a következőkben állapítja meg: tagdíjak, adományok, kiadványok jövedelme, rendezvények jövedelme, jelvényeladás. Arról, hogy ez utóbbi mennyiben valósult meg, nincsenek pontos adatok. Az adományok nem túl gyakori beérkezését, mint az AESZ létező anyagi forrását bizonyítja számos, az OSZK Kézirattárában található, Teleki Béla által írt köszönőlevél. Nincsenek pontos adatok arról sem, hogy az *Amerikai Erdélyi Szövetség* által eladott kiadványok bevételeiből mennyi jövedelem származott, vagy

I Noweischaja istorija (szovjet történelmi folyóirat), Polityka (Lengyelország), Pravda, Sovjetskaia Moldavia (Moldávia), Zeri i Rinisse (Albánia). *Egyéb szakfolyóiratok*: Datamation (angol szakfolyóirat), Strategic Survey (London). *Hírügynökségek*: Bécsi Katolikus Hírügynökség, Hsinhua Hírügynökség, Reuters Hírügynökség (London), UPI Hírügynökség.

59 Sándor Istvánnal készített interjú. 2010 nyara.

60 Például az *Amerikai Erdélyi Szövetség* második, 1960-ban beadott memorandumához a helyzetismertetést a *Nemzetőr* egyik cikke adta, de számos más esetben előfordul, hogy cikkeket vesznek át. („Most kijött erdélyi magyar beszámolója. Hű erdélyi helyzetkép.” *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, II. évf., 1960. 2. sz., 1–7.) A Tollas Tiborral való jó viszonyt egy őt köszöntő, Koréh Ferenc, az AESZ akkori alelnöke által mondott előadás jól szemlélteti: „Nem azért vagyok itt, hogy helyét az irodalomban próbáljam kijelölni. Dicsérni sem akarom szuperlatívuszokban. Az én lelkemet csak valami túlárado öröm tölti el, hogy van Tollas Tibor, aki a menekült koldustarisznyájával a hátán, benne verseivel és a hamuban sült pogácsával, mesebeli hétmérföldes csizmákban fut, lohol, hirdeti az igazságot. (...) Lapja, a NEMZETŐR, amelyik nyugaton jelenik meg, az emigráció és a különféle világrészekbe szakadt magyarságon kívül élesztgetője a különféle népek lelkiismeretének is.” Koréh Ferenc: „Erdélyi örökség.” *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 2. sz.

61 Zathureczky Gyula: Az erdélyi kérdés. München, 1965. Német kiadása *Die Siebenbürgische Frage* címmel 1968-ban jelent meg, szintén Münchenben. (Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, X. évf., 1968. 2. sz., 11.) Bővebben lásd a 2. fejezetet.

hogy a különféle, a New York-i 69. utcai református egyházteremben tartott kulturális rendezvények alkalmával, melyeken általában ismertebb előadók Erdélyhez, az erdélyi magyarsághoz valamilyen formában kapcsolódó ismeretterjesztő előadásai hangoztak el – mekkora összeg folyt be. Az egyetlen, a Transsylvania által említett biztos jövedelemforrás a New York-i Magyar Ház Árpád-termében minden év májusában megrendezett ún. Erdélyi Tánco-Teaest volt.⁶² Ezen rendezvények sok támogatást hoztak a szövetség konyhájára, leginkább a „hölgytagoknak” köszönhetően: a terítésről és főzésről általában Bálintt Károly felesége, Apor Éva, a művészi színvonalú díszítésről, az „erdélyi hangulat” megteremtéséről Hámos Ottóné gondoskodott.⁶³ Az ebből befolyó összegek felhasználásáról az AESZ vezetősége, főként Teleki Béla döntött. Leginkább újabb, Erdéllyel kapcsolatos, idegen nyelven megjelenő ismeretterjesztő vagy éppen magasabb színvonalú, szakmai munkák kiadására, terjesztésére, illetve az erdélyi magyaroknak szánt segélycsomagok vagy más hasonló célok finanszírozására használták fel (lásd a 3.1. és a 4.1-es alfejezeteket).

1.2. Az AESZ ideológiai háttere

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* ideológiai hátterének megértéséhez figyelembe kell vennünk azoknak a szervezeteknek a céljait és programjait is, amelyekben az AESZ vezetője korábban részt vett, illetve alapított. Ezekkel nemcsak célkitűzésekben, hanem személyi összetételében, Teleki Béla vezetői szerepében és a gondolkodásmódban is sok hasonlóság figyelhető meg. Egyikük az észak-erdélyi képviselők által alapított és a második világháború alatt ezen visszacsatolt terület képviselőjét ellátó *Erdélyi Párt* (EP) volt. Bár mind a két szervezet élén állva úgy vélte, hogy az erdélyiek jogosultak az erdélyi ügyek képviselésére, hiszen a magyarországi magyaroktól eltérően ők

62 Első alkalommal történő megrendezését az 1971-es erdélyi árvíz indokolta (lásd a 2. fejezetet), melyről a *Transsylvania Erdélyi Tudósító* tájékoztatót: „Tánco teadélután rendez az *Amerikai Erdélyi Szövetség* 1971. április 24-én du. 6 órától a New York-i Magyar Házban. A rendezőbizottság elnöke dr. Veress Ferenc orvos, tagjai: Bodnár Ágnes, Bodnár Csilla, Hámos Ottóné, Mazurek Lily, Magyar Kálmánné, Borhy-Zikély József, Hámos Árpád, Mauksch Péter, Nagy István, Szaday Tibor. A Szövetség nevében a meghívókat Bálintt Károlyné és Papp Remigné küldik ki. Jegyek igényelhetők levélben 5 dollár vagy ily értékű csekk ellenében Bálintt Károly AESZ pénztárosánál (319 Bement Ave. Staten Island, N. Y. 10310). Kávé és pogácsa a jegy árában van. Négytagú zenekar szolgáltatja a zenét. A tiszta bevételt az erdélyi árvízkárosultak kapják.” (Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIII. évf., 1971. 1. sz., 12.)

63 *Hámos Ottónéval készített interjú*, 2010. augusztus. Továbbá Sisa: i. m.

rendelkeznek azokkal a tulajdonságokkal, amelyek erre képessé teszi őket (kötelességtudat, felelősségteljeség, áldozatkészség), e két szervezet között számos különbség is volt. Ezek közül a legfontosabb az, hogy míg az *Erdélyi Párt* elnökeként Teleki a kormány céljainak támogatása mellett az erdélyi különösség megtartását és az erdélyi érdekek keresztülvitelét érezte küldetésének, addig emigrációba szorulva sokkal inkább a nyugati közvélemény tájékoztatását, a hiteles Erdély-kép közvetítését, az esetleges újrarendezés után közvetítendő megoldási javaslat kidolgozását, valamint az erdélyi magyarság sértetlensége érdekében a provokációtól való tartózkodást tartotta elsődlegesnek.⁶⁴ Emellett a már emigrációban működő, az ún. *Bolsevik-Ellenés Nemzeti Erőkből* (BENE) 1949-ben kivált *Történelmi Magyar Alkotmány Alapján Álló Törvényhozók Csoportja* (később csupán *Unió*) élén képviselt álláspontjában is számos hasonlóság figyelhető meg. A Teleki Béla mellett Máriaffi Lajos által vezetett, a *Magyar Nemzeti Bizottmány*-hoz képest konzervatívabb, értékekhez jobban ragaszkodó,⁶⁵ főleg a '39-es volt parlamenti tagokból álló csoportosulás⁶⁶ előbb Innsbruckban, majd Észak-Amerikában székel.⁶⁷ A továbbiakban az *Amerikai Erdélyi Szövetség* hivatalos véleményét szeretném az *Unió* által bizonyos kérdésekben képviselt álláspontokkal kiegészíteni.

1.2.1. Az AESZ elképzelése az erdélyi kérdés rendezéséről

Erdély sorsa az egész 20. században sosem csupán a román-magyar kapcsolatokon múltott, és sosem csupán regionális feszültséggóc volt. Hovatartozását megszabó döntések mindig az európai nagyhatalmi erőviszonyokat képezték le, és rendre a térségben domináns szerepet játszó nagyhata-

64 Az *Erdélyi Párt* mentalitását bővebben lásd Egry: i. m. 14–15, 77–79, 107, 111, 125. Teleki Béla emigrációban képviselt álláspontjáról lásd a következő forrásokot: Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* tíz éve és a világpolitika alakulása. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, IV. évf., 1962. 4. sz., 2.; Teleki Béla az *Amerikai Magyar Szövetség* 1965. december 18-i cleveland-i gyűlésén elmondott beszéde; Dr. Páll György levele dr. Dominits Lászlónak. New York, 1956. június 3., valamint Teleki Béla előadása az erdélyi kérdéstről c. cikkének gépelt kézírata – megjelent a *Katolikus Magyarok Vásárnapja* és a *Szabadság* c. lapokban, 1954 folyamán. Utóbbi három forrás az OSZK Kézirattár Teleki Béla hagyatékában található. FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 24.

65 Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. I. kötet, 87–89.

66 Ua. 87.

67 Uo.

lom akaratérvényesítését követték.⁶⁸ A reális lehetőségekkel tisztában lévő Teleki az erdélyi kérdés rendezéséről emigrációban először 1954-ben nyilatkozott.⁶⁹ Ebben a beszédében kihangsúlyozta, hogy az AESZ „olyan helyzet biztosításán igyekszik dolgozni, amelyben a jövőben az erdélyi magyarság nem elnyomott kisebbség, hanem zavartalan nemzeti élete, kulturális és anyagi fejlődése biztosítva van”.⁷⁰ Miután felhívta a figyelmet arra, hogy Erdély kérdésének rendezése nagymértékben függ a nagyhatalmak akaratától, részletes néprajzi és egyéb statisztikákat ismertetett, melynek során Erdélyt összehasonlította Svájc különböző nemzetiségű lakosságának arányaival és területével. Mivel az AESZ-elnök véleménye szerint az erdélyi magyarság számára nem elfogadható a kisebbségi lét, a megoldást a svájci mintájú, erős kanton-autonómiákkal bíró, szövetségi berendezkedésű, önálló erdélyi államban látta megvalósíthatónak.⁷¹

Részletesebb képet kapunk az AESZ ezen elképzeléséről az EP volt főtitkárának, dr. Páll Györgynek egyik leveléből,⁷² amelyet dr. Dominits Lászlónak, a *Furche* c. osztrák hetilapba írandó cikkéhez⁷³ küldött. Eszerint Erdély köztársasági államformát kapna, kétkamarás parlamenttel rendelkezne, kormánya pedig hét tagból állna, akik egy-egy évig államfők is volnának. Ezáltal a kormányt a parlament hét évre választaná, amelynek során ügyelnének a miniszterségek igazságos elosztására. (A hét miniszter közül négy román, két magyar és egy német lenne.) A kétkamarás országgyűlés kb. kétszáz főből álló képviselőházát egyenlő létszámú kerületenként választanák, a felsőházban viszont nem érvényesülne a nemzetek közti számarány, „hanem intézményesen biztosították, hogy az országgyűlésnek ebben a házában ne legyen többségben a román elem”. Ez képezné ugyanis az egyik „alkotmányos biztosítékát annak, hogy a számszerű többségben lévő románység ne hozhasson” más nemzetiségekre „sérelmes törvényeket”. Egy másik alkotmányos biztosíték a legfőbb alkotmánybíróság és a közigazgatás össze-

68 Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor (szerk., vál.): *Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó, Kolozsvár–Csíkszereda, 2003, 22.

69 Teleki Béla előadása az erdélyi kérdéstről c. cikk gépelt kézírata – megjelent a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* és a *Szabadság* c. lapokban, 1954 folyamán. OSZK Kézirat-tár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 24.

70 Uo.

71 Uo.

72 Dr. Páll György levele dr. Dominits Lászlónak. New York, 1956. június 3., OSZK Kézirat-tár, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 24.

73 Dominits László: Siebenbürgen. Ein Vorschlag. *Die Furche*, 1957. febr. 16. OSZK Kézirat-tár, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 24.

tétele lehetne, amelyben egyforma számmal kell lenniük magyar és román bírának. A levél a konkrét kantonális szervezetet is megadja, hat igazgatási egységet sorolva fel: Erdélyt egy északi, egy közép, egy keleti, valamint egy déli területre osztva. Külön kantont képezne a Bánság és Arad vidéke, valamint a Partium. Minderre mintát a már említett svájci, valamint az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya szolgálna. Az önálló Erdély hivatalos nyelvei a román, a magyar és a német mellett még a morva-horvát lenne. Az új államszervezetben teljes vallásszabadság uralkodna.⁷⁴

Teleki véleménye szerint a föderatív Erdély egyik legerősebb pillére lehetne az „egészséges közép-dunai federációnak”,⁷⁵ mivel „Erdély kérdése nem bírálható el függetlenül az általános magyar kérdéstől, és a magyar kérdés sem függetleníthető a ma szovjet-orosz megszállás alatt levő egész kelet- és közép-európai terület, különösen a Duna-völgy kérdésétől”. A dunai kisállamok szövetségének gondolatát a benne résztvevő egységek életképes-ségével indokolja, s mindezt nem a restauráció, hanem „önkéntes elhatározás, jogegyenlőség alapján való összefogás” jegyében véli megoldhatónak.⁷⁶ Erről alkotott elképzeléséről árnyaltabb képet kapunk, ha figyelembe vesszük Teleki Bélának az *Unió* elnöki minőségében képviselt álláspontját. Levelezései között szerepel egy 1950-ben keltezett, Bartha Károly által összeállított Duna-konföderációs javaslat, *Felhívás a külföldön élő magyarság képviselőihez, a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz és az amerikai magyarság vezetőihez: a DUNAI EGYESÜLT ÁLLAMOK kialakítása, alapelvei és alkotmánya tárgyában*⁷⁷ címmel, amellyel Teleki és az általa képviselt Unió – neki írt levelei alapján – teljes mértékben egyetértett. A tanulmány akkor született, amikor a magyar és más közép-európai emigrációk képviselői aláírták az

74 Dr. Páll György levele dr. Dominits Lászlónak az Amerikai Erdélyi Szövetség álláspontjáról Erdély státusának rendezése kérdésében. New York, 1956. június 3., OSZK Kézirat-tár, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 24.

75 „Az erdélyi kérdés és az erdélyi szövetség célkitűzései” – Teleki Béla előadása az Amerikai Erdélyi Szövetség rendezvényén 1954. május 2-án. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 25.

76 Teleki Béla előadása az erdélyi kérdésről c. cikk gépelt kézírata – megjelent a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* és a *Szabadság* c. lapokban, 1954 folyamán (pontos megjelenési dátum nincs feltüntetve). OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 25.

77 *Felhívás a külföldön élő magyarság képviselőihez, a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz és az amerikai magyarság vezetőihez: a DUNAI EGYESÜLT ÁLLAMOK kialakítása, alapelvei és alkotmánya tárgyában.* dr. Bartha Károly. Washington D. C. 1950. november. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 26.

ún. philadelphiai nyilatkozatot, és ünnepélyesen hitet tettek a közép-európai államok szabadsága és föderális államszövetséggé alakítása mellett.⁷⁸ Míg azonban az előbbi *Magyar Nemzeti Bizottmány* által képviselt álláspont nem foglalja magában sem Ausztriát, sem Horvátországot, addig a Teleki által is támogatott Bartha Károly-féle elképzelés igen.⁷⁹ Eszerint az ún. Dunai Egyesült Államok alapító tagjai „Ausztria, Csehország (beleértve Morvaországot és Sziléziát), Szlovákia, Ruténia, Magyarország, Erdély, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Tengeremellék (Montenegro – Dalmácia – Bosznia-Hercegovina)” volnának. Emellett a Duna-Száva vonaltól délre eső területeknek jogában állna népszavazással dönteni arról, hogy részt kívánnak-e venni az új államalakulatban, vagy egy ún. Balkán Szövetséghez csatlakoznának. Továbbá, amennyiben „Romániának regáti része is a Balkáni Szövetség mellett döntene, úgy Erdélyt és a Bánátot területsávonként kellene megkérdezni népszavazással, hogy a Dunai vagy a Balkán Szövetséghez akarnának-e tartozni”.⁸⁰ A tervezett államszövetség Lengyelországot nem tartalmazná, viszont az akkori Jugoszlávia, Románia és Bulgária területét igen. Így mintegy 66 millió lakosra terjedne ki, 930 ezer négyzetkilométeren.⁸¹

Tehát valószínű, hogy egy ehhez hasonló föderális államszervezet részeként képzelte el az AESZ vezetője a svájci mintára kantonokba szerveződő, vegyes nemzetiségű, független Erdélyt. Ez az elképzelés természetesen szintén szerepel a már fent említett *Erdélyi Világszövetség* alapokmányának ter-

78 Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. I. kötet, 276.

79 Máriaffi Lajos az *Unió* c. hivatalos lapban a Magyar Nemzeti Bizottmányt azért marasztalta el, mert hitet tett a philadelphiai nyilatkozat mellett annak ellenére, hogy a Bizottmány külügyi bizottságának vezetője, Bakách-Bessenyei György korábban a Telekiék elképzeléséhez közelebb álló dunai államszövetség mellett foglalt állást. Máriaffi mindezt a Parasztunió és a Közép-európai Keresztény Demokrata Unió befolyásának tulajdonította, amely körökben a Baltikumtól Albániáig terjedő alakulatot pártfogoló terv népszerűbbnek bizonyult. Telekivel egyetértve Máriaffi szerint ez azonban nem felel meg Magyarország hagyományainak és érdekeinek, hiszen a magyarság mindig is Nyugathoz tartozott, ennek okán csak a Kárpát-medence és az Adria közötti térségben szabadna csak együttműködést szorgalmazni. Borbándi: i. m. 279–280.

80 *Felhívás a külföldön élő magyarság képviselőihez, a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz és az amerikai magyarság vezetőihez: a DUNAI EGYESÜLT ÁLLAMOK kialakítása, alapelvei és alkotmánya tárgyában*. dr. Bartha Károly. Washington D. C. 1950. november. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 26.

81 Uo.

vezetében és az *Amerikai Erdélyi Szövetség* ideiglenes ügyrendjében is.⁸² Teleki egyik levelében az erdélyi kérdésre vonatkozó elképzelését a következőképpen indokolta:

„Nekünk az első és legfontosabb feladatunk az, hogy Erdélyt Romániáról leszakítsuk, és Erdély magyarságának minden téren való teljes egyenjogúságát biztosítsuk. Ennek egyetlen lehetősége az ott élő három nemzet egyenjogúságán alapuló svájci mintájú föderatív berendezésű önálló Erdély, amely azonban egy nagyobb dunai federációba tartozik, amelyben Magyarország is részt vesz. (...) Ha a Magyarországhoz való tartozást követeljük most, azzal csak a románok álláspontját erősítjük. (...) *Nekünk nem a románokkal kell megegyezni, hanem a nyugati közvélemény támogatását megnyerni, és az sajnos csak a fent vázolt úton érhető el* [kiemelés tőlem, H. G.].”⁸³

Az AESZ vezetőjének és társainak rendezési terve természetesen nem minden előzmény nélküli: mind az első, mind a második világháború alatt és után számos hasonló tervzet született.⁸⁴ A trianoni döntés előtt, a nagy-

82 Lásd a már idézett *Az Amerikai Erdélyi Szövetség ideiglenes ügyrendje* és *Az Erdélyi Világszövetség alapokmánya és ügyrendje* c. dokumentumokat. Előbbi szerint „... a Dunamedencében élő népek végleges megbékélésének és együttműködésének elengedhetetlen feltétele a sajátos erdélyi kérdés rendezése. A rendezésnek biztosítania kell az erdélyi népek számára az egyéni és nemzeti jogok teljességét, hogy éppúgy ahogy a svájciak Svájcot, az erdélyi népek is különbség nélkül saját hazájuknak tekinthessék Erdélyt. (...) Az Erdélyi Világszövetség felfogása szerint az erdélyi nemzetek kormányzatán felépülő autonóm Erdély belépne a dunai népek szövetségébe s a szövetség többi tagjai az erdélyi alkotmány érinthetetlenségét garantálnák.” (*Az Erdélyi Világszövetség alapokmánya és ügyrendje*. Teleki Béla hagyaték, New York, Tibori Szabó Zoltán küldeménye.) *Az Amerikai Erdélyi Szövetség* pedig önmagát olyan erdélyiek csoportosulásaként definiálja, akik a „felszabadulás utánra Erdély helyzetét oly módon kívánják rendezni és biztosítani, hogy az ott élő népek: magyarok, románok, németek Erdély ősi történelmi hagyományaink szellemében, néprajzi és tájegységek szerinti föderatív elrendezésében, teljes politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúsággal élhessék saját nemzeti életüket annál is inkább, mert az ősi erdélyi mintaalkotmány ugyanazon federációs eszméken épült fel, mint az USA és Svájc alkotmánya.” (*Az Amerikai Erdélyi Szövetség ideiglenes ügyrendje*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.)

83 *Teleki Béla levele Matyasovszky Károlynak - 1954. december 10.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 26.

84 Ezeket összefoglalva lásd Vincze Gábor tanulmányaiban: *Álmodozások kora. Tervek, javaslatok az „erdélyi kérdés” megoldására 1945–46-ban.* <http://www.hunsor.se/dosszie/almodozasokkora.pdf>. [letöltve: 2011. február 25.]; *Javaslatok, tervek, dokumentumok az erdélyi kérdés rendezésére (1945–1946).* *Magyar Kisebbség*, III. évf., 1997. 1–2. (7–8.) sz. 283–291.

román állameszme alternatívái között elsőként keletkezett „Keleti Svájc” elképzelés többször felmerült az első világháborút elvesztett magyar főhatárolom utolsó másfél évében. Eközben összefonódott más alternatívákkal is – így a székely köztársaságról, az önálló Erdélyről, a magyar-román perszónálunióról és az erdélyi magyar autonómiáról szóló államelképzelésekkel.⁸⁵ Később, egészen a második világháború végéig az elképzelés – hasonlóan más alternatívákkal kevert módon (leginkább az önálló Erdély elképzeléssel együtt) – szintén nyomon követhető az erdélyi kérdés megoldására történő megoldástervezetek között.⁸⁶ Ezek az elképzelések azonban mindig csak egy bizonyos szűk körben voltak ismertek, s politikai értelemben történő megvitatásukra soha nem került sor.⁸⁷

Teleki szövetségi államberendezkedés melletti kiállása miatt nem kevés támadást kapott jobboldali köröktől,⁸⁸ s álláspontja a hetvenes években is

85 K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzszilvanizmus korai történetéhez*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007, 92.

86 Erről részletesen lásd Bárdi Nándor: *Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére. A magyar elképzelések, 1918–1940* (In *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000, 137–180. Ua. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1–2. sz., 329–376.) és Vincze Gábor: *Álmodozások kora. Tervek, javaslatok az „erdélyi kérdés” megoldására 1945–46-ban*. (<http://www.hunsor.se/dosszie/almodozasokkora.pdf>, letöltve: 2011. február 25.) c. írásait.

87 Bárdi: i. m. 30.

88 Előadás-körútjain szerzett tapasztalatairól Máriaffi Lajosnak a következőképpen számol be egyik levelében: „Az Erd. Szöv. rendezésében e hó 2-án előadást tartottam az erdélyi kérdésről. (...) Persze el vagyok készülve a legostobább szélsőjobboldali támadásokra, de ez a dolognak a természetes velejárója. Jövő vasárnap Clevelandban ugyanerről tartok előadást. Az nehezebb ügy, ott sokkal több a szélsőjobboldali és általában sokkal tájékozatlanabbak, tehát sokkal elfogultabbak is.” (*Teleki Béla levele Máriaffi Lajosnak 1954. május 8-án*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 25.) Teleki az emigráció szélsőséges tagjainak e kérdéssel kapcsolatos véleményéről a következőképpen nyilatkozott: „... mindenütt, de elsősorban itt az USA-ban szélsőjobboldali részről egy ostoba és felelőtlen agitációt kezdtek az önálló Erdély gondolata ellen, úgy tüntetve fel a dolgot, mintha ez hazafárulás és Erdélyről való lemondás volna. Különböző hetilapokban cikkek is jelentek meg ez ügyben (...). Gondolatmenetük és konklúziójuk természetesen igen könnyen cáfolható lenne, az aljasság azonban az a dologban, hogy mindezek az érvek nem mondhatók el nyilvánosan az erdélyi magyar ügy komoly és súlyos kára nélkül, részben mert gyöngeségük és erdélyi rossz helyzetünk nyilvános feltárása és beismerése volna, másrészt pedig azon terveink előre való elárulását jelentené, amitől akciónk sikere függ.” (*Teleki Béla levele Albrecht Dezsőnek 1954. február 20-án*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 28.)

nagy port kavart az emigrációban.⁸⁹ Az AESZ vezetője azonban vállalva a kritikákat, pályája végéig ragaszkodott ehhez a megoldási módhoz, mivel úgy vélte: ez a legtöbb, amelyet egy elnyomás alatt levő terület emigráns képviselőjeként követelni lehet, s ez okozná a legkevesebb kárt az erdélyi magyarságnak. Egyik beszédében kifejtette: az elképzelés legnagyobb ereje abban áll, hogy semmilyen tárgyilagos érv nem hozható fel ellene román részről sem,⁹⁰ s hogy a nyugati közvélemény megnyerhető volna a rendezési tervnek – legalábbis ekkor még így gondolta.

Reményéhez több tényező is hozzájárult. A második világháborút lezáró béketárgyalások előkészítése során amerikai részről is felmerült az önálló Erdély gondolata, amely egy tágabb dunai konföderációba tagozódott volna, s ezek komoly tárgyalások alapját képezték.⁹¹ Elképzelésének megalapozottságát alátámaszthatta Eckhardt Tiborral feltételezhető személyes kapcsolata is,⁹² hiszen Teleki Pál megbízottjaként, Pelényi Jánossal együtt,

89 Lásd Az Amerikai Erdélyi Szövetség viszonyát és vitáit az *Erdélyi Világszövetséggel*, a 3.1. és 3.2.1. alfejezeteket.

90 „Az erdélyi kérdés és az erdélyi szövetség célkitűzései – Teleki Béla előadása az Amerikai Erdélyi Szövetség rendezvényén 1954. május 2-án. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. február 25.

91 Mint Teleki beszédéből kiderül, az ő reményességét az táplálta, hogy az AEÁ külügyi hivatala korábban kidolgozott egy dunai föderációs tervezetet, amelyben szerepelt az önálló Erdély gondolata is. A tervezetet Hull külügyminiszter megbízásából két amerikai követ vitte Moszkvába, azonban ezt a szovjetek visszautasították, ezért az már nem képezhetette a párizsi béketárgyalások alapját. (*Az erdélyi kérdés és az Erdélyi Szövetség célkitűzései – Teleki Béla előadása az Amerikai Erdélyi Szövetség rendezvényén 1954. május 2-án*. Id. dokumentum.) Az erdélyi kérdés e megoldási lehetőségét 1943 folyamán vetették fel amerikai körökben, de a fent említett okok miatt 1944 tavaszán már a nem ajánlott lehetőségek között szerepelt. (Lásd Romsics Ignác (szerk., bev.): *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról: az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai, 1942–1944*. Typovent kiadó, Gödöllő, 1992. Idézi: Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: i. m. 22.) Az önálló Erdély gondolata – mint ismert – azonban nemcsak amerikai, hanem brit és szovjet részről is felmerült, 1944-ben megvalósulásának akadálya azonban az volt, hogy a Szovjetunió Romániával, mint stratégiai partnerrel számolt a balkáni térségben. (Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: i. m. 24–27.)

92 Hogy kettejük kapcsolata pontosan mennyire volt élénk a II. világháború alatt, további kutatások feladata feltárni. Az 1950-es évektől azonban bizonyos, hogy élénk levelezést folytattak a *Magyar Nemzeti Bizottmány* kiszélesítése ügyében. (OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2012. február 28.) 1956 után is bizonyosan gyakran találkoztak. Mauthner Gabriella például egyik, 2010. június 22-én kelt levelében azt írta, hogy akkor ismerkedett meg Telekivel, amikor az '56-os forradalom miatti gyűjtés megszervezése céljából alakult First Aid for Hun-

ő volt az, aki nemcsak a kiugrást igyekezett előkészíteni, hanem az amerikai kormánykörökkel a dunai államszövetség, benne az önálló erdélyi állam tervét megismertette, illetve megvalósításáért lobbizott.⁹³ Habár a Károlyi-kormány volt tagjainak és a kisantant országok baloldali emigránsainak dezinformációs hadjárata sikeresen szigetelték el Eckhardt erőfeszítéseit a külpolitikai döntések befolyásolására,⁹⁴ és a szovjet érdekszférába tartozás elismerése után 1944-től az amerikaiak részéről a tervezetek már nem képezték a térség rendezésének alapját,⁹⁵ az a tény, hogy az akkori kormánykörök egy része az 1940-es években még nyitott volt erre a megoldásra, mutatja, hogy Teleki elképzelésének kezdetben reális alapjai voltak.

A negyvenes évek végén az Egyesült Államok valós politikája hallgatólagosan nemcsak, hogy elfogadta a szovjet biztonsági zóna kiterjesztését a régióban, hanem – az ún. „tömbszemlélet”-nek megfelelően⁹⁶ – gyakorlatban „leírta” a térséget, és 1948-at követően minimálisra csökkentette közép- és kelet-európai gazdasági kapcsolatait.⁹⁷ Csupán propaganda szinten fontosnak tartotta a szatellit államok szovjet megszállás alóli felszabadítását és a

gary nevű, Eckhardt által vezetett szervezetben vállalt önkéntes munkát. (Lásd még Borbándi: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. I. kötet, 412. és Kádár Lynn Katalin: *Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972*. L'Harmattan kiadó, Budapest, 2006, 170–179.) Emellett *Hámos Ottó* egy interjú alkalmával (2010. augusztus) is egyértelműen kijelentette, hogy az 1960-as, 1970-es években Eckhardt által vezetett *Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat* és az *Amerikai Erdélyi Szövetség* szorosan együttműködött. (Lásd az *Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat* broszúrája, 1960. Lásd a szervezet hivatalos honlapja: http://americanhungarianlibrary.org/?page_id=10 [letöltve 2011. április 9-én].

- 93 Romsics Ignác kutatásai szerint Eckhardt sikeres lobbizásának volt köszönhető az, hogy a II. világháborút előkészítő Tanácsadó Bizottság Területi Albizottságában a külső szakértők és a State Department képviselői gyakran szembekerültek egymással. Ui. míg előbbieket az etnikai határok módosítását, addig utóbbiak nagyvonalúbb, magyarbarát elképzeléseket támogattak. A sikeres magyar lobbizás tényét leginkább a román titkosszolgálat egyik 1943 februárjában, a Területi Albizottság Erdélyről szóló vitájának napjaiban keltezett, Eckhardt sikeres lobbitevékenységéről szóló jelentése bizonyítja. Ennek érvelése a Területi Albizottság egyik State Department-beli tagjának (Cavendish W. Cannon) harmadik erdélyi ülésén történő felszólalásában szereplővel szinte szóról szóra megegyezik. Romsics: i. m. 29.

- 94 Kádár Lynn: i. m. 70–86.

- 95 Nagy-Vincze: i. m. 24–27.

- 96 Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Kiadó. Budapest, 2000. 248.

- 97 Magyarics: i. m. 247–248.

nacionalista mozgalmak erősítését,⁹⁸ amely a román–amerikai kapcsolatokban is tükröződött: a hidegháború kezdetén nulla szintre redukálódott amerikai–román gazdasági kapcsolatok nagyon lassan javultak, s az amerikai követség feladatai gyakorlatilag a *Voice of America* és a *Szabad Európa Rádió* román helyzetről történő tájékoztatására szorítkozott.⁹⁹ Ha a későbbiekben Teleki elképzelésének nem is maradtak amerikai részről támogatói, mindenesetre bizonyos, hogy kevesebbet ártott vele, mint a nála jóval szélsőségesebb álláspontot képviselő más, az erdélyi helyzettel kevésbé tisztában lévő emigráns társai.

2. Az Amerikai Erdélyi Szövetség történetének első húsz éve

Megalakulása után tevékenységeit különböző szinteken folytatta az AESZ: a belső szervezeti élet és az erdélyi helyzet változásainak ismertetése mellett legfontosabbnak az amerikai tudományos, politikai és közélet tájékoztatását, valamint a törvényhozás és külügyi döntések közvetett módon történő befolyásolását tekintette. Emellett rendszeresen szervezett gyűjtéseket, melyeket minden esetben konkrét segítségnyújtásra fordított. A szervezet 1952-től 1977-ig tartó története alapvetően két korszakra bontható. Infrastruktúrájának kiépülése után a legaktívabb évek az 1960-as évek végéig követhetők nyomon: tevékenységi körébe leginkább memorandumok, tájékoztató, helyreigazító, illetve az erdélyi magyarságot megsegítő akciók (2.1. alfejezet) sorolhatók, amelyek mellett jelentősnek nevezhető Zathureczky Gyula a *Federal Union of European Nationalities* szervezetében (továbbiakban FUEN)¹⁰⁰ kifejtett munkássága is.¹⁰¹ Az 1970-es évek elejétől a folyamatok lelassulnak, majd az évtized közepétől újabb lendületet vesznek (ennek okairól lásd a 3. fejezetet), így az ezután következő öt évet (1972–1977) kevésbé egyéni akciók, sokkal inkább egy másfajta lobbitevékenység felé való nyitás, a *Committee for Human Rights in Rumania* (továbbiakban

98 Lásd National Security Council ajánlásait ebben az időszakban. Courtney, Bruce J. – Harrington, Joseph F.: *Tweaking the nose of the Russians: fifty years of American-Romanian Relations 1940-1990*. Bouldner. East-European Monographs. Columbia University Press, New York, 1991, 164–166., valamint Magyarics: i. m. 247–258.

99 Courtney–Harrington: i. m. 113–128.

100 A szervezet magyar neve: *Európai Nemzetiségek Szövetségi Uniója*. Novák Csaba Zoltán (vál., bev.): *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965–1974*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011, 72.

101 Mivel Zathureczky Gyula hagyatékának holléte egyelőre ismeretlen, munkásságának Teleki Bélának küldött anyagaira építő, részleges rekonstruálása nem képezi jelen tanulmány tárgyát, erre csupán ott térek ki, ahol feltétlenül szükséges.

CHRR) háttérben történő támogatása és az *Erdélyi Világszövetség* működésének ellensúlyozása jellemzi. Az 1971–72-es időhatár indoka egyrészt tehát az, hogy az AESZ önállóbb politikai befolyásolási tevékenységet ezekig az évekig folytat, másrészt pedig, hogy Ceaușescu Romániájában éppen ezekben az években indul el az ún. „mini kulturális forradalom”, amelynek nyomán számos további kisebbségi jogon esik csorba,¹⁰² s amely még inkább fokozni fogja az emigrációban élők aggodalmait az erdélyi magyarság sorsa iránt. E fejezetben a szervezet történetének első szakaszát igyekszem kronologikus sorrendben ismertetni, amely a későbbi, mélyebb elemzés keretétül szolgál.

Az Amerikai Erdélyi Szövetség 1952-es felhívásában¹⁰³ tükröződő lelkesedés és a minden bizonnyal nem tétlen évek ellenére a szövetség működéséről hivatalos folyóirat hiányában 1956-ig csak elszórt adatok találhatóak. Ennek ezenkívül oka egyrészt, hogy az emigrációs sajtó Magyarországon elérhető forrásai nem vagy nehezen fellelhetőek, másrészt, hogy Teleki Béla hagyatéka sem bővelkedik dokumentumokkal az időszakból. A Magyarországon elérhető emigrációs lapok közül a müncheni *Új Hungária* című folyóirat¹⁰⁴ az egyike azoknak a sajtóorgánumnak, amely forrásul szolgál az AESZ által 1959 előtt véghezvitt akciókról.

1954-ben több hír is megjelenik tevékenységükről, melyek közül az egyik a már említett *Magyar Nemzeti Bizottmány* (MNB) kiszélesítésére vonatkozó javaslatuk volt, melyet beadvány formájában nyújtottak át elnökének, Varga Bélának.¹⁰⁵ Mivel az *Európai Rab Nemzetek Közgyűlésében* (amely a Szovjetunió által megszállt országok nemzeti bizottságait fogta össze a Sza-

102 Novák: i. m. 64.

103 *Az Amerikai Erdélyi Szövetség felhívása az erdélyi ügy támogatására és csatlakozásra.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2010. december 25.

104 Az ekkor Radnai Endre által szerkesztett, 1953-tól 1971-ig működő lap politikai tekintetben közel állt a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmánynak Eckhardt, Kállay és Bakách-Besseney nevével jelzett csoportjához. Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Id. kiad. Új Hungária szócikk. <http://mek.niif.hu/04000/04038/html/u.htm#%C3%9AjHung%C3%A1ria> [letöltve 2011 szeptember 15-én].

105 *Új Hungária*. II. évf., 1954. 79. sz., 2.; 86. sz., 1.; 89. sz., 6. Erre 1950 óta történtek törekvések Teleki (lásd Teleki Béla és Eckhardt levelezését 1950 folyamán, OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2012. február 28.) és más emigránsok, legfőképpen Eckhardt Tibor részéről. Az ügy azonban soha nem jutott el a megvalósulásig, leginkább az Eckhardt Tibor és Nagy Ferenc között húzódó politikai felfogásban tükröződő szakadék miatt. Kádár Lynn: i. m. 149.

bad Európa Bizottság égisze alatt működve Washingtonban)¹⁰⁶ Magyarországot az MNB képviselte, melynek az ENSZ-nél fenntartott sajtóirodája – Teleki véleménye szerint – nem működött megfelelően, az emigrált politikus a tájékoztatás fejlesztését és a hatékonyabb érdekképviselést kialakítását csupán az emigráns kormány szerepét ellátó szervezet további, volt parlamenti képviselőkkel történő kiszélesítésével vélte megoldhatónak. Ezt a következőképpen indokolja:

„Ez olyan kérdés, amivel érdemes volna részletesen foglalkozni, mert az egyetlen lehetőség ma elnyomott nemzeteink kérdéseinek a legilletékesebb helyen nemzetközi publicitást adni. A szervezet beadványait ugyanis az UNO főtítkársága kinyomtatja, és valamennyi UNO tagállam delegációinak megküldi. Ezek tehát egyrészt helyesen vannak a kérdésekről informálva, másrészt azok a delegátusok, akik kommunista ellenesek, a vitákban érveinket felhasználhatják, és végül, ha valamelyik delegáció egyik beadványunkat magáévá teszi, úgy azt napirendre is tűzheti.”¹⁰⁷

A más emigráns politikusok által is javasolt, szélesebb alapokon nyugvó, demokratikusabbnak ítélt berendezkedés terve nem sikerülhetett, hiszen a vállalkozásnak nem volt kellő külpolitikai támogatottsága, amely elengedhetetlen lett volna annak megvalósulásához. Az Egyesült Államok ugyanis semmiképpen sem biztatott volna olyan bővítést, amelynek során esetlegesen az 1939-es parlament tagjai, azaz hajdani ellenfelei és a demokráciával szemben bizalmatlan személyek jutottak volna az általa fenntartott képviseleti szervbe.¹⁰⁸

Másik, októberben kifejtett tevékenységükről is hírt ad az újság:¹⁰⁹ az AESZ ugyanis ebben a hónapban tartott egy szervezőbizottsági ülést, amelyen nemcsak New York, de New Jersey, Connecticut, Massachusetts, Delaware államok erdélyi szövetségi tagjai is megjelentek. Az újsághírből kiderül, hogy korábban (a pontos dátum ismeretlen) szerveztek egy ún. „Erdélyi Találkozót”, amelyből befolyó összeget a szervezet a lindenbergi magyar iskola támogatására fordította, valamint egy erdélyi szakkönyvtár léte-

106 Borbándi: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. I. kötet, 280. A CIA által titokban támogatott szervezet vezetésében – az MNB-ből történő kilépése ellenére – Eckhardt Tibor aktívan közreműködött, amely szintén indokolta Teleki reményeit az ügy előrelépése érdekében. Kádár Lynn: i. m. 163.

107 Teleki Béla levele Radnai Endrének, 1954. október 30. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 24.

108 Borbándi *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. I. kötet, 310.

109 *Új Hungária*. II. évf., 1954. 84. sz., 4.

sítésére tett félre.¹¹⁰ Emellett arról is hírt adnak, hogy a szervezet több tagját kihallgatták az ún. Kersten-bizottságban, amelyet Charles Kersten republikánus képviselő, a Képviselőház egy speciális vizsgálóbizottságának tagja alapított a Szovjetunió által bekebelezett Lettország, Litvánia és Észtország megszállása körülményeinek feltárására.¹¹¹ Az AESZ tagjai közül dr. Szent-Iványi Sándort hívták be meghallgatásra Clevelandben, amely után a szövetség több tagja (Szentiványi Sándor, dr. Bokor Béla, Koréh Ferenc és Thierry Ákos) beadványban kérte a bizottságot arra, hogy más erdélyi szemtanúkat is hallgassanak ki a kommunista hatalomátvétellel kapcsolatban – valószínűleg Romániában.¹¹² Hogy ez utóbbi akciójuk sikerrel járt-e, nincsenek információk, azonban az eset mutatja, hogy ekkor és később is – annak ellenére, hogy az amerikaiak Szent-Iványit nem hívták meg az MNB Végrehajtó Bizottságába¹¹³ – a hivatalos szervek mégis számon tarthatták, mint volt magyar politikai vezetőt, akinek tanácsait hasonló ügyekben ki lehet kérni. Ennek később a szövetség még hasznát tudta venni (lásd a 2.1. alfejezetet).

Az AESZ tényleges működése részleteiben csupán az 1956-os forradalom után követhető nyomon, ugyanis ez a dátum szerepel lapjuk első számában megjelent, eddigi tevékenységükről szóló beszámolójukban. A szabadságharc tehát – mint ahogyan az egész otthonmaradt és emigrált magyarság számára – a szervezet történetének szempontjából is cezúrának tekinthető, amelyre később is sokszor hivatkoznak beadványaik során. Az első politikai jellegű akciót 1958-ban viszik véghez.¹¹⁴ Ebben az évben ugyanis az AESZ tagjai Robert Wagnernek, New York polgármesterének

110 Arról, hogy az utóbbi terv mennyire valósult meg, illetve hogy mennyire függ össze a később megalakult, az AESZ-szel egyértelműen együttműködő Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat könyvtárának anyagaival, még nincsenek forrásaim.

111 Investigations: The Iron Heel. A *Time* magazin 1953-as cikke. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,806766-1,00.html> [letöltve 2011. június 29-én].

112 *Új Hungária*. II. évf., 1954. 84. sz., 4.

113 Szent-Iványi Sándor a Romániai Magyar Párt tagja és a Polgári Demokrata Párt elnöke volt a második világháború alatt, és szinte elsőként, 1947-ben költözött az Egyesült Államokba. (Borbándi: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Id. kiad. 344.) Később kihallgatásokon is részt vesz (ún. Special Committee Hearing) az amerikai parlamentben. (Lásd a 3.1. alfejezetet.) *Szentiványi Sándor 1965. május 21-én kelt levele Teleki Bélának*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

114 Flórián Tibor: Jelentés az *Amerikai Erdélyi Szövetség* New York-i szervezetének eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 1. sz., 9–12.

május első napjaiban kiadott, és Románia nemzeti függetlenségi napját, május 10-ét üdvözlő sajtóközleményét felhasználva próbálták meg a közvélemény figyelmét felkelteni Erdély ügye iránt, valamint a polgármester tévedéseit kijavítani egy beadvánnyal, melyet nyugati sajtóorgánumoknak is elküldtek. A válasz nélkül maradt beadvány szövege sajnos nem maradt fenn Teleki hagyatékában,¹¹⁵ ahogyan az az 1956 után történt politikai okok miatti kivégzések és bebörtönzések hírei alapján megfogalmazott memorandum sem, amelyet 1958. szeptember 12-én az amerikai külügyminiszter, valamint az ENSZ-be akkreditált amerikai követ számára küldött el a szövetség (lásd a 2.1. alfejezetet).¹¹⁶ Ugyanebben az évben még két fontos esemény történik a szervezet életének szempontjából. Az AESZ csatlakozott az *Európai Nemzetiségek Szövetségi Uniójához* (FUEN), amelynek képviselőt a Münchenben élő, a Szabad Európa Rádiónak dolgozó emigráns újságíró és publicista, Zathureczky Gyula látta el haláláig. Az év végén tartott közgyűlésen pedig tisztújítás zajlik le: Teleki Béla elnök mellett Szent-Iványi Sándort, Balogh Lajost, Ikafalvi Dienes Lászlót és Kolumbán Sándort választották meg alelnököknek. Ekkor mondott beszédében Teleki a felvilágosító munka fontosságát emelte ki, valamint hangsúlyozta az amerikai közvélemény tájékoztatatlanságát az európai problémákat illetően. Ezen a gyűlésen határozták el azt is, hogy beadványokkal tiltakoznak László Dezső református lelkész bebörtönzése ellen az amerikai külügyminisztériumnál és az ENSZ-nél működő követségnél, amelyre a külügyminisztérium balkáni osztálya hosszabb levélben nyújtott tájékoztatást az erdélyi helyzettel kapcsolatban.¹¹⁷ Sajnos ez a beadvány és az erre érkezett válasz sem található meg a Teleki hagyatékban.

A szervezet 1959 nyarán jutott saját helyiséghez az *Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat* házának negyedik emeletén, amely ekkor még nem a későbbi, szintén New York-i *Magyar Ház* épületében székelt. E szervezettel később még számos együttműködés jön létre kiadványok publikálása terén. A Magyar Háza történő költözés után pedig annak termei kiváló helyet biztosítottak rendezvények lebonyolítására.¹¹⁸ Szintén fontos

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ 1958. december 5. – Tisztújító közgyűlés a New York-i 69. utcai református egyház termében. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*. I. évf., 1959. 1. sz., 12–13.

¹¹⁸ Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 3. sz. 11. A New York-i *Magyar Ház* kezdetben az Eckhardt Tibor javaslatára létrejött *Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat* (AMKTT) helyiségeként funkcionált. Ő volt az is, aki meggyőzte gróf Széchenyi Lászlónét arról, hogy egy nagyobb összeggel támogassa a *Magyar*

infrastrukturális változás a szervezet életében a *Transsylvania Erdélyi Tudósító* ez évi elindítása is.

Az 1960-as évek elején a felgyorsuló nemzetközi események és a nyugati közvélemény Románia iránti nyitottságát felhasználva igyekeznek beadványokat küldeni és kapcsolatot felvenni különböző nemzetközi civil szervezetekkel, az erdélyi magyarság jogi sérelmeinek orvoslására. 1960 májusában az AESZ vezetősége újabb akcióba lendült: Eisenhower elnököt és az akkori külügyminisztert, Christian Hertert beadványban kérte az erdélyi magyarság érdekeinek képviselőit az elkövetkezendő párizsi csúcstalálkozón, melyekre a külügyminisztérium két válaszlevelet is küldött.¹¹⁹ Három év múlva valószínűleg az egyre bővülő amerikai–román gazdasági kapcsolatok¹²⁰ hatására publikál az erdélyi magyarság helyzetéről cikket Edward Crankshaw, angol újságíró a *The Observer* c. brit hetilapban. Az 1963. június 14-i AESZ közgyűlés úgy határoz, hogy a cikk nyomán keletkező feltételezett érdeklődést kihasználva memorandumokat küld be Kennedy elnöknek és külügyminisztériumának, valamint szenátoroknak. Az e beadványra érkezett hivatalos válasz hangneme azonban most először hűvös és kimért: „Nincs népirtás, »csak« elnemzetlenítés folyik Erdélyben” – írja a válaszlével lényegéről az AESZ folyóirata.¹²¹ Ezenkívül két emberi jogi szervezet együttműködését és jóindulatú támogatását is sikerül kivívnia, amelyek ál-

Ház építésének ügyét. (Kádár Lynn: i. m. 169.) A szervezet első címe: 352 East 84th Str., az 1. sugárút közelében volt. 1966-ban azonban az AMKTT két másik szervezettel, a *Széchenyi István Társasággal* és az *Amerikai Magyar Katolikus Ligával* együtt a 2. és 3. sugárút között található 213 East 82nd Str., New York, 10028 címre költözött, s a források szerint az AESZ is itt működik tovább. (*New York-i Magyar Ház* honlapja: <http://magyarhaz.org/> [letöltve 2011. november 23-án].)

119 Az Amerikai Erdélyi Szövetség távirata Eisenhower elnökhöz. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, II. évf., 1960. 1. sz., 8.

120 1957–1965 között az összkereskedelem mértéke (az 1960-tól 1963-ig tartó stagnálástól eltekintve) folyamatosan nőtt a két ország között: 1957-ben 1,4 millió; 1958-ban 2,3 millió; 1959-ben 3 millió; 1960-ban 2,4 millió; 1961-ben 2,7 millió; 1962-ben 1,4 millió; 1963-ban újból 2 millió; 1964-ben már 6 millió, a következő évben pedig már 8 millió dollár volt. (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *Yearbook of International Trade Statistics; Pocket Book of the Socialist Republic of Romania*, 1970; U.S. Department of Commerce, *Paul Marer: Soviet and East-European Foreign Trade, 1946–1969. Statistical Compendium and Guide*. Bloomington and London: Indiana University Press, 1972. Tables F-7. Idézi: Balogh László: *Románia története*. AULA kiadó Kft., Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest, 2001, 234.)

121 Hivatalos válasz az AESZ memorandumára. Ahogyan a State Department látja az erdélyi magyarság sorsát. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 3. sz., 1.

lásfoglalása valószínűleg sokat segített a későbbi eredmények elérésében. 1963-ban az *Emberi Jogok Nemzetközi Ligájával* felvett kapcsolat eredményeképpen ugyanis a szervezetek beadványokkal fordultak az ENSZ főtitkárához az erdélyi magyarság elnyomása ellen,¹²² majd a *Jogászok Nemzetközi Bizottságával* vesz fel hasonló kapcsolatot, amely ugyanezen év decemberében *Tájékoztató* c. kiadványában erőteljesen állást foglal az erdélyi magyarság mellett, jórészt az AESZ adataira támaszkodva.¹²³ A nyilatkozatok nyomán keletkező nagy sajtónyilvánosság és a két komoly emberi jogi szervezet ENSZ-ben való befolyásának hatására a nemzetközi szervezet napirendre tűzi az erdélyi kisebbségek helyzetét, amelynek eredménye az AESZ vezetősége szerint a bebörtönzöttek szabadon bocsátása és a Bărağanba internáltak nagy részének felmentése az internálás alól.¹²⁴ Mindemellett Zathureczky Gyula európai lobbitevékenységének is beérik a gyümölcse: a FUEN főtitkára román miniszterelnöknek írt levele¹²⁵ megerősítette a román vezetésben, hogy a nemzetközi civil szervezetek figyelemmel kísérik, mi történik országukban.

A Kennedy-kormányzat korábbi lehangoló álláspontjának dacára az AESZ tagjai a memorandumok beterjesztését nem adják fel: 1964. május 2-án újabb beadványt írnak Johnson elnöknek, Rusk külügyminiszternek, valamint az amerikai–román tárgyalások lefolytatásáért is felelős Harriman külügyminiszter-helyettesnek, továbbá kongresszusi tagoknak is.¹²⁶ Emellett az egyre kibontakozó amerikai–román kapcsolatok ellenére az AESZ-nek és más magyar emigrációs csoportosulásoknak (így az *Erdély Védelmében Mozgalomnak* és az *Amerikai Magyar Szövetségnek*) sikerült támogatást szerezni az akkor még jelentősen kommunistaellenes kongresszusban és felsőházban.¹²⁷ A képviselőházi tagok ugyanis – azon kívül, hogy ekkor még számosan rokonszenveztek a magyar ügygel¹²⁸ – nem voltak hajlandó-

122 Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 9–10.

123 Flórián Tibor titkári jelentése. Az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1–3.

124 Uo.

125 Teleki Béla köszönőlevele Povel Skadegardnak a román miniszterelnöknek küldött memorandum ügyében. 1964. december 1. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. július 20.

126 Az Amerikai Erdélyi Szövetség újabb memoranduma Johnson elnökhöz. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VI. évf., 1964. 2. sz., 2–3.

127 Uo.

128 1963-ban például Edith K. Roosevelt, az elnök unokája közölt magyar- és lengyel-barát cikket „*The Melting Pot is Boiling*” címmel, amelyet több amerikai lap is megjelentetett, s többek között az erdélyi ügy későbbi támogatója, Frank J. Lausche és

ak zöld utat engedni egy olyan országgal történő gazdasági kapcsolatfelvételnek, mely bármiféle formában támogathatja az észak-vietnami csapatokat az USA-nak a távol-keleti országban folytatott háborújában.¹²⁹ Az AESZ ezen összetett akciója egészen 1965-ig elhúzódik: a hivatalos amerikai kormánysszerveknek írott nyolc pontos memorandumukat, a FUEN-nak fent említett Gheorghe Maurer román miniszterelnöknek írott levelét, valamint egy újabb tudósítást, az 1964. november 19-én megjelent George Bailey által írt, az amerikai *The Reporter*-ben közölt cikkének másolatát az összes parlamenti képviselőnek és szenátornak elküldték mintegy 1500 példányban sokszorosítva, kérve őket ügyük támogatására.¹³⁰ Emellett szintén Teleki Béla és Páll György szolgáltatta az adatokat ahhoz a magánakcióhoz is, amelynek során más AESZ tagok, Teleki Károly és Pásint Domokos irányítása alatt terjesztettek szét 3500 példányban dokumentált angol nyelvű memorandumokat kongresszusi tagoknak, lapoknak és „egyéb fontos amerikai tényezőknek”.¹³¹ (Részletesen mindezekről lásd a 2.1. alfejezetet.)

Az AESZ, az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ), valamint az AMSZ New York-i állambeli tagozatából 1964-ben kiváló *Erdély Védelmében Mozgalom* ezekben az években több amerikai parlamenti vita ügyében együttműködött.¹³² Utóbbi szervezet tájékoztatását, valamint a *Nemzetközi Jogászsövetség* 1964. júniusi jelentését felhasználva¹³³ Seymour Halpern New York-i republikánus képviselő 1965. április 24-én határozati javaslatot ter-

Thomas J. Dodd szenátorok is támogattak. Amerikai szenátorok a magyar ügy mellett. *Nemzetőr*, München, VIII. évf., 1963. 159. sz., 1.

129 Courtney-Harrington: i. m. 253.

130 Az erdélyi magyarság helyzete 1965 elején. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 1. sz., 1–2.

131 Flórián Tibor titkári jelentése az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1–3.

132 Az *Amerikai Magyar Szövetség* ekkori vezetői: dr. Béky Zoltán (igazgatósági elnök) és Székely Imre (külügyi bizottsági elnök), az *Erdély Védelmében Mozgalom* ekkori vezetői: Mikó Imre (elnök) és Száz Zoltán (titkár) vettek részt ezekben a munkákban. (Bakó Elemér: *Emlékkönyv az Amerikai Magyar Szövetség 80. évfordulójára*. Amerikai Magyar Szövetség, Washington D.C. 1988, 73.) Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* részéről továbbra is Teleki Béla volt az irányító, aki a New York-i ún. ellenzéki AMSZ szervezetének egyik bizottsági elnöke volt, valamint az AMSZ 1965-ben alapított külügyi bizottság munkájában is részt vett, 1969-től pedig elnöke is volt. (*Nádas János levele Teleki Bélának*, 1965. május 7. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 27.)

133 Erdély ügye az US parlamentben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 10.

jesztett be az amerikai kongresszusban, amely elítélte a román kormány bánásmódját az erdélyi magyar kisebbségekkel szemben.¹³⁴ A kérdés azonban az év folyamán nem jutott el odáig, hogy a felszólaló képviselők által sürgett meghallgatásokat a *Képviselőház Külügyi Bizottságának Európai Albizottsága* tárgyalásra tűzte volna, ugyanis ez volt szükséges ahhoz, hogy a határozati javaslat szavazás végett a kongresszus elé kerülhessen. A javaslat azonban mégsem maradt következmények nélkül: 1965 őszén Seymour Halpern a Képviselőházban szintén többször az erdélyi magyarság mellett felszólaló másik demokrata politikussal, Edward Pattennel együtt megkísérelt Erdélybe utazni. A terepszemle az AESZ részéről történt gondos szervezés ellenére különböző okok miatt kudarcba fulladt (erről lásd a 3.1. alfejezetet). A két képviselő hazatérve 1966 nyarán újabb javaslatot tesz egy Rusk külügyminiszterhez intézett beadvány megfogalmazására, az erdélyi magyarság ügyében¹³⁵ (az amerikai parlamentben lezajlott viták részleteiről lásd a következő alfejezetet). Ebben az évben az AESZ más úton is igyekezett hatni az amerikai Kongresszusra, amelynek fent említett *Külügyi Bizottsága Európai Albizottsága* tagjainak és elnökének, Mrs. Edna Kelly-nek tájékoztató nyilatkozatot küldött az Egyesült Nemzetek Szövetsége Ljubljánában tartott szemináriumi ülésének apropójából (bővebben lásd a 2.1. alfejezetet).¹³⁶ Ezzel párhuzamosan továbbá dr. Szent-Iványi Sándor unitárius püspök, az AESZ egyik vezetője az AMSZ képviselőivel együtt próbált a Külügyminisztériumban hatással lenni az erdélyi magyarságot is érintő döntésekre (lásd szintén a 2.1. alfejezetet).¹³⁷

1965. november 6-án az AESZ tisztújító közgyűlést tartott, amelyen Teleki Béla elnöksége mellett a következő alelnököket választotta meg a tagság: dr. Szent-Iványi Sándort, Balogh Lajost, Dienes Lászlót, valamint Papp Remignét. A szervezet titkára továbbra is Flórián Tibor maradt, a pénztárnak pedig Bálintt Károlyt választották meg.¹³⁸ Ekkor tartott beszédében Teleki hosszasan elemezte az erdélyi magyarság helyzetét, majd beszé-

134 Határozati javaslat Erdélyről a kongresszusban az erdélyi magyarság védelmére. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 1. sz., 13.

135 Erdély ügye az US parlamentben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VIII. évf., 1966. 3. sz., 8.

136 Az Amerikai Erdélyi Szövetség nyilatkozata. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 13.

137 Teleki Béla levelezése Szentiványi Sándorral, 1965 folyamán. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 27.

138 Az Amerikai Erdélyi Szövetség tisztújító közgyűlése. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1.

de további részében az Amerikai Egyesült Államokban folytatandó lobbitevékenység nehézségei okán a következő feladatot jelöli meg:

„Az egyetlen út, amelytől valamit remélhetünk az, hogy ha ezekhez a kereskedelmi szerződésekhez és segítséghez bizonyos, a nemzetiségek helyzetét enyhítő, jogaikat, elsősorban az emberi jogokat biztosító feltételeket fűzünk. Ehhez tisztában kell lennünk pontosan a nyugati felfogást és külpolitikai célokat illetőleg. Azzal is, hogy a nemzetközi politikát mérhetetlen hipokrizis borítja: emberi jogok, egyenlőség, szabadság – jelszavak vannak a kirakatban, de mögöttük csak a gazdasági érdek a döntő, és az adandó alkalmmal a kenetteljes jelszavak és azok tartalma gondolkodás nélkül lesznek az anyagi érdeknek feláldozva.”¹³⁹

1965–66 folyamán a nyugati sajtóban közölt cikkek hatására egyre több emigrációs szervezet alakul az erdélyi magyarság védelmében nemcsak Észak-Amerikában, hanem Európában és Dél-Amerikában is.¹⁴⁰ Közülük az egyik a braziliai Zolcsák István és Zakar Jenő által 1964 augusztusában alapított braziliai *Movimento Pro Transilvania* (Erdélyért Mozgalom – EM) nevű szervezet volt, amely magáénak vallotta Teleki Béla véleményét az erdélyi magyarság érdekérvényesítésével kapcsolatban, miszerint „nem a magyarságnak kell megnyilatkoznia, hanem nyugati köröket (...) kell ennek megnyerni”.¹⁴¹ A szervezet együttműködött az AESZ európai megbízottjával, Zathureczky Gyulával és a müncheni *Nemzetőr* c. folyóirat szerkesztőjével.¹⁴² Emellett Teleki Béla segédkezett nekik brazil parlamenti felszólalások megszervezésében is. Így 1966 novemberében Padre Calazans szenátor szólalt fel Braziliában. Ezen akció célja a portugál kormány meggyőzése annak érdekében, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottságában álljon ki az erdélyi magyarság érdekében.¹⁴³ (Lásd a 2.1. alfejezetet.)

Annak érdekében, hogy a különböző érdekszervezetek tevékenysége ne egymásnak ellentmondóan, a hivatalos hatóságokat esetlegesen zavaróan történjen, valamint azért, hogy a lobbitevékenység fentebb említett nehézsé-

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Erdélyi szervezetek a szabad világban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 12.

¹⁴¹ *A braziliai Erdélyért Mozgalom tevékenysége 1965 áprilisáig*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15. Az Erdélyért Mozgalom alapítótagja volt a későbbi *Erdélyi Világszövetség*nek, amellyel a kapcsolat csak ez utóbbi szervezet megalakulása után romlott meg. Lásd a 3.1. alfejezetet.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ *Teleki Béla levele Zakar Jenőnek, a Movimento Pro Transilvania vezetőjének, 1966. február 20.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

geit ki lehessen kerülni, és hogy a többi emigrációs szervezettel lassan kialakuló együttműködés minél akadálymentesebben folyhasson, Teleki Béla ragaszkodott egy egyeztető fórum felállításához. Az AESZ-elnök elsősorban az észak-amerikai szervezetekkel való szorosabb kapcsolatot tartotta fontosnak, így szorosabb együttműködés a Clevelandben 1954-ben alakult és Lőte Lajos által vezetett *Erdélyi Bizottsággal*, valamint a fent említett, Mikó István elnökleite alatt álló New York-i *Erdély Védelmében Mozgalommal* (továbbiakban EVM, titkárának tevékenységéről lásd a 2.1. és 3.2.1. alfejezeteket) is igyekezett a kérdésről tárgyalásokat folytatni.¹⁴⁴ Az együttműködésről Teleki így nyilatkozott:

„Meg szeretném mondani őszintén, hogy amennyire elengedhetetlennek tartom az együttműködést mindazokkal, akik az erdélyi magyarság ügyéért ésszel és önzetlenül akarnak dolgozni, nem látom a szervezetek összeolvadását lehetségesnek, mert annyi személyes hiúság és féltékenység nem férhet el egyetlen egyesület keretében sem.”¹⁴⁵

1965 júniusában a fent említett három észak-amerikai emigráns szervezet Youngstown-ban tanácskozott, ahol „bizonyos elvi megállapodás” létrejött, azonban „a gyakorlatban nem volt megvalósítható”.¹⁴⁶ A tárgyalásokat így tovább folytatták, amely 1965-ben hozott konkrét eredményt: az ún. *Erdélyi Intézőbizottság* december 27-i létesülésével egy újfajta összefogás született meg az erdélyi szervezetek között. Ennek legfőbb feladata a stratégiai együttműködés, a „politikai akciók állandó figyelemmel kísérése, és esetleg szükségessé váló változtatások eldöntése, a már lefolyt akciók kiértékelése”, valamint egy ún. Erdélyi Alap felhasználásának meghatározása és ellenőrzése.¹⁴⁷ Az együttműködés későbbi eredményeiről is tájékoztat az *Amerikai Erdélyi Szövetség* hivatalos folyóirata. 1966. november 26-án, az egyéves együttműködés eredményét értékelő újabb ülés szervezeti változtatások mellett döntött: egyrészt ezentúl mindhárom szervezet egyenlő félként vesz részt a döntésekben, és a bizottságban három-három taggal képviselteti magát; másrészt a bizottság működése elvi kérdések és követendő lépések összehangolásával foglalkozik; harmadrészt pedig az ún. Erdélyi Alap mellőzésével az intézőbizottság elveti a pénzügyi kérdések közös intézését, mind-

144 Erdélyi szervezetek összefogása. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VIII. évf., 1966. 1. sz., 9–10.

145 Teleki Béla elnök beszéde az Amerikai Erdélyi Szövetség közgyűlésén. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 4.

146 Uo.

147 Erdélyi szervezetek összefogása. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VIII. évf., 1966. 1. sz., 9–10.

egyik szervezet saját hatáskörébe utalva azt.¹⁴⁸ A soros elnökség azonban továbbra is megmaradt. A bizottság a következő években a lobbitevékenység összehangolása mellett leginkább különböző, erdélyi magyarsággal kapcsolatos kiadványok finanszírozásával foglalkozott.¹⁴⁹

1969. március 8-án az AESZ ismét választmányi ülést tartott, amelyen a választmány Papp Remiget bízta meg az ügyvezető elnöki teendők ellátásával. Ezenkívül egy másik fontos ügyet is megvitattak: a Szigethy Béla által beterjesztett és az *Amerikai Magyar Evangélikus Világszolgálat* által kezdeményezett tüdő-szív gép adományozását a marosvásárhelyi Klinikának. A választmányi ülésen résztvevők úgy döntöttek, hogy „további felvilágosítások beérkezése után, az akciót támogatja, és a gyűjtést a Szövetség tagjai körében megindítja”.¹⁵⁰ A szövetség emellett csupán egy rövidhírben tájékoztat arról, hogy más emigrációs szervezetekkel együtt táviratban fordult Nixon elnökhöz tervezett romániai útja előtt annak érdekében, hogy szóvá tegye az erdélyi magyarság autonómiájának és teljes egyenjogúságának kérdését.¹⁵¹ (A beadvány körülményeiről lásd a 2.1. alfejezetet.)

Az 1970-ben történt erdélyi árvízkatasztrófa ismét mozgósította a Nyugaton élő emigrációt. A hír hallatán az *Amerikai Erdélyi Szövetség* javaslatot tett az *Amerikai Magyar Szövetség*nek arra vonatkozóan, hogy igyekezzen elérni az amerikai kormányon keresztül azt, hogy a román állam engedélyezze az árvízkárosultak számára küldendő 10 kg-os egyéni használsruha- és élelmiszer-csomagok vámmentességét legalább hat hónapos időtartamra.

148 Uo. 1965. július 1-én írott levelében Teleki Béla az Erdély Védelmében Mozgalomra panaszkodva megjegyzi, hogy az külön gyűjtést szervezett saját pénztára javára, amelynek „helyes felhasználásáról” nincs teljesen meggyőződve. Emiatt úgy döntött, hogy célszerűbb a pénzügyeket elválasztani és külön kezelni annak ellenére, hogy a háttérben igyekezett pozitív hatással lenni a szervezetekre. (*Teleki Béla levele Köteles Bélának, 1965. július 1.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.)

149 Lásd például: Az Erdélyi Intézőbizottság ülése. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, IX. évf., 1967. 4. sz., 11.

150 Az Amerikai Erdélyi Szövetség március 8-án választmányi ülést tartott. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XI. évf., 1969. 1. sz., 4.

151 Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XI. évf., 1969. 3. sz., 10. A memorandumot az *Amerikai Magyar Szövetséggel*, a *Magyar Szabadságarcos Szövetséggel* és a *Magyar Jogász Szövetséggel* együtt adták be. (Teleki Béla levele Szentirmay Gyulának, 1969. március 29. Teleki Béla hagyatéka, OSZK Kézirattár, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.) A dokumentációból egy Henry Kissingernek címzett, Eckhardt Tibor (AMSZ elnöke) által írt levélen kívül nem maradt fenn semmilyen információ.

Addig ugyanis a magas vámok miatt a csomagok küldése inkább terhet, mint előnyt jelentett azoknak, akik megkapták.¹⁵² Emellett a pénzgyűjtés is azonnal megindult: az AESZ New Yorkban, az *Erdélyi Bizottság* pedig Clevelandben indította meg gyűjtési akcióját a károsultak javára. Az Erdélyi Szövetség egy ún. „hölgybizottságot” állított fel ennek megszervezésére, amelyben Papp Remigné alelnök, Mrs. Paul Porzelt, Mrs. Richard Van Horne, továbbá Bálintitt Károlyné és Sándor Anna vettek részt.¹⁵³ Nemcsak tagok között, hanem egyéb módon is sikerült gyűjteni: az Erdélyi Teastelek¹⁵⁴ szervezésével több bevétel is befolyt a Szövetségbe. Az összegeket a vámmentesség elérése után egyéni csomagok formájában juttatták el Erdélybe. A lebonyolításra az AESZ megegyezést létesített a müncheni *Magyar Caritasszal*, amelynek keretében ott élő erdélyi magyarok a ruhanemű gyűjtését, beszerzését és elküldését intézték, amelyet a Magyar Diákszövetség segítségével teljesen díjtalanul végeztek.¹⁵⁵ Az összesen 3464 dollárnyi segélyből a müncheni *Magyar Caritas*nak ilyen módon összesen 2562 dollárt juttatott el.¹⁵⁶ A maradék összegből, valamint a később befolyó, további 650 dollárból hét igen nehéz helyzetben lévő lelkészt segítettek, és három súlyosan megrongálódott templom javítását támogatták, valamint 23 db 10 kg-os ruhacsomagot és 48 db 15 kg-os élelmiszersomagot küldtek szét Erdélyben további egyéni címekre.¹⁵⁷

1971-ben újabb tisztújító közgyűlést tart az AESZ, amelyen Papp Remig lemondott elnök helyett Sándor Istvánt nevezik ki ügyvezető elnöknek. Al-

152 Árvíz-katasztrófa Erdélyben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XII. évf., 1970. 2. sz., 11.

153 Uo. A „hölgybizottság” Hámos Ottónéval kiegészülve nem csupán a gyűjtésben, hanem a csomagok összeállításában is segédkezett. Hámos Ottóné közlése, 2010. augusztus.

154 Ez utóbbit 1971. április 24-én rendezte Bálintitt Károly és felesége, valamint Hámos Ottóné és Veress Ferenc. (Titkári jelentés az AESZ működéséről /1965. nov. – 1971. nov./ *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIII. évf., 1971. 4. sz., 1–3.)

155 Az Amerikai Erdélyi Szövetség az árvíz-károsultakért. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XII. évf., 1970. 3. sz., 3.

156 Elszámolás az AESZ segélyakciójáról az erdélyi árvíz-károsultak javára. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XII. évf., 1970. 4. sz., 11–12. Az AESZ nem a csomagok összköltségét fedezte, hanem annak csak egy részét (csomagolás, portó, kávé, pokróc). A 10 kg-os küldemény további részét müncheni gyűjtésből egészítették ki. (*Felméri Lajos levele Teleki Bélának, 1970. október 31. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.*)

157 Összefoglaló az erdélyi árvíz-károsultak javára eszközölt gyűjtési akcióról. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIII. évf., 1971. 1. sz., 10–11.

elnökök a továbbra is posztjában maradó Szent-Iványi Sándor mellett Sándor Margit, Flórián Tibor és Koréh Ferenc lettek, az alelnökké választott Flórián Tibor titkári teendőit pedig Mauksch Péter veszi át. A pénztárosi teendőket ezentúl férje helyett Bálintt Károlyné látta el. Ez a választás a *Transsylvania*ban közreadott hír szerint abban különbözött a többitől, hogy mindenki felmerült a kérdés: hogyan lehetne a fiatalabb generációt bevonni a szövetség munkájába, ezzel is biztosítani a Szövetség további életét?¹⁵⁸ Az utánpótlás problémája már korábban is többször felmerült. Először akkor, amikor 1966 júniusában kiírtak egy pályázatot az erdélyi magyar ifjúság számára. Ennek során a következő címre vártak esszéket: „*Miért érdeke a világnak Erdély kérdésének rendezése? – Hogyan lehetne az erdélyi kérdést a történelmi, közgazdasági és etnikai adottságok figyelembe vételével igazságosan, közmegegyezésre rendezni?*” A pályázatra a kitűzött határidőig csupán két fiatal jelentkezett, akik közül második díjjal, összesen 100 dollárral jutalmazta Rakita Józsefet, egy svájci magyar emigránst, harmadik díjért járó 50 dolláros összeggel pedig Rokomándy Gábort, kanadai fiatalt.¹⁵⁹ A pályázati rendszernek nincs a hírekben olvasható folytatása, azonban a *Transsylvania* Erdélyi Tudósító 1970. márciusi számában az AESZ újabb felhívást intézett a szétszóródott erdélyi ifjúsághoz, kérve őket személyi adataik, végzettségük, foglalkozásuk, címük és szüleik erdélyi lakhelyének megadására, továbbá annak közlésére, hogy az erdélyi munkában részt kívánnak-e venni, és ha igen, mit hajlandóak vállalni. Ennek fontossága mellett a következőképpen érvelnek:

„Szeretnénk, ha a fiatalság, mely hivatva van szövetségünk vezetését is átvenni, amint erre felkészült, minél hamarabb megkezdene ezt a munkát, és, saját keretein belül, megszervezné a mai világnak megfelelő és a modern ember követelményeivel szemben helytálló programot, mely végül is meg hozza Erdély elnyomott magyarságának azt a kulturális szabadságot, mely minden embernek joga és melyet minden területi vagy más politikától függetlenül joguk van megkövetelni.”¹⁶⁰

Mindezen erőfeszítések ellenére az utánpótlás és az amerikai helyzet-hez leginkább alkalmazkodó erdélyi érdekképviselő kérdésére a hetvenes évek közepéig, egy új szervezet – a CHHR – megalakulásáig, lényegében

158 Az Amerikai Erdélyi Szövetség tisztújító közgyűlése. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XII. évf., 1971. 4. sz., 1.

159 Az Amerikai Erdélyi Szövetség ifjúsági pályázata. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, IX. évf., 1967. 1. sz., 10.

160 Az AESZ felhívása: Keressük a szétszórott erdélyi ifjúságot! *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XII. évf., 1970. 1. sz., 1.

véve megoldatlan maradt (lásd a 3.2.2. alfejezetet). Ennek ellenére Teleki Béla igen fontosnak tartotta az ifjúsággal történő kapcsolattartást: többször tartott előadásokat például a MEFESZ-nél, amely az 1956-ban kimenekült magyar diákokat tömörítette magába. Előadásában kihangsúlyozta, hogy a magyar szervezetek utánpótlása és a fiatalok tájékozottságának és olvasottságának növelése mellett a legfontosabb feladat annak tudatosítása volna, hogy vannak olyan amerikai pozíciók, amelyekre a magyar főiskolásoknak céltudatosan készülni kellene: így például a külügyi szolgálatra, és a Külügyminisztériumban, valamint az amerikai Kongresszusban betöltendő pozíciókra.¹⁶¹

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* működésének első húsz évében, szűkös anyagi lehetőségei ellenére, igyekezett ellátni a közvélemény tájékoztatását. Beadványaikat, helyzetjelentéseiket a magyar emigrációs újságok mellett¹⁶² minden fontosabb amerikai lapnak elküldték, akik azonban – az 1960-as eset kivételével – minden esetben válasz nélkül hagyták őket. Ezenkívül fontos még megemlíteni, hogy az 1958-ban megjelent, Kovács Imre által szerkesztett *Facts about Hungary* (Tények Magyarországról) c. tájékoztató kiadvány második kiadásában Révay István az *Amerikai Erdélyi Szövetségtől* értesült információk alapján írta meg az erdélyi magyarság helyzetéről szóló tanulmányt. A könyvet a Magyar Nemzeti Bizottmány az ENSZ minden tagállamának képviselője között kiosztotta, így módon a nemzetközi közvélemény hiteles forrást kaphatott a témáról. Emellett Teleki hagyatékában egy kiadatlan könyv kézírata is szerepel ebből az időszakból: Torjai-Szabó István kézírata Márton Áronról. Címe: *Erdély Mindszentje. Márton Áron erdélyi püspök élete és sorsa. Erdély, magyarsága, katolicizmusa*. A kéziratot borító lapon egyértelmű jelzés van arra, hogy az *Amerikai Erdélyi Szövetség* Clevelandben, 1953-ban kiadta volna a füzetet, ez a tervük azonban nem sikerült. Ennek oka az elhúzódó angol fordítás¹⁶³ mellett a pénzhiány is lehetett. Zathureczky Gyula, az AESZ tagjaként szintén fontos tájékoztató

161 Teleki Béla előadása *Néhány gondolat az Észak-amerikai Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége feladatairól* címmel. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

162 Mivel az emigráns lapok Magyarországon nehezen beszerezhetőek, és a Teleki-hagyatékban erről az időszakról – a következő időszakkal ellentétben – nem, vagy kevés sajtóközlemény maradt fenn, ezeket a híreket forrás hiányában nem tudtam vizsgázni.

163 A fordításra Szent-Iványi Sándort kérte fel Teleki Béla. (*Szentiványi Sándor levele Teleki Bélának, 1954. október 6.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. július 20.) A fordítás el is készült, azonban pénzhiány miatt a kéziratot nem sikerül kiadni. (*Szentiványi Sándor levele Teleki Bélának, 1955. január*

munkát végzett: Erdélyről írott munkája 1965-ben két kiadásban is megjelent.¹⁶⁴ Először Wass Albert fordításában angolul *Transsylvania, Citadel of the West*¹⁶⁵ [Erdély, a Nyugat fellegvára] címen, az *Amerikai Magyar Szépművészeti Céh* kiadásában, majd ugyanazon év nyarán Kovách Aladárral együtt németül a *Nemzetör* című müncheni folyóirat kiadásában, *Die Siebenbürgische Frage* [Az erdélyi kérdés] címmel.¹⁶⁶ 1970-ben pedig részt vesz a FUEN által kiadott *Handbuch der europäischen Volksgruppen* [Európai népcsoportok kézikönyve] c. kiadvány munkájában, melynek erdélyi magyarságról szóló fejezetét írja meg.¹⁶⁷

2.1. Memorandumok és más politikai jellegű akciók az első húsz évben

Az 1956-os események az amerikai külpolitikában jelentős fordulópontot jelentettek: a McCarthysmus és a koreai háború ellenére az 1956-ban újraválasztott Eisenhower-kormány lassan változtatott álláspontján a kommunista világgal kapcsolatban. Kelet-Európát már nem a szovjet kéz meghoszszabbításának, hanem egy különböző régiókból összetevődő térségnek látták, s felismerték, hogy az egyes nemzetállamok támogatása az egységes szovjet blokk gyengítését jelentheti, ezért mindegyik ország külön figyelmet érdemel.¹⁶⁸ Talán ez a hozzáállás bátorította fel az AESZ tagjait arra, hogy az 1957-es romániai magyarságon történő megtorlások¹⁶⁹ újabb hírei halla-

7. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. július 20.)

164 Erdélyi szervezetek a szabad világban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 12.

165 Zathureczky Gyula: *Transsylvania, Citadel of the West*. American Hungarian Literary Guild, Gainesville, Florida, 1965. / Problems Behind the Iron Curtain Series/ Könyvében részletesen elemzi Erdély történelmét kihangsúlyozva Erdélynek a Duna-medencében betöltött földrajzi szerepét. A különböző népmozgásokat és a köztük feszülő ellentétek okait pedig ebben a keretben helyezi el. A kiadványt az akkor még AESZ-tag Wass Albert által működtetett kiadó adta nyomtatásba.

166 Kovách Aladár – Zathureczky Gyula: *Die Siebenbürgische Frage*. A *Nemzetör* c. folyóirat kiadása, München, 1965.

167 Zathureczky Albert Gyula: Die magyarische Volksgruppe in Rumänien. In Mafred Straka – Wilhelm Braumüller (Hrsg.): *Handbuch der Europäischen Volksgruppen. Im Auftrage der Föderalistischen Union Europäischen Volksgruppen unter ihrem Generalsekretär Povl Skadegård*. Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung G.M.B.H. Wien-Stuttgart, 1970, 619–628.

168 Courtney-Harrington: i. m. 191.

169 Flórián Tibor: Jelentés az Amerikai Erdélyi Szövetség New York-i szervezetének eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 1. sz., 9–12. Már

tán az elsőként megfogalmazott, fenn nem maradt memorandumukban a román kormány ellen történő tiltakozásra szólítsák fel az amerikai külügyminisztert és ENSZ amerikai delegáltját annak érdekében, hogy „a romániai kommunista kormány eljárásának ügye az Egyesült Nemzetek illetékes fórumai elé kerüljön”. Az 1958-ban elküldött beadványban továbbá követelték, hogy az ENSZ „pártatlan helyszíni vizsgálatot” tartson, és a kérdés megfelelő nemzetközi nyilvánosságot kaphasson.¹⁷⁰ Románia felelősségre vonása 1956-ban csupán Nagy Imre letartóztatásának pártolása ügyében történt meg a nemzetközi szervezetnél,¹⁷¹ így az AESZ memorandumának nem volt ilyen formában hatása. Egy másik, ugyanebben az évben elküldött, szintén fenn nem maradt beadványban a szervezet közbelépést kért a Szerov szovjet tábornok által tervbe vett tömegdeportálások ellen is.¹⁷² Ezen memorandumokra – az előzővel ellentétben – érkezett válasz: az amerikai külügyminisztérium arról értesítette a szervezetet, hogy helyzetismertetésük fénymásolatát elküldte a bukaresti amerikai nagykövetségnek, amely figyelemmel kíséri az eseményeket, további lépéseket azonban nem fogantatosított.¹⁷³

1960 májusában az *Amerikai Erdélyi Szövetség* a párizsi csúcstalálkozóra készülő Eisenhower elnöknek és külügyminiszterének küldött táviratot, egy részletes erdélyi helyzetkép csatolmányával együtt, melyet bizalmas természetű részekkel és javaslatokkal láttak el. Az anyag egészéből csupán a távirat és a helyzetismertetés maradt fenn, mivel ezeket közölték hivatalos

1956 elején letartóztatták azokat, akik szimpatizáltak a magyarországi eseményekkel, majd 1957 januárjában a pártvezetés az egész romániai magyarságra kiterjesztette a revizionizmus vádját. Júniusban újabb magyarellenes perek kezdődtek, főleg értelmiségiek ellen. Annak ellenére, hogy a magyar vezetés hangsúlyozta, hogy Magyarországnak nincsenek területi követelései Romániával szemben, Románia nemzetiségi politikájában egyre jobban felülkerekedtek a nemzetbiztonsági szempontok. R. Süle Andrea: Románia politikatörténete 1944–1990. In Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz kiadó, Budapest, 1990. /Medvetánc/, 231.

170 Flórián Tibor: Jelentés az *Amerikai Erdélyi Szövetség* New York-i szervezetének eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 1. sz., 9–12.

171 Weiner, Robert: *Romanian Foreign Policy and the United Nations*. Praeger, New York, 1984, 41.

172 Mivel Teleki Béla hagyatéka nem bővelkedik információkban erről az időszakról, nem állnak információk arról, hogy honnan tudtak erről a tervről.

173 Flórián Tibor: Jelentés az *Amerikai Erdélyi Szövetség* New York-i szervezetének eddigi működéséről. *Id.* kiad.

folyóiratukban.¹⁷⁴ Ez utóbbi egy olyan frissen Amerikába került emigráns tájékoztatása volt, aki értelmiségi körökből származott. Az általános, a román kommunista rendszer egészére jellemző, minden valószínűség szerint a valóságnak megfelelő statisztikai adatok és egyéb tények (árak és fizetések, lakáskörülmények, az egész lakosságot érintő politikai terror és bírósági perek igazságtalan eljárása, valamint új építkezések) felsorolása után tért rá a speciálisan magyar sérelmek taglalására. Ebben az író megemlíti a *Magyar Népi Szövetség*, majd a valódi hatalommal nem rendelkező, Fazekas János által vezetett kisebbségi tanács, továbbá a Bolyai Egyetem önálló létének megszüntetését, a magyar nyelvű szakiskolák számának csökkentését, valamint a Magyar Autonóm Tartomány kirakat voltát. Mindezen tények mellett kifejti a kolhozosítás veszélyét, és kihangsúlyozza az 1956-os magyar forradalom óta történt rosszabbodó helyzetet is.¹⁷⁵ Amellett, hogy a lassan kialakuló kereskedelmi kapcsolatok miatt az erdélyi magyarság helyzetének komoly figyelembevétele nem állhatott az amerikai elnök szándékában,¹⁷⁶ a camp davidi látogatást követő párizsi csúcs előtt két héttel lelőtt amerikai felderítő repülőgép ügye meggátolta a négyhatalmi párbeszéd kibontakozását a konferencián.¹⁷⁷ A Külügyminisztérium ennek ellenére két válaszlevelet is küldött a szervezetnek, amelyben arról adtak tanúbizonyságot, hogy tudomásul vették az AESZ küldeményét az illetékes osztályok figyelmének felkeltését ígérve.¹⁷⁸ A Külügyminisztérium mellett a *Voice of America* folyóiratnak is küldtek a jelentésből, melyet az szintén válaszlévelel nyugtázott.¹⁷⁹

174 Az Amerikai Erdélyi Szövetség távirata Eisenhower elnöknek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, II. évf., 1960. 1. sz., 8. valamint Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, II. évf., 1960. 2. sz., 12.

175 Most kijött erdélyi magyar beszámolója. Hű erdélyi helyzetkép. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*. II. évf., 1960. 2. sz., 1–7.

176 Az amerikai állampolgárok II. világháború alatti vagyonszerzésének kompenzálására hivatott, 1960. március 20-án kötött ún. Követelési Megállapodás (Claims Settlement) aláírása leginkább azt mutatta, hogy az amerikai-román kereskedelem előmozdítása fontosabb az amerikai döntéshozóknak, mintsem hogy a kisebbségek ügyével bármilyen szempontból is foglalkozzon. Ugyanez év decemberében történt diplomáciai jegyzékváltás pedig már a Kennedy-kormányzat liberális kereskedelempolitikáját vetítette előre. Courtney-Harrington: i. m. 196–207.

177 Horváth Jenő (szerk.): *Nemzetközi kapcsolatok története, 1941–1991*. Pannonprint Kft., Veszprém, 2010. /Grotius Könyvtár 2./, 161.

178 Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, II. évf., 1960. 3. sz., 12.

179 Uo. A küldemények nem maradtak fent Teleki Béla hagyatékában.

A következő időszak liberális kereskedelempolitikája már kezdettől fogva jellemző volt a Kennedy-kabinet stratégiájára. A kormány döntéseit személyes felügyelete alá vevő elnök Kelet-Európa iránti érdeklődését nyíltan kifejezte egy, a Képviselőházhoz 1961 januárjában intézett beszédében, amely az amerikai-román kapcsolatok új korszakát fémjelezte. Ezen időszak – amely az 1964 júniusában a két ország között kötött kereskedelmi egyezményben csúcsonódott ki – ugyanakkor azt is megmutatta, hogy a Kongresszus ellenáll a kereskedelem liberalizációjának.¹⁸⁰ A képviselők és szenátorok e konzervativizmusából a magyar emigráció pár évvel később valamelyes tökélet tudott kovácsolni (lásd lennebb az 1965-ös parlamentben lezajlott vitákat), amelyet a Kennedy-kormányzat alatt véghezvitt akciók készítettek elő. Az ebben az időszakban egymással összefüggően kibontakozó lobbitevékenységek az erdélyi magyarság problémáit nyilvánosság előtt először bemutató cikkel indulnak meg. A már fent említett angol publicista, Edward Crankshaw *The Observer* c. hetilapban közölt cikkével számos nyugat-európai médium foglalkozott.¹⁸¹ Habár az 1963. április 14-én megjelent tényfeltáró sajtótermék ez utóbbiakban kevésbé kavart hullámokat, a magyar emigráció sajtóorgánumai annál behatóbban foglalkoztak vele. Ezt a feltételezett érdeklődést szerették volna kihasználni az AESZ tagjai, amikor 1963 júniusában memorandumokkal és levelekkel hívták fel az elnök, a külügyminiszter és az egyes szenátorok figyelmét a legelemibb jogok hiányára az erdélyi magyarság körében. Habár levelükhöz¹⁸² csatolt beadványuk csupán részleteiben maradt fenn, annyit tudhatunk róla, hogy a *Transsylvania* c. folyóirat közlése szerint „jól megfontoltan, dokumentált tények alapján készült, az emberi jogok követelésén alapul, és azt nézi, hogy ma mivel lehet segíteni Erdély elnyomott és elesett magyarságán, ami reális lehetőségeken és nem vágyálmokon alapul”.¹⁸³ Természetesen a beadványt megfogalmazók azzal is tisztában voltak, hogy az Egyesült Államoknak „közvetlen befolyása nincs az ügyre”, de reménykedtek abban, hogy az akkoriban a két

180 Courtney-Harrington: i. m. 207–221.

181 A cikket nem csak a *New York Herald Tribune*, a *Chicago Tribune*, hanem a svájci *Die Weltwoche* c. hetilap is átvette, majd a svéd rádió és a Szabad Európa Rádió is foglalkozott vele. (The Observer és a New York Herald Tribune cikke. Segélykiáltás Romániából. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 1–2.)

182 Páll György az Amerikai Erdélyi Szövetség nevében John F. Kennedy amerikai elnöknek küldött levele. 1963. június 21. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 20.

183 Az Amerikai Erdélyi Szövetség állásfoglalása a mai erdélyi helyzettel kapcsolatban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 9–10.

ország által aláírt kulturális egyezményhez kapcsolódóan¹⁸⁴ talán van mód enyhítést keresni és találni az erdélyi magyarságot érintő kérdésekre¹⁸⁵ annak ellenére, hogy tudták: „más kisebbségek és elnyomottak véleményének elejtése” „nem sok reményre” jogosítja őket.¹⁸⁶

A beadvány alapját képező Edward Crankshaw által írt cikk (címe: „Egy Nyugatra kicsempészett jajkiáltás”) az 1956-os forradalomra vezeti vissza az erdélyi magyar sérelmeket, amely időpont óta – a szerző szerint – egyre nagyobb ütemben folyik Erdély elrománosítása. Emellett azt is megemlíti, hogy erdélyi papok és lelkészek kétségbeesésükben a Szovjetunióhoz fordultak segítségül, arra kérve a szovjet vezetőket, hogy „inkább csatolja magához Erdélyt, mintsem hogy azt a románok kénye-kedvére hagyja”.¹⁸⁷ A cikkhez csatolt beadványban helyreigazítások és követelések találhatók. Előbbiekre az AESZ június 14-i összejöveteléről szóló beszámoló alapján következtethetünk,¹⁸⁸ amelyben a szövetség titkára kiemelte: az erdélyi magyarság sérelmei nem 1956-ban kezdődtek. Ezután felsorolta a magyarság legfontosabb panaszait: az 1945-46 folyamán történt politikai pereket, tömegdeportálásokat, internálásokat, bebörtönzéseket, majd az 1956 után kezdődő elrománosítási folyamatot, magyar egyetemek és iskolák megszün-

184 A kongresszus ellenállása miatt 1963 folyamán csupán két egyezményt kötött a két állam: egy vízum-egyezményt (utazások szigorításának csökkentését), valamint egy két évre érvényes kulturális csereegyezményt. Mindezek háttérében az akkori nagykövet, William A. Crawford érdekérvényesítése állt, aki tevékenységét a Romániával kapcsolatos amerikai külpolitikai vonal felülvizsgálata és minél kiterjedtebb kereskedelmi egyezmények kötése irányában fejtette ki. Az ő eredménye volt a már említett 1964-es kereskedelmi egyezmény, valamint az amerikai konzulátus nagykövetségi szintre történő emelése is ugyanebben az évben. Courtney-Harrington: i. m. 229–249. Ezt a posztot 1965-ig tölti be. [A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Romania. U.S. Department of State. Office of the Historian. <http://history.state.gov/countries/romania>. Letöltve 2011. szeptember 17-én.]

185 Páll György az Amerikai Erdélyi Szövetség nevében John F. Kennedy amerikai elnöknek küldött levele. 1963. június 21. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 20.

186 Az Amerikai Erdélyi Szövetség állásfoglalása a mai erdélyi helyzettel kapcsolatban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 9–10.

187 The Observer és a New York Herald Tribune cikke. „Segélykiáltás Romániából”. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 1–2.

188 Az Amerikai Erdélyi Szövetség állásfoglalása a mai erdélyi helyzettel kapcsolatban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 9–10.

tetését, valamint román tantárgyak fokozását az iskolákban.¹⁸⁹ Végül hangsúlyozta, hogy a Crankshow-cikkben állítottakkal ellentétben nagyobb tömegdeportálások és súlyosabb politikai perek az utóbbi időben nem voltak. A követelések egyes részletei csupán abban a levélben maradtak fenn, melyet az erre érkezett külügyminisztériumi válaszra írt a szövetség.¹⁹⁰ Ebben ugyanis a szervezet vezetői újból felhívják a figyelmet korábbi memorandumuk legsürgetőbb kérdéseire: így felszólítanak a politikai foglyok¹⁹¹ és a kényszerlakhelyre költöztetettek szabadon bocsátására, valamint a család-egyesítések szükségességére.¹⁹²

Robert M. McKisson, a Külügyminisztérium *Európai Ügyek Osztályá-*nak ügyvezető igazgatója július 22-én kelt válaszában hangsúlyozza: az Edward Crankshow-val történt kapcsolatfelvétel után azt a következtetést vont le a külügyi hivatal, hogy „sem népirtás, sem egyéb szélsőséges elnyomás” nem folyik a magyar kisebbségek ellen, csupán „elrománosítás” zajlik.¹⁹³ A helyszínen tapasztalatokat szerző szakembereik megállapították ugyan, hogy a román nyelv ismerete nélkül boldogulni szinte lehetetlen, valamint hogy a magyar értelmiségieknek az országban történő szétszórásával megnehezíti az összetartást. Ennek ellenére úgy vélik, hogy a magyar elkülönülésének „bizonyos tereit még respektálja a román kormány”, így példá-

189 Lásd ugyanott. Az 1956-os magyarországi forradalom után Romániában megkezdődött a harc az állítólagos „kisebbségi nacionalizmus” és „szeparatizmus” ellen, amely elsősorban a „nemzetiségi szeparatizmus fellegráinak” tekintett kisebbségi iskolarendszer román tanintézetekkel történő egyesítésében nyilvánult meg. R. Süle: i. m. 231–232.

190 Páll György válasza az AESZ nevében Robert M. McKisson július 22-i levelére. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 11.

191 A Teleki-hagyaték alapján fennmaradt adatok szerint tudtak a bărăgani fogolytáborról és a Duna-deltába hurcoltakról. Páll György levele Felméri Lajosnak, 1964. november 16. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 17.

192 Az Amerikai Erdélyi Szövetség állásfoglalása a mai erdélyi helyzettel kapcsolatban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 9–10. Utóbbi két kérdésben Teleki Béla személyesen is érintett volt. Családját volt birtokán, Zsibón hátrahagyva kellett menekülnie a politikai börtönbüntetés elől. Felesége két gyermekével együtt csak 1964-ben jöhetett az Egyesült Államokba. Tibori Szabó Zoltán közlése, 2010 nyara. Továbbá Teleki Béla levele Albrecht Dezsőnek, 1965. március 4. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 17.

193 McKisson eredeti válasza nem maradt fent, azonban annak egyes részleteit a *Transsylvania* c. folyóirat közölte. Hivatalos válasz az AESZ memorandumára. (Ahogyan a State Department látja az erdélyi magyarság sorsát. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 3. sz., 1.)

ul bizonyos önállóságot hagy a kulturális élet különböző aspektusaiban: nemcsak a könyvek, folyóiratok, hanem az egyházak számára is lehetséges a magyar nyelven történő megnyilvánulás. Kétségtelen, hogy „a State Departmentnek jelenleg rendelkezésére álló információk alapján” úgy tűnik, „hogy a román kormány olyan kurzust folytat, melynek célja a magyar kulturális és nemzeti befolyásának csökkentése Erdélyben, a magyarság a román népességbe való beolvasztása, a fajmagyarság lojalitásának a román állam felé való irányítása”. Azonban „a román hatóságoknak közeledése ehhez” a problémához „inkább fokozatos és óvatos, mintsem hirtelen és erőszakos volt”. Mindezek következtében, a „Department semmi bizonyítékot nem talált arra, ami megerősítené a felvetést, hogy népiirtás vagy nagybani üldözés folynék a magyar kisebbség ellen Erdélyben”, s annak ellenére, hogy figyelemmel kíséri a fejleményeket, úgy véli, hogy „formális diplomáciai akció ez ügyben nem látszik megengedhetőnek és nincs is tervbe véve”.¹⁹⁴

A realitásokkal szembesülve, már fent említett, e válaszlevélre reagáló, augusztus 12-én keltezett küldeményében az AESZ végül felhívja a figyelmet arra, hogy a gazdasági és kulturális kapcsolatokról folytatott tárgyalások folyamán minimálisan a politikai foglyok szabadon bocsátása és az internáltak kérdése informális úton felhozhatóak volnának – annak ellenére, hogy ezek Románia belügyeinek számítanak. Ezenkívül pedig hangsúlyozza, hogy a családegyesítések amerikai állampolgárokat is érintenek, amelyek kérdését Romániának sincs jogában kikerülni, hiszen a nemzetközi jog őket is kötelezi.¹⁹⁵ Hogy eme akciójuknak a tárgyalások folyamán mekkora jelentősége volt, további kutatást igényel. Annyi azonban bizonyos, hogy a Külügyminisztérium képviselői az egy évvel későbbi, 1964. május–júniusi amerikai–román tárgyalások folyamán, informális úton valóban felhozták a politikai bebörtönzöttek és a romániai nép alapvető emberi jogainak kérdését.¹⁹⁶ Ennek megvalósulásában azonban az AESZ memorandumán kívül talán nagyobb szerepe volt annak a nemzetközi szinten is érezhető nyomásnak, amely az ezzel párhuzamosan folytatott akció, az *Emberi Jogok Nem-*

¹⁹⁴ Uo.

¹⁹⁵ Páll György az Amerikai Erdélyi Szövetség nevében Dean Rusk amerikai Külügyminiszternek küldött levele. 1963. augusztus 12. OSZK Kézirattár, Teleki Béla-hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 20.

¹⁹⁶ Douglas McArthur (az amerikai Külügyminisztérium kongresszusi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkárának) levele Philip J. Philbin képviselőnek az erdélyi magyarságot védő határozati javaslata ügyében. 1965. augusztus 26. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

zetközi Ligájával (angol nevén: *International League of Human Rights*)¹⁹⁷ történt kapcsolatfelvétel nyomán kibontakozott. Ennek eredményéről Páll György egyik levelében így fogalmaz:

„A politikai foglyok szabadon bocsátását mi tűztük ki tavaly megvalósítható célnak először, sikerült hozzá megszerezniünk a baloldali Emberi Jogok Ligája támogatását, azon keresztül nagy sajtónyilvánosságot; (...) hangoskodást kerülő munkánk tehát nem hiábavaló.”¹⁹⁸

Hogy e szervezettel milyen formában és hogyan sikerült felvenni a kapcsolatot, és hogyan sikerült meggyőzni a fellépés fontosságáról, Teleki Béla levelezéséből nem rekonstruálható. Mindenesetre biztos állítható, hogy az AESZ vezetősége igyekezett ellátni az emberi jogi szervezetet dokumentációval, amelyre egyik bizonyíték a már fent említett, 1963. június 14-én tartott AESZ közgyűléséről szóló titkári beszámoló. Eszerint dr. Nagy Vince „elismeréssel adózott a Szövetség fáradozásainak, külön kiemelve az Emberi Jogok Ligájának közbelépésének jelentőségét”.¹⁹⁹ Az ENSZ főtitkárának, U Thant-nak 1963. június 4-én benyújtott memorandumában a Liga felhívja a figyelmet arra, hogy semmilyen nemzetközi hatóság nincsen, amely az első és a második világháborút lezáró békeszerződések emberi jogaira vonatkozó rendelkezéseket ellenőrizné. Ezután felsorolja a romániai magyar kisebbséggel szemben érvényesített emberi jogi megszorításokat: az anyanyelven történő oktatás, a vallásszabadság és a családjegyesítés hiányát, a politikai bebörtönzéseket és internálásokat, valamint a szigorú levelezési cenzúra problémáit. Levelét azzal a javaslattal fejezi be, hogy a főtitkár kezdeményezzen bármilyen vizsgálatot vagy akciót, amely által lehetősége nyílik e sérelmek enyhítésére. Végül pedig megjegyzi: tudatában van annak is, hogy nemcsak a magyar, hanem más kisebbségek is küzdenek hasonló problé-

197 A ma is működő, New York-i székhelyű szervezet 1946-ban alakult, az Egyesült Nemzetek Szervezete Egyetemes Emberi Jogi Nyilatkozatának hivatalos platformjaként, így minden kérdést az Egyesült Nemzetek Szervezete elé tár, amely e nyilatkozattal ellentétes, ezáltal segítve annak betartását és az emberi jogok védelmére történő hatékony stratégiák kialakítását. (Emberi Jogok Nemzetközi Ligájának hivatalos honlapja. *International League for Human Rights. About the League.* <http://www.ilhr.org/index.html>. Letöltve: 2011. augusztus 22.)

198 Páll György levele Felméri Lajosnak, 1964. november 16. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 21.

199 Az Amerikai Erdélyi Szövetség állásfoglalása a mai erdélyi helyzettel kapcsolatban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 9–10.

mákkal, de mivel róluk nem állnak rendelkezésre pontos információk, az ő kérdéseiket ebben a formában nem vehetik fel.²⁰⁰

Hasonló eredmény volt a *Jogászok Nemzetközi Bizottságával*²⁰¹ felvett kapcsolat is, amely *Tájékoztató* c. kiadványában „erőteljesen állást foglalt a nemzeti jogaiban megsértett erdélyi magyarok mellett”.²⁰² A diszkriminatív intézkedésekről szóló híradások szintén az *Amerikai Erdélyi Szövetség* információnyújtásán alapultak.²⁰³ Az 1963 decemberében publikált kiadvány felsorolja azokat az állampolgári jogokat, amelyek a második világháborút lezáró békeszerződésben és az 1952-es román alkotmányban tételesen szerepelnek: a diszkrimináció tilalmát, a szabad anyanyelvhasználat biztosításának kötelezettségét, a nemzeti kisebbségek védelmezését, valamint a kisebbségeket védő törvényes szankciókat. Ezután számba veszi azokat az erdélyi magyarságot is súlyosan érintő intézkedéseket, amelyek ezekkel ellentmondásban állnak. Egyrészt megvizsgálja a román állam adminisztratív intézkedéseit (így a vidékek és városok arányszámainak megváltoztatását; a Magyar Autonóm Tartomány Maros-Magyar Autonóm Tartománnyá történő átszervezését; az erőszakos iparosítás következtében Ó-Romániában történő munkavállalás kényszerét; az 1945 augusztusi törvény miatti, az észak-erdélyi magyarságot érintő, román állampolgárságtól történő megfosztott-

200 Az Emberi Jogok Ligájának lépése az erdélyi magyarság érdekében. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, V. évf., 1963. 2. sz., 3.

201 Más helyen Flórián Tibor *Nemzetközi Jogászsövetségnek* nevezi; angol megnevezése: *International Commission of Jurists*. Wagner: i. m. 326. A szintén ma is működésben lévő *Jogászok Nemzetközi Bizottsága* a kelet-német nép kommunista elnyomását enyhítendő jogi akciócsoportként jött létre 1952-ben New Yorkban, a kémkedésért letartóztatott és kivégzett Walter Linse nyugat-német jogász emlékére. A csoporthoz jogászokon kívül 31 miniszter és államférfi, 35 bíró, tanácsadó és nyugat-, kelet-európai, valamint észak-amerikai legfelsőbb bírósági elnökök csatlakoztak. Feladataikat a hidegháború aktualitásai alakították. 1953-tól kezdve hivatalosan is nem-kormányzati szervezet. Abban az időben, amikor az Amerikai Erdélyi Szövetség nyilatkozat-tételre kérte fel, a szervezet más, nem-kormányzati szervezetekkel együtt „globális koalícióra” lépett, és állandó meghallgatást kezdeményezett az ENSZ Emberi Jogi legfelsőbb megbízottjától, emellett a Genovai Konvenció protokollján keresztül az emberi jogi törvénykezés fejlesztéséért küzdött. (Nemzetközi Jogászsövetség hivatalos honlapja. *History of the International Commission of Jurists*. http://www.icj.org/default.asp?nodeID=340&language=1&myPage=ICJ_History. Letöltve: 2011. augusztus 22-én.)

202 A Jogászok Nemzetközi Bizottságának állásfoglalása az Erdélyi Magyarság mellett. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VI. évf., 1964. 2. sz., 5–6.

203 Flórián Tibor titkári jelentése az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1.

ságot). Másrészt felsorolja a kulturális téren jelentkező diszkriminációkat (így a magyar könyvtárak, levéltárak és más kulturális intézmények bezárását, illetve megsemmisítését; az 1958 óta bekövetkezett magyar nyelvű oktatás lehetőségeinek beszűkülését; a besszarábiai román menekültek Erdélybe telepítését; végül, mint figyelmeztető jelet, a népszámlálásokról bekövetkező nemzeti öntudatvesztést).²⁰⁴ A kiadvány mindebből levonja a következtetést:

„Túl sok az ilyen különös eset; elszigetelve talán nem értelmezhetnők diszkriminációnak, de ha egészükben vizsgáljuk őket, félreérthetetlenül egyfajta magatartásra mutatnak. Egy szó, mint száz: úgy látszik, a romániai magyarság az együttélés során mindenképp veszít, veszít a réven is, a vámon is. Amennyiben pedig egy kisebbségi csoporttal ez történik, aligha lehet nem azt a következtetést levonni, hogy diszkrimináció sújtja.”²⁰⁵

Az AESZ beszámolók alapján mindkét akció nagy sajtónyilvánosságot kapott.²⁰⁶ Fontos itt megemlíteni, hogy szintén pozitív hatással lehetett az ügy kimenetelére az eddigi kutatások szerint ettől függetlenül szervezett, Kéthly Anna által 1963. június 17-én, Genfben tartott sajtótájékoztató.²⁰⁷ A szervezésben Padányi-Gulyás Béla²⁰⁸ mellett az erdélyi származású jogász, Szöllősy Árpád is részt vett, aki Kéthlyt az AESZ-nek az ENSZ-hez közvetett úton benyújtott memorandumáról is tájékoztatta.²⁰⁹ Az egyébként a *Jogászok Nemzetközi Bizottságának* titkára, Tóth János²¹⁰ által is fgyelemmel kísért esemény nagyban hozzájárult az erdélyi magyarságra pozitív hatással lévő intézkedések fogantatására.²¹¹ Nyilatkozatát Kéthly

204 A Jogászok Nemzetközi Bizottságának állásfoglalása az Erdélyi Magyarság mellett. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VI. évf., 1964. 2. sz., 5–6.

205 Uo.

206 Flórián Tibor titkári jelentése az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1.

207 Borbándi: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. II. kötet, 153.

208 Kéthly Anna levelezése Padányi Gulyás Bélával 1963 folyamán. OSZK Kézirattár, Kéthly Anna hagyatéka, FOND 469/510 és 1447.

209 Szöllősy Árpád levele Kéthly Annának, 1963. június 4. OSZK Kézirattár, Kéthly Anna hagyatéka, FOND 469/669 és 1633.

210 Kéthly Anna levelezése Tóth Jánossal, 1963. május 28. és június 4. OSZK Kézirattár, Kéthly Anna hagyatéka, FOND 469/689 és 1654.

211 Kéthly a következő minimális követelményeket szabta meg a számos svájci lap által nyilvánosságra hozott sajtónyilatkozatában: szabad nyelv- és vallásgyakorlat; a bezárt magyar tanintézetek újra felállítása; magyar nyelvű oktatás lehetővé tétele; a kényszerkotelepítés és a románság magyar vidékekre történő betelepítésének megszüntetése; a magyar anyanyelvű munkavállalók diszkriminációjának megszüntetése.

szintén memorandum formájában juttatta el az ENSZ, illetve az Európa Tanács megfelelő alszervezeteinek.²¹²

Az ENSZ-be közvetve küldött memorandumok mellett az AESZ az amerikai külpolitikára is igyekezett hatással lenni. A Johnson-kormány ideje alatt a kelet–nyugati kereskedelem elősegítése egyre inkább prioritássá vált, amelyet a Fehér Ház a nem-stratégiai termékek kereskedelmével, valamint az elnöknek a törvénykezés fölötti különleges hatalmával kívánt még inkább elősegíteni. 1963 végén a még Kennedy elnök ideje alatt felállított *Export Kontroll Vizsgáló Bizottság* két dokumentumot nyújtott be ez ügyben az elnök számára: egy, a szovjet befolyás csökkentését célzó, Kelet-Európával folytatott kereskedelemről szóló jelentést, valamint a Romániával folytatandó tárgyalások lehetséges módjait magában foglaló írást. 1964 februárjában Johnson elnök elfogadja a bizottság által ajánlott megoldásokat, és úgy dönt: Románia lesz a tesztállama az új, Kelet-Európa felé irányuló kereskedelempolitikai stratégiának. Amerikai kérésre a román miniszterelnök ezzel kapcsolatban összeállított egy olyan listát, amely azokat az eszközöket tartalmazza, amelyek a számukra elsőbbséget élvező ipari ágazatok fejlesztéséhez szükségesek.²¹³ Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* 1964 folyamán több-

se; a nemzetiségi vagy vallási megkülönböztetés alapján elítéltek amnesztiában való részesítése, valamint az elítéltek kényszer-kitelepítéssel sújtott családtagjainak eredeti lakóhelyükre való visszaengedése. (Az erdélyi magyarság védelmében – Kéthly Anna sajtófogadása Genfben. *Népszava*, London, 91. évf., 1963. 7. sz., 1.)

212 Uo. Pontosabban: az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsához és Közgyűléséhez, valamint az Európa Tanács Emberi Szabadságjogok Bizottságához és Minisztertanácsához.

213 Gheorghe Maurer 1964 áprilisának végén két gumigyár, három üveggyár és egy szintetikus glicerinyár, továbbá ammónia, műbőr, turbinák, olajgyűjtők és atomenergia-fejlesztő berendezések készítéséhez szükséges eszközök beszerzésére tesz javaslatot. Az erről folyó, május 18-án megkezdődő hivatalos tárgyalásoknak négy programpontja volt: az ezen eszközök beszerzéséhez szükséges hosszú távú hitelek folyósítása, a legnagyobb kedvezmény státusa, külképviselet létesítése, valamint exportengedély-szabályozások változtatása. (Courtney–Harrington: i. m. 232–249.) A tárgyalásokat lezáró, 1964. június 1-én kötött egyezmény az Egyesült Államok számára egy általános exportengedélyezési folyamatot léptetett érvénybe, amelynek során eltörölték az egyéni termékekre történő exportengedélyezés kötelezvényét. Ezáltal rengeteg nem-stratégiai termék került Romániába, amelyeket már nem kellett egyenként a Kereskedelmi Minisztérium által engedélyeztetni, mint ahogyan korábban ezt megkövetelték. Emellett technológiai csereegyezményt is kötöttek, amelyvel az Egyesült Államok harmadik félnek történő kiszivárogtatását kívánta elkerülni. (*James T. Rush Teleki Bélának címzett levelének második csatolmánya. 1965. március 12.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011.

ször is beadványokkal kereste fel az elnököt és a külügyminisztert, valamint az év végén és 1965 elején nagyméretű akciókat indított amerikai kongresszusi képviselők és szenátorok meggyőzésére abban a reményben, hogy ezzel hatással tudnak lenni az amerikai–román gazdasági kapcsolatokat tárgyaló felekre. 1964. május 2-án keltezett levelében Johnson elnök figyelmét igyekezett felhívni az erdélyi magyarság elnyomott helyzetére: a számos, 1945 után bebörtönzöttre, Márton Áron püspök és a magyar katolikus és protestáns felekezetűek lehetetlen helyzetére, az 1956 utáni amnesztia hiányára, továbbá az erőszakos asszimilációra, a kulturális intézmények visszaszorítására. Arra kéri az elnököt, hogy a külkereskedelmi kapcsolatok kiépítését kösse az erdélyi magyarság alapvető emberi jogainak garantálásához: a magyar rabok számára adandó teljes amnesztiához, illetve „minden magyarellenessé tevékenység” azonnal beszüntetéséhez, „amely a magyar nemzeti és kulturális létét veszélyezteti”, és annak biztosításához, „hogy a magyarok Romániában nemzeti és kulturális életüket folytathassák”, ill. tovább fejleszthessék.²¹⁴ E levelet az elnökön kívül Dean Rusk külügyminiszternek, W. Averell Harriman külügyminiszter-helyettesnek, a románokkal tárgyaló amerikai együttes vezetőjének, valamint kongresszusi tagoknak is megküldték.²¹⁵ Ezzel párhuzamosan az amerikai Külügyminisztériumban történő lobbitevékenység is megerősödött, főleg az AMSZ révén, amely 1963-tól kezdve minden küldöttségeljárása alkalmából felvetette az erdélyi

szeptember 27.) Június 15-én Johnson elnök a Kongresszusban felhívta a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államoknak nemzeti érdekében áll az, hogy hosszú távú hiteket folyósítson Romániának. Mindezen ígéretek azonban a vietnami háború miatt nem valósultak meg, ugyanis a kelet-nyugati kereskedelem mintegy tíz évre lekerült a Kongresszus napirendjéről. (Courtney-Harrington: i. m. 232–249.) Mint már fentebb említettem, a Külügyminisztérium a május 18-tól június 1-ig folyó tárgyalások informális találkozóin hozta fel a politikai bebörtönzöttek és a romániai nép alapvető emberi jogainak kérdését.

214 Az Amerikai Erdélyi Szövetség újabb memoranduma Johnson elnökhöz. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VI. évf., 1964. 2. sz., 2–3.

215 Lásd *Szenátoroknak 1964-ben benyújtott memorandum*, valamint *W. Averell Harriman amerikai külügyminiszter-helyettesnek küldött AESZ levél*. (OSZK Kézirattár, Teleki Béla-hagyaték, FOND 580, Rendezés alatt: 2011. augusztus 22.) Amint erről a fent említett, Philip J. Philbin képviselőnek 1965-ben keltezett külügyminisztériumi válaszlevele is tanúsítja, e kérdések az amerikai–román tárgyalások folyamán informális úton valóban komolyan felvetődtek. Lásd feljebb *Douglas McArthur levele Philip J. Philbin képviselőnek 1965. augusztus 26.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla-hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

kérdés megoldását az amerikai külügyminisztériumban.²¹⁶ Valószínűleg az ő kapcsolatainak köszönhetően került napirendre az erdélyi magyarság ügye az amerikai Szenátusban, amelyre Clayborne Pell, rhode-islandi szenátor 1964. május 11-én hívta fel a figyelmet. A korábban külügyi tisztviselőként működő államférfi követeléseit így foglalja össze: „Sürgetem, hogy akik amerikai részről tárgyalnak, a Romániával való kereskedelmi tárgyalások során, ragaszkodjanak egy általános, amnesztia-rendelethez minden politikai fogoly számára, annak minimális feltételeként, hogy az amerikai kiviteli engedélyeket Romániának megadják.”²¹⁷

1964 júniusában az AESZ két tagja, Teleki Károly és Pásint Domokos szintén a szervezet információnyújtásán alapuló, angol nyelvű memorandumot állított össze, melyet a következő hónapban 3500 példányban küldtek szét kongresszusi tagoknak, lapoknak és „egyéb fontos amerikai tényezőknek”.²¹⁸ E beadvány – melyet a fent említetteken kívül még Farkas Károly és Bocskor Péter is szignált – az AESZ memorandumában szereplő közigazgatási intézkedések, a politikai foglyok helyzete, a báragani kényszermunkatábor, a magyar nyelvhasználat nehézségbe ütközése, valamint az egyházak, a kulturális örökség és a magyar nyelvű oktatás helyzetének kérdései mellett a moldvai csángók kiszolgáltatott helyzetét is részletesen taglalja.²¹⁹

216 Ekkor más magyar emigrációs szervezetek is akcióba lendültek: az AESZ adatainak felhasználásával összeállított beadványt és Pell szenátor beszédét amerikai vezetőknek küldte el a Király Béla vezetése alatt álló *Szabadságarcok Szövetség*, majd Csutorás István clevelandi református lelkész kezdeményezésére clevelandi magyarok felkeresték Ohio állam kormányzóját és a Szenátus külügyi bizottságának tagját, Frank Lausche-t, felkérve őt arra, hogy lépjen összeköttetésbe az *Amerikai Erdélyi Szövetség* elnökével. (Amerikai emigránsok az erdélyi magyarokért. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VI. évf., 1964. 2. sz., 4.) Teleki levelezésében nincs utalás arra, hogy a szenátor felvette volna a kapcsolatot az AESZ-szel, azonban Nádas János, az *Amerikai Magyar Szövetség* akkori alelnöke szerint clevelandi magyarok – Lausche szenátorral együtt – 1963 őszén felkeresték az illetékes osztályvezetőt a Külügyminisztériumban, és közel két órát tárgyaltak az erdélyi magyarság sérelmeiről. Ezután az *Amerikai Magyar Szövetség* is két éven keresztül minden követségijárás alkalmával felhozta az ügyet. (Nádas János levele Teleki Bélának, 1965. április 12., OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580, Rendezés alatt: 2011. augusztus 23.)

217 Pell szenátor május 12-i beszéde kivonatban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VI. évf., 1964. 2. sz., 4.

218 Flórián Tibor titkári jelentése az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1.

219 *Transylvania Transfixed. A memorandum on the plight of the Hungarian minority in Rumania. 1964. július 4.* OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rende-

Az 1963-as és 1964-es években a megfelelő helyekhez való fordulásnak köszönhetően a szervezet – legalábbis annak vezetője és titkára szerint – elérte a kényszerlakhelyek megszüntetését, a politikai amnesztia kihirdetését, végül 1964 őszén a bárágani internálótáborban sánylódók szabadon bocsátását.²²⁰ Ezután az *Amerikai Erdélyi Szövetség* az 1964 májusától folyamatban lévő kereskedelmi tárgyalások miatt ugyanazon év decemberétől 1965 februárjáig újabb összehangolt felvilágosító kampányba kezdett Dean Rusk külügyminiszter, kongresszusi tagok és szenátorok, valamint neves amerikai újságok körében. A nekik írt levelek mellékleteként mintegy ezerötszáz példányban sokszorosították a saját memorandumukból, George Baileynek az 1964 novemberében, a *The Reporter* c. amerikai lapban közölt cikkéből, valamint a FÜEN főtitkára által fogalmazott, a román miniszterelnöknek címzett leveléből álló csatolmányt.²²¹

Az 1965 februárjában fogalmazott, az összes képviselőnek (435 személy) és szenátornak (100 személy) címzett²²² levelében az AESZ arra kérte az illetékeseket, hogy „erőteljesen” tegyék szavá az „elnyomott erdélyi magyarság helyzetét” a Kongresszusban, és hogy a kereskedelmi és kulturális tárgyalások során az amerikai képviselők az egyezmények feltételeiként az erdélyi magyarok emberi és kisebbségi jogainak garantálását szabják meg. Továbbá felhívta a figyelmüket arra, hogy amennyiben nincs látható jele a magyar kisebbségekkel történő bánásmód javulásának, az Egyesült

zés alatt: 2011. augusztus 23.

220 Flórián Tibor titkári jelentése az Amerikai Erdélyi Szövetség eddigi működéséről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 1., illetve *Teleki Béla levele Mohai Sz. Bélának*, 1974. dec. 3. OSZK Kézirattár, FOND 580. Teleki Béla-hagyaték. Rendezés alatt: 2011. augusztus 21.

221 Lásd: Szenátorok és képviselők számára 1965-ben küldött levél. (Az erdélyi magyarság helyzete 1965 elején. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, 1965. VII. évf. 1. sz. 1-2. o.) *Dean Rusk külügyminiszternek küldött és amerikai lapok között terjesztett küldemények*. (OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 26.), továbbá *Az Amerikai Erdélyi Szövetség 1964–1965-ben szenátoroknak terjesztett memoranduma*. (Uo., Angol nyelven közölve: Wagner: i.m. 334-335.) és *A FÜEN elnökének és főtitkárának 1964. november 2-án küldött levele Gheorghe Maurer román miniszterelnöknek*. (Uo., Wagner i.m., 333.)

222 A következő szenátorok válaszoltak levelére: Clairborne Pell, Hennan E. Talmagde, Frank J. Lausche, Thomas Dodd, George MacGovern, Vance Hartke, Jacob K. Javits, Thomas H. Kuchel, Frank Curch, Warren G. Magnuson, Daniel K. Inuye, Joseph S. Clark, William D. Hathaway, Abraham Ribicoff, Storm Thrumond. (*Bailey cikkről és memorandumokról szóló lista*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 26.)

Államoknak semmiképpen sem kellene támogatnia a hosszú távú kulturális kapcsolatokat Romániával. Ezzel egyidőben a Dean Rusk külügyminiszternek és William R. Tyler európai ügyekért felelős külügyi államtitkárnak küldött levelében az AESZ elnöke arra kéri a vezető pozícióban lévők: használják befolyásukat az elnyomott erdélyi magyarság érdekében.²²³ Az AESZ beadványát, csatolmányokkal együtt emellett további kilenc amerikai és kilenc magyar emigráns lapnak, továbbá amerikai főiskolás szervezeteknek és a clevelandi magyar emigrációnak kétszáz-kétszáz példányban küldött el.²²⁴

A levelek első csatolmányában, az AESZ által összeállított nyolcpontos memorandumban értelemszerűen már nem szerepelnek a bebörtönzöttek szabadon bocsátására és a kényszerlakhelyek megszüntetésére vonatkozó követelések. A teljesítendő feladatok között leginkább a kollektív emberi jogokra vonatkozó pontok kapnak helyet: így a szabad nyelvhasználat, az anyanyelven történő oktatás, a magyar tannyelvű intézmények visszaállítása, a szabad vallásgyakorlás, a négy székely megyét magában foglaló autonóm magyar tartomány és a magyar kulturális intézmények visszaállítása, a magyar lakosság szétszórásának felfüggesztése, valamint a volt politikai foglyok egyenlő szabad munkavállalási jogának kérdései. Emellett követelték „a magyarok egyenlő civil és emberi jogait”, továbbá mindazon rendeletek hatályon kívül helyezését, melyek a nemzetközi jog által „deklarált kisebbségi és emberi jogokkal ellentétben állnak”.²²⁵

A küldemény másik melléklete, George Bailey-nek, a *The Reporter* amerikai lap nyugat-németországi munkatársának²²⁶ saját helyszíni megfigyelé-

223 Teleki Béla Dean Rusk külügyminiszternek, 1965. március 5-én küldött levele. OSZK Kézirattár, Teleki Béla-hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 26.

224 Erről egy részletesebb listát írt Teleki Béla, amely hagyatékában fellelhető: összesen 1193 levelet küldött szét csatolmányokkal együtt. Ezen küldemények finanszírozására tíz befolyásos, valószínűleg tehetősebb ismerőst kérte fel egy külön, 1965 januárjában keltezett levélben (20 dollárnyi összeget kérve), amelyen megjegyezte: ugyanezt Willaim R. Tyler-nek (az európai ügyekért felelős külügyi államtitkár) és Hubert H. Humphrey-nak (az akkori amerikai alelnök) is megküldte volna. (Teleki Béla Ismeretlennek címzett levele, 1965. január. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 26.)

225 Az Amerikai Erdélyi Szövetség 1964–1965-ben szenátoroknak terjesztett memoranduma. OSZK Kézirattár, Teleki Béla-hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 23. Angol nyelven közölve: Wagner: i. m. 334–335.

226 Erdélyi szászok tömeges kitelepítésének terve. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 1. sz., 4.

sei nyomán született cikk²²⁷ nemcsak az akkori román kommunista viszonyokról, hanem a történelmi helyzetről és a román–magyar kapcsolatrendszerről is áttekintő képet nyújt, különösen 1956-tól kezdve. A magyar kisebbség sérelmeit nem sorolja fel tételesen, mégis a kulturális elnyomást bizonyos példákon keresztül jól érzékelteti, és a román sovinizmus politikai mozgatórugóit is pontosan feltárja.²²⁸

A csatolmány harmadik részét képező FUEN-főtitkár 1964. november 2-án keltezett, és az akkori román miniszterelnöknek, Gheorge Maurernek címzett levelében a szervezet elnöke és főtitkára csalódottságát fejezte ki a magyar kisebbséggel szemben tanúsított bánásmód felett, amelyet a román alkotmány 21. bekezdésével ellentétesnek vélt. Az ENSZ alapokmányának emberi jogaira hivatkozva a levél felsorolja mindazokat az emberi jogokat, amelyek a kisebbségeket megilletik, végül felkérte a román vezetőt: próbáljon kormányára hatással lenni, hogy az a romániai magyar kisebbség kulturális élete és identitása megőrzésére pozitív hatással levő intézkedéseket fogantatosítson.²²⁹ A levél az AESZ képviseletében eljáró Zathureczky Gyulának a FUEN 1964. június 11–15. között Regensburgban tartott kongresszusán való fellépésének volt köszönhető.²³⁰

A Külügyminisztérium Teleki küldeményeit nem hagyta figyelmen kívül: 1965. március 12-én kelt levelében a minisztérium közszolgálati irodájának munkatársa több oldalas, az amerikai–román kapcsolatokat és az erdélyi magyarság helyzetét taglaló csatolmánnyal ellátott küldeménnyel nyugtázta az AESZ elnökének felkérését.²³¹ A jelentés lényegében megegyezik az egy évvel korábban Robert M. McKisson által küldött válaszlévelel. A Külügyminisztérium véleménye továbbra is az volt, hogy nem észlelhető genocídium, csupán néhány utcai összetűzés történt magyarok és románok között 1964 nyarán a növekvő feszültség miatt. Mindemellett az

227 *George Bailey: Trouble over Transylvania c. cikkének különlenyomata.* Teleki Béla-hagyaték, OSZK Kézirattár, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

228 *George Bailey: Trouble over Transylvania c. cikke az Amerikai Erdélyi Szövetség kiegészítéseivel (The Reporter c. magazin 1964. november 19-i száma).* Forrás: Teleki Béla-hagyaték, OSZK Kézirattár, FOND 580, Rendezés alatt: 2011-08-23.

229 *A FUEN elnöke, Svend Johansen és főtitkára, Povl Skadegard levele Ion Gheorghe Maurernek, 1964. november 2.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. október 1.

230 *Hírek. Transsylvania Erdélyi Tudósító, VI. évf., 1964. 2. sz., 11.*

231 *James T. Rush, a Külügyminisztérium Köszolgálati Irodájának munkatársa levele Teleki Bélának. 1965. március 12-én.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 26.

amerikai külügyi hatóság biztosította arról a szervezetet, hogy „szoros figyelemmel kíséri” az erdélyi magyarsággal kapcsolatos fejleményeket.²³²

Az Egyesült Államoknak vietnami háborúba történő belépése 1965-ben az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatokban is lecsapódik: a Kongresszus élesen ellenzi a Kelet-Európával folytatott kereskedelmet,²³³ emiatt az erdélyi magyarság ügye mindkét házban élénk vitákat gerjesztett. Az akkor még jelentősen kommunista-ellenes amerikai törvényhozás egyes emberei nyitottak voltak a magyar emigráció által kifejtett lobbitevékenységre, amelynek az AESZ akciói is részei voltak, mivel alelnöke, Szent-Iványi Sándor többször is járt a Külügyminisztériumban meghallgatásokon.²³⁴ Emellett két másik szervezet is kihasználhatta kapcsolatait: az AESZ-t is magába tömörítő AMSZ-en kívül, 1966 óta az *Erdély Védelmében Mozgalom* (EVM) titkára, Száz Zoltán is fokozta lobbitevékenységét a Kongresszusban. Számos kongresszusi képviselőt és szenátort sikerül rávennie az erdélyi magyarság ügyében történő felszólalásra (összesen negyven kongresszusi tag, azaz képviselő és szenátor szólalt fel). Az AESZ mindkét szervezettel együttműködött: Teleki Béla – amellet, hogy aktívan részt vett az AMSZ külügyi bizottságának munkájában²³⁵ – jelen volt az ellenzéki AMSZ-ként alakuló EVM bizottsági ülésein is, ahol igyekezett az általa pozitívnak vélt irányban terelni a döntéseket.²³⁶ Száz Zoltán, az EVM titkára és Béky Zoltán, az AMSZ igazgatósági elnöke együttes tevékenységének köszönhető az az 1965 márciusában Seymour Halpern képviselő által beterjesztett határo-

232 James T. Rush Teleki Bélának címzett leveléhez fűzött csatolmány, *“The Situation of the Hungarian Minority in Transylvania”*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla-hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 26.

233 Courtney-Harrington: i. m. 233.

234 Szent-Iványi Sándor levele Teleki Bélának 1965. május 21. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

235 Lásd Teleki Béla már idézett, Nádas Jánossal folytatott levelezését 1965 folyamán. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

236 Erről Teleki 1965-ben így nyilatkozott: „Én személy szerint azért tartom az összeköttetést a New York állam Amerikai Magyar Szövetség által alakított »Erdély védelmében« bizottsággal, hogy helyes irányban befolyásolhassam őket, ami remélem, hogy menni is fog. A bizottság fiatal titkára Száz Zoltán, személyes összeköttetései révén máris szép eredményt ért el az US Kongresszusban, amit az *Amerikai Erdélyi Szövetség* most megjelent negyedévi tudósítója ismertet.” (*Teleki Béla levele Oltag Lászlónak, 1965. április*. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 17.)

zati javaslat, amely a *Nemzetközi Jogászsövetség* által 1964 júniusában²³⁷ közölt jelentésre, valamint az AESZ egyik beadványára²³⁸ támaszkodott, és amelyet nyolc republikánus és két demokrata képviselő is támogatott.²³⁹ A következő két hónapban összesen húsz kongresszusi tag szólalt fel, és tizen-négyszer határozati javaslat érkezett be az ügyben.²⁴⁰

A kongresszus tagjainak eme ellenállása dacára az amerikai-román kereskedelem fellendülésnek indult. 1965 áprilisában az *Export Kontroll Vizsgáló Bizottság*on belül kelet-nyugati kereskedelemmel kapcsolatos viták győzteseként Rusk külügyminiszter úgy döntött: megadja Romániának az exportengedélyeket a korábban tervezett gyárak amerikai magáncégek által történő megépítésére, amelyre még abban a hónapban az amerikai export-import ügyletek kezelésére hivatott *Eximbank* húsz millió dolláros hitelt adott. 1965 júniusában a Kongresszus elfogadta az ún. Export Kontroll törvényt is, amely nem avatkozott bele az elnök különleges hatalmába a kérdésben. Ennek fejében a kormány megígérte: félreteszi a legnagyobb ked-

237 Ennek szövegét a *Transsylvania Erdélyi Tudósító* nem közli, csupán korábbi, 1963. decemberi *Tájékoztató* c. kiadványuk szövege található meg folyóiratukban. Arról, hogy vajon ugyanazon kiadványról van-e szó, és csupán a dátumot tévesztették el, nincsenek ellenőrizhető információk.

238 Nadas János 1965. május 3-án és május 7-én keltezett levelei Teleki Bélának. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 17.

239 A képviselők név szerint: John Ashbrook ohioi, Alvin O'Konsky és Melvin Laird wisconsini, William Cramer floridai, Glennard Lipscomb kaliforniai, Peter Frey Lingshuysen New Jersey-i, Frances Bolton ohioi és John Lindsay New York-i republikánusok; Edward Patten New Jersey-i és Barret O'Hara illinoisai demokrata képviselők. (Határozati javaslat Erdélyről az erdélyi magyarság védelmére. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 1. sz., 13.)

240 Áprilisban további nyolc kongresszusi tag szólalt fel, ismertette az erdélyi magyarság elnyomását, és egyúttal határozati javaslatot is beterveztve. Május 1-én pedig két szenátor a szenátusban foglalkozott az erdélyi magyarság ügyével. A következő hónap elsején, a vallásszabadságot kimondó 1557-es tordai országgyűlésről való megemlékezés kapcsán négy republikánus és két demokrata képviselő szólalt fel az ügy érdekében. Június 7-én és 10-én négy képviselő, valamint egy demokrata szenátor tette szavá az erdélyi magyarság ügyét. A tizen-négyszer határozati javaslatot beterveztő képviselők: Henry Helstoski (N. J., D.), John H. Dent (Pa., D), Thaddeus J. Dulski (New York, D.), William T. Murphy (Ill., D) William L. St Onge (Conn., D.), Paul A. Fino (New York, R.), Kenneth W. Dyal (Calif. D.), Howard H. Calaway (Ga., R.), Paul J. Krebs (N. J., D.), Bob Wilson (Cal. R.), Philip J. Philbin (Mass., D.), John H. Buchanan (Ala., R.), William E. Minshall (Ohio, R.) és Joseph G. Minish (N. J., D) képviselők. (Erdély ügye az US parlamentben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 10.)

vezmény elvének (ún. Most-Favoured-Nation Status – mely jelentős kereskedelmi előnyöket jelent az adott ország számára) kérdését mindaddig, amíg a Kongresszus nem hoz megfelelő döntést az ügyben (ez csak 1966 májusában valósult meg).²⁴¹ Így a parlamenti viták tovább folytatódtak, amelyben az AESZ tagjai is igyekeztek támogatókat szerezni. 1965. július 15-én Philip Philbin, massachusetts-i demokrata képviselő újabb határozati javaslatot (476-os számmal) nyújt be, mely bizonyítottan a szervezet lobbitevékenységének és Szent-Iványi Sándor összeköttetésének köszönhető.²⁴² A kongresszusi tagnak küldött válaszában a Külügyminisztérium újabb helyzetjelentést közöl, amely Szent-Iványi Sándor szerint néhány olyan adatot is tartalmaz, ami valószínűleg téves, és „letompítja” az egész ügyet. Habár Philbin képviselő hajlandó folytatni az interveniálást,²⁴³ az ügy további fejleményeiről semmilyen adat nem található.

Szintén a Kongresszust célozta meg az AESZ 1965. július 22-én összeállított újabb memoranduma, melyet a *Képviselőház Külügyi Bizottsága Európai Albizottsága* tagjainak és elnökének, Mrs. Edna Kellynek juttatott el. A beadvány apropója egy, az emberi jogi témáról és kisebbségekről tartott ENSZ-ülés volt, amelyet az *Egyesült Nemzetek Emberi Jogi Bizottsága* (United Nations Commission on Human Rights) felkérésének hatására hívtak össze 1965 júniusában Ljubjanában.²⁴⁴ Az ülés tárgysorozatán a nemzetiségi, vallási és nyelvi csoportok jogai és az egyenlő elbánás elve szerepel-

241 Courtney-Harrington: i. m. 232–256.

242 Szent-Iványi Sándor levele Teleki Bélának, 1965. június 12-én. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

243 Szent-Iványi Sándor levele Teleki Bélának, 1965. szeptember 1-én. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580.

244 Az erdélyi magyarság ügyének tárgysorozatba vétele a *Studies for a New Central Europe* szerkesztője, Padányi Gulyás Jenő diplomáciai munkájának is köszönhető, ugyanis ő javasolta azt az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának osztálya tárgysorozatának 15. pontjaként. A tárgysorozatba vételt valamely ENSZ tagállamnak kellett javasolni (Erdélyért. *Nemzetőr*, X. évf., 1965. április, 182. sz., 11.). Ennek érdekében sokat tett Teleki Béla is, aki valószínűleg Padányi Gulyás Jenővel együttműködött a kérdésben annak ellenére, hogy Teleki hagyatékában csupán 1969-es keltezésű levelek találhatók tőle. Ekkor bontakozik ki a 3. fejezetben már említett együttműködés a *Movimento Pro Transilvania* nevű szervezettel is, amely elérte, hogy egy brazil szenátusi tag felszólaljon, és támogassa Teleki Béla Portugáliában megindított akcióját annak érdekében, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának ülése napirendre vegye az erdélyi magyarság kérdését. Hogy a portugál akciót milyen kapcsolatán keresztül sikerült elintéznie, Teleki levelezéséből nem derül ki. (Teleki Béla levele Zakar Jenőnek, 1966. február 20. OSZK Kézirattár, Teleki Béla-hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.)

tek. Az ezen apropóból, az erdélyi magyarság kollektív jogainak (anyanyelv-használat, anyanyelvű irodalom és magyar hagyományok, valamint az anyanyelvű oktatás, továbbá a vallásszabadság) hiányára hivatkozó AESZ-nyilatkozat tartalma lényegében nem különbözik az előző évben benyújtott memorandumoktól.²⁴⁵

Ettől az évtől kezdve Teleki érdeklődésének homlokterében egy másik probléma állt: a magyarok Erdélyből történő kivándorlása. Leginkább Kanadába, Nyugat-Németországba, Svédországba és Izraelbe történő kitelepedésről értesült az AESZ elnöke. Annak ellenére, hogy a disszidensek befogadásának tervét a kanadai kormány – a *Kanadai Magyar Szövetség* érdeklődésére – tagadta, Teleki célja ezzel kapcsolatban az volt, hogy bizalmas úton el lehessen érni, hogy egy tömbben telepítsék le őket annak érdekében, hogy meg tudják tartani identitásukat két-három generációig.²⁴⁶

Mindeközben Johnson elnök újabb, Vietnámba történő csapatküldésének következményeként a Kongresszus többsége nem volt nyitott a kereskedelem liberalizációjára,²⁴⁷ így a viták tovább folytatódtak, s egyes képviselők igyekeztek határozati javaslatokkal továbbra is ébren tartani az erdélyi magyarság ügyét. 1965. augusztus 18-án Seymour Halpern New York-i republikánus és Edward Patten New Jersey-i demokrata képviselők vezetésével további tizenkét képviselő tárgyalta újra részletesen a kérdést.²⁴⁸ Ekkor Halpern képviselő beszédéhez kilenc olyan nyilatkozatot is csatolt, amelyet Erdélyben járt szemtanúk az általa kért kongresszusi meghallgatásra (ún. „hearing”-re) nyújtottak be, s amelyek teljes egészükben megjelentek a

245 Az Amerikai Erdélyi Szövetség nyilatkozata. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 13.

246 *Teleki Béla levele Nagy Györgynek, 1965. december 14. és Teleki Béla levele Lőte Lajosnak, 1965. november 16.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember ,17.

247 E tény Ceaușescu befolyását is csökkenti Moszkvával szemben. A román elnök szeptemberben Moszkvába látogat, és kijelenti: nem hangoztatja többet Besszarábiával kapcsolatos területi követeléseit. Cserében a szovjet vezetés megígéri, hogy figyelmen kívül hagyja Magyarországnak az erdélyi magyarsággal kapcsolatos, háttérben történő követeléseit. Courtney-Harrington: i. m. 257–260.

248 Byrne (Pa., D.), Willaim T. Murphy (Ill., D.), Philip J. Philbin (Mass., D.), William L. St. Onge (Conn., D.), Joseph G. Minish (N. J., D.), Thadeus J. Dulski (New York, D.), Jeel T. Broyhill (Va., R.), Frank J. Horton (New York, R.), William E. Minshall (Ohio, R.), James J. Delaney (New York, D.) képviselők. (Erdély ügye az US parlamentben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 10.)

kongresszusi naplóban is.²⁴⁹ Ezekhez a parlamenti felszólalásokhoz szükséges adatok eljuttatásában is komoly segítséget adott a már fentebb említett történész, dr. Száz Zoltán, akit immár az EVM ügyvezető igazgatójának neveztek ki.²⁵⁰

A két képviselőt érdeklődése ekkor már tovább hajtotta: 1965 őszén úgy döntöttek, hogy „Erdélyben maguk győződnek meg az ott élő magyarság sorsáról”.²⁵¹ Az útra Sándor István AESZ-tag kísérte volna el őket,²⁵² az útvonalat hotelfoglalásokkal és programokkal együtt Teleki Béla szervezte meg,²⁵³ költségeit pedig az AESZ állta volna.²⁵⁴ A szövetség részéről történt gondos szervezés ellenére az előkészítések körül „több hiba történt”, mert a képviselők a román látogatási és a magyar átutazási vízumok megszerzését „az utolsó percre hagyták”,²⁵⁵ s így a magyar átutazó vízumot mindkettejüktől megtagadták. Ennek ellenére a két kongresszusi tag abban a reményben, hogy Bécsben elrendeződhetnek a függőben lévő vízumok ügyei, repülővel az osztrák fővárosba utazott, azonban a vízumot itt sem sikerült megszerezniük. Mivel Halpern képviselőnek nem volt román beutazási engedélye, visszautazott az Egyesült Államokba, míg a másik képviselő bérelt autóval, Sándor István kíséretében, Jugoszlávián keresztül, onnan ha-

249 Emellett szeptember elején Harrison Williams new jersey-i demokrata szenátor fejte ki hosszabb beszédében a szenátusban, hogy az amerikai kormánynak nem szabadna figyelmen kívül hagynia az erdélyi magyarság elnyomását, és ha gazdasági és kulturális kapcsolatokat akar kiépíteni és fenntartani a román kormánnyal, akkor latba kell vetnie befolyását annak érdekében, hogy ez az elnyomás megszűnjön. Emellett határozati javaslatot is benyújtott ennek érdekében. Őt felszólaló is támogatta beszédét a Szenátusban. (Erdély ügye az US parlamentben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 10.)

250 Erdélyi szervezetek a szabad világban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 12.

251 Két kongresszusi képviselő erdélyi útja, *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 11.

252 Uo. Sándor István, dr. Sándor Béla legfiatalabb gyermeke, a CHHR elnökének, Hámos Lászlónak nagybátyja. Sándor Margittal és Hámos Ottóval folytatott interjú, Budapest, 2010 nyara

253 Az útvonal Kolozsvár–Marosvásárhely–Brassó–Bukarest lett volna, azért hogy november 12-én Halpern képviselő New Yorkba térhessen vissza, s Edward Pattenel csak ezután folytatták volna tovább útjukat a Székelyföldön. *Teleki Béla levele Sándor Istvánnak, 1965. október 30.*, OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. augusztus 25.

254 *Sándor Istvánnal elektronikus úton folytatott levelezés*, 2010. július 5.

255 Két kongresszusi képviselő erdélyi útja, *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 4. sz., 11.

tárátlépővel Magyarországon folytatta útját, azonban a nagyváradi határátelőkön már nem engedték keresztül.²⁵⁶ A megghiúsult erdélyi útjáról visszatérő két képviselőházi tag újabb beadvánnyal fordult Rusk külügyminiszterhez az erdélyi magyarság ügyében, melyet 51 képviselő írt alá.²⁵⁷ Emellett a Szenátusban Harrison S. Williams New Jersey-i demokrata szenátor tette szóvá a kérdést 1966. június 23-án, „hivatkozva korábbi határozati javaslatára és hangsúlyozva, hogy a helyzet azóta sem javult semmit”.²⁵⁸

Az egyes kongresszusi képviselők által tanúsított nyitottság ellenére az ügy ebben az évben sem juthatott el azonban odáig, hogy a határozati javaslatokat betérjesztők által sürgetett meghallgatásokat a *Kongresszus Külügyi Bizottságának Európai Albizottsága* tárgyalásra tűzze, amely a Kongresszusban történő szavazásra bocsátás feltétele volt.²⁵⁹ Erre csupán 1968-ban került sor, ekkor azonban a közelgő elnökválasztás akadályozza meg az újabb törvények meghozatalát a kérdésben. Ettől az évtől kezdve újabb akadály gördül az erdélyi magyarság érdekeinek keresztülvitele elé: a cseh inváziótól

256 Uo. Sándor István közlése szerint (2010. augusztus) a képviselőket sokkal inkább az amerikai magyarok szavazatai, mintsem az erdélyi magyarság sorsának javítása érdekelte.

257 Erdély ügye az US parlamentben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VIII. évf., 1966. 3. sz., 8. A beadványt támogató 51 képviselő (D a demokrata, R a republikánus párt jele, utána az állam rövidítése): Joseph P. Addabbo (D., N. Y.), Sydney A. Herlong, Jr. (D., Fla.), John M. Ashbrook (R., Ohio), Frank J. Hotton (R., N. M.), William H. Bates (R., Mass.), Charles S. Joelson (D., N. J.), Alphonso Bell (R., Calif.), Paul J. Krebs (D., N. J.), Clarence J. Brown, Jr. (R., Ohio), Odin Langen (R., Minn.), Jel T. Broyhill (R., Va.), Theod. R. Kupferman (R., N. Y.), John H. Buchanan, Jr. (R., Ala.), Joseph M. McDade (R., Pa.), James A. Byrne (D., Pa.), Thomas C. Mcgrath, Jr. (D., N. J.), Frank Annunzio (D., Ill.), Ray J. Madden (D., Ind.), Howard H. Callaway (R., Ga.), Joseph G. Minish (D., N. J.), Robert J. Corbett (R., Pa.), William E. Minshall (R., Ind.), William C. Craber (R., Fla.), William T. Murphy (D., Ill.), Glena Cunningham (R., Fla.), Barrett O'Hara (D., Ill.), Emilio Q. Daddario (D., Conn.), Alvin M. O'Konski (R., Wis.), Dominick V. Daniels (D., N. J.), Thomas F. O'Neill (D., Mass.), James J. Delaney (D., N. Y.), Philip J. Philbin (D., Mass.), John H. Dent (D., Pa.), Richard H. Poff (R., Va.), Thaddeusz J. Dulski (D., N. Y.), Roman C. Pacinski (D., Ill.), Ken W. Dyal (D., Calif.), Ogden Reid (R., N. Y.), Michael A. Feighan (D., Ohio), William St. Onge (D., Conn.), Paul Findley (R., Ill.), Richard S. Schweiker (R., Pa.), Paul A. Fino (R., N. Y.), Bernard F. Sisk (D., Calif.), Samuel M. Friedel (D., Md.), Bob Wilson (R., Calif.), Edward J. Gurney (R., Fla.), John W. Wydler (R., N. Y.), Henry J. Helstoski (D., N. J.), Seymour Halpern (R., N. Y.), Edward J. Patten (D., N. J.) (A névlista forrását uo.)

258 Uo.

259 Erdély ügye az US parlamentben. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VII. évf., 1965. 2–3. sz., 10.

való távolmaradása okán Romániáról egyre pozitívabb kép kezd kialakulni. Egyre több nyugati lap kezdett ugyanis arról cikkezni, hogy az erdélyi magyarság ügye sokat enyhült volna, és hogy a kollektív jogok és kulturális élet problémái megoldódni látszanának.²⁶⁰ Ennek ellenére a fent említett két kongresszusi képviselő a további években sem adta fel az erdélyi magyarság ügyének napirenden tartását.²⁶¹

Az AESZ elnöke más utakat is keresett az érdekérvényesítésre: a kongresszusi felszólalások és parlamenti akciók háttérben történő támogatása mellett több olyan, személyes összeköttetéseknek köszönhető tapogatózás indult meg a francia és a német kormánynál, amely az emigránsban halvány reményre adott okot, hogy eme kapcsolatok az amerikai döntéshozást esetlegesen befolyásolni tudnák. Annak ellenére, hogy tisztában volt vele: a nyugat-európai országok a bipoláris világrendben rendkívül erőtleneek.²⁶² Erről így nyilatkozott:

„Egyre inkább az a meggyőződése, hogy ha eredményt akarunk elérni, a magyar vonalon való hangoskodás helyett nyugati nagyhatalmak, USA, Németország és Franciaország vonalára kell az aktivitást áthelyezni, de úgy, hogy a magyar iníciálók teljesen háttérben maradjanak, helyesebben: névtelenül, teljes ösmeretlenségben dolgozzanak. Az U.S.-ban ez folyamatban

260 Lásd például: The New York Times magyarellenes cikke. Mi igaz az erdélyi magyar sors „enyhüléséről”? *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, VIII. évf., 1966. 1. sz., 1–5.

261 1968. június 13-án Halpern képviselő a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban 14 kongresszusi tagtársával (Fino, Dulsky, Kupferman, Joel, Helstosky, Broyhill, Rodino, Cunningham, Addabbo, Minish, Philbin, St. Ange és Ashbrook képviselők) együtt tette szóvá az ügyet, akik „rámutattak arra, hogy az erdélyi magyarok emberi és nemzeti jogai még mindig nincsenek kellően biztosítva”. (Román kül- és belpolitika. Az erdélyi magyarság helyzete ismét napirenden a washingtoni kongresszusban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, X. évf., 1968. 2. sz., 10.) 1968 augusztusának elején pedig egy tudományos és kulturális csereegyezmény, továbbá az atomenergia-kihasználás terén történő együttműködés kapcsán érkezett román delegáció Washingtonba. Az egyezményekről július 8-án született megállapodás, amelyet július 19-én kongresszusi vita követett, ahol Ashbrook ohioi képviselő vezetésével tizenkét képviselő (Fino, Dulski, Addabbo, Minshal, Lukens, Helstoscki, Howard, Bryhill, Buchanan, Pucinski és Horton) állt ki erőlesen az erdélyi magyarság mellett, hangsúlyozva, hogy az atomenergia kérdésében való román támogatásnak nemcsak Románia, hanem Oroszország is hasznát fogja látni. (Román kül- és belpolitika. Az amerikai-román atomenergia megállapodás kritikája a washingtoni kongresszusban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, X. évf., 1968. 2. sz., 10.)

262 Teleki Béla levele Filep Imrének, 1965. június 10. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

van, lásd a congresszusi resolúciókat és ezeket támogató felszólalásokat congressman-ok részéről.”²⁶³

A francia kormánnyal történő kapcsolatfelvételt Habsburg Ottó segítségével sikerült aktivizálnia, akinek köszönhetően De Gaulle kezébe került az erdélyi magyarság helyzetét leíró beadvány.²⁶⁴ Emellett arra is utal nyom, hogy Teleki 1965-től kezdve a Romániába delegált amerikai nagykövettel is tartotta rendszeresen a kapcsolatot.²⁶⁵ Hasonló kapcsolatfelvétel történt Kissingerrel és Brzezinskivel is. Az előbbi politikussal 1969-ben történt találkozásának és hatásainak semmilyen nyoma sincs Teleki hagyatékában, csupán annyi tudható, hogy a tárgyalás Béky Zoltán AMSZ igazgatósági elnök összeköttetéseinek köszönhetően bonyolódhatott le,²⁶⁶ és egy, a Szabadságharcos Szövetséggel és a Szabad Magyar Jogász Szövetséggel együtt beadott, Magyarország semlegesítésére vonatkozó beadvánnyal volt összefüggésben.²⁶⁷ Utóbbi külpolitikai tanácsadóval pedig – Padányi Gulyás egyik levele szerint – elmaradt a beszélgetés.²⁶⁸ A megkeresésekre és a reményre valószínűleg az adhatott okot, hogy Nixon elnök ekkor még ellenállt annak, hogy Romániának a legnagyobb kedvezmény státusát megadják.²⁶⁹ A probléma időközben azonban egyre égetőbbé vált: a Románia és Egyesült Államok között zajló kereskedelem mértéke ugyanis az 1965-től 1970-ig tartó időszakban mintegy 500%-kal nőtt, és még nagyobb mértékű növekedést vártak a következő évekre.²⁷⁰ Ennek ellenére az ún. MFN státust a kelet-európai ország számára csupán négy évvel később, 1975 júliusá-

263 *Teleki Béla levele Felméri Lajosnak, 1965. április 27-én.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

264 *Teleki Béla levelezése Habsburg Ottóval, 1965. május 1-július 4-ig, valamint Teleki Béla levele Felméri Lajosnak, 1965. április 17.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

265 Erről szóló levélváltásuk (csupán egy személyes találkozás időpontjának egyeztetése és elérhetőségek cseréje) szintén fent maradt a hagyatékban. (*Teleki Béla levélváltása Richard A. Davis-szel. 1965. október 1, 11 és 14-én.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.)

266 *Návori Kornél levele Teleki Bélának, 1969. március 12.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

267 *Teleki Béla levele Tollas Tibornak, 1969. május 12.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

268 *Padányi Gulyás Jenő levele Teleki Bélának, 1969. június 21.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. szeptember 15.

269 Courtney-Harrington: i. m. 288.

270 Uo. 294.

ban szavazzák meg.²⁷¹ Olyan jellegű politikai akcióra, amelyben az AESZ is részt vett, csupán ebben az évben kerül sor (lásd a 3.1. alfejezetet).

3. Az Amerikai Erdélyi Szövetség a hetvenes években

A hetvenes évek első éveiben a politikai emigráció cselekvőképessége lényegesen korlátozódni látszott. Mivel az enyhülés időszakában a nyugati országok kapcsolata a szovjet szatellit államok kormányaival normalizálódott, az emigrációs szervezetek hivatalos képviseletének funkciója érvényét veszítette, amelynek így módon csupán a közvélemény tájékoztatása és véleménynyilvánítási szabadságában akadályoztatott kommunista uralom alatt élő magyarságot érintő ügyekben való fellépés maradt. Ennek ellenére az emigránsok politikai szerepe még számos módot nyújtott az értékes munkára.²⁷² A lehetőségek beszűkülését az AESZ vezetősége is érzékelte, s egyre kevésbé tartotta lényegesnek a külügyminisztériummal memorandumok útján történő kapcsolat fenntartását.²⁷³ Teleki Béla szerint ugyanis „semmi értelme sincs annak, hogy különböző hazafias szervezetek nagyhangú frázisok-, nyilatkozatok- és cikkekben éljék ki magukat, amik nem javítanak a helyzeten, hanem (...) csak rontanak rajta, az otthoni magyarságot szolgáltatva ki még jobban a román sovíniszta kommunisták bosszújának.”²⁷⁴ A beszűkült mozgástér ellenére az *Amerikai Erdélyi Szövetség* nem hagyott fel teljesen a memorandumok megfogalmazásának gyakorlatával, illetve a hozzájuk való csatlakozással sem, bár ezek gyakorisága érezhetően csökkent. Egyetlen, ebben az időszakban önállóan összeállított memorandumának célja az akkor alakuló *Erdélyi Világszövetség* (továbbiakban EVSZ) beadványának ellensúlyozása volt. Emellett a clevelandi *Erdélyi Bizottság* (továbbiakban EB) 1974 nyári kezdeményezéséhez is csatlakozott, amikor a Lőte Lajos által vezetett csoportosulás Nixon elnöknek és Kissingernek intézett emlékiratot, melyben a magyar nyelv erdélyi hivatalossá tételéért szállt sikerre.²⁷⁵

271 Uo. 390.

272 Borbándi: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. II. kötet, 204.

273 Szent-Iványi Sándor levele Teleki Bélának, 1975. február 18. és Teleki Béla válasza Szent-Iványi Sándornak, 1975. február 28. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 14.

274 Az AESZ vezetőségi ülése. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 4. sz., 11–12.

275 Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVI. évf., 1974. 2. sz., 10. A beadott memorandum nem maradt fent.

1975-től kezdve a Helsinki záróokmány elfogadása jelentős fordulópontot jelentett az érdekképviselési munka szempontjából. A nyugati emigráció legtöbb politikai szervezete és sajtóorgánuma a Helsinki folyamatnak csupán a Szovjetunió és a kommunista kormányok javát szolgáló vetületeit látták, s kevésbé vették figyelembe azokat a lehetőségeket, amelyeket a megalapodás a Szovjetunióra és szövetségeseire gyakorolható nyomás tekintetében kínált.²⁷⁶ Az AESZ, ezzel szemben, ezen lehetőségeket felismerve, felhívta a figyelmet a „hazafias emigráció” felelősségére²⁷⁷ a jogsértések nemzetközi jog alapján való szakszerű feltárása és nyilvánosság előtt való prezentálása tekintetében.²⁷⁸

1975 tavaszán Teleki Béla felvette a kapcsolatot Donald Szánthó Harrington tisztelendővel, aki a szenátus meghallgatásán sikeresen tett tanúbizonyságot az erdélyi magyarság elnyomásáról, elsősorban az elkobzott egyházi vagyonokról szóló román rendeletet ismertetve.²⁷⁹ 1976-tól kezdve pedig egyértelműen a fiatalabb generáció által alapított emberi jogi mozgalom, az *Emberi Jogok Romániában Bizottság* (CHRR) hatékonyabb érdekvédelmi módszerekkel dolgozó tevékenységének segítése volt legfontosabb munkája. A hathatós érdekvédelem érdekében elengedhetetlen volt a különböző emigráns szervezetek minél nagyobb fokú összehangoltsága, amelyet Teleki Béla a lehetőségekhez mérten igyekezett ellátni. Ebből a szempontból fontos volt az ebben az időszakban megalakuló konkurens szervezettel való kapcsolata. (Lásd a 3.1. alfejezetben.)

Az 1977 októberében tartott közgyűlésen az akkor huszonöt éves fennállásának évfordulóját ünneplő AESZ vezetője kijelentette, hogy a szövetség célkitűzései ugyanazok, amelyek megalakulásakor voltak: „az erdélyi magyarságnak minden lehető segítséget megadni, emberi és nemzeti jogai biztosítására, fennmaradása érdekében”.²⁸⁰ Ez az év több szempontból is fordulópont a szervezet életében: vezetői saját alapítási levelet (ún. „char-

276 Borbándi: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. II. kötet, 182.

277 Helszinki: Moszkva és Bukarest győzelme, emigrációs reménykedések temetője. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*. XVII. évf., 1975. 3. sz., 1–2.

278 Az AESZ vezetőségi ülése, *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 4. sz., 11–12.

279 Teleki Béla levele Reverend Donald Szánthó Harrington-nak (*The Community Church*), 1975. június 28. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 11.

280 Ezt az AESZ 1978-as közgyűlésén és egy ugyanabban az évben kiadott felhívásban is közzétette. Lásd *Az Amerikai Erdélyi Szövetség 1977-ben elfogadott alapító oklevele*. (Forrás: Tibori Szabó Zoltán küldeménye, 2010 nyara.) Az AESZ Közgyűlése. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 4. sz., 9–10.

ter"-t) fogalmaztak meg és fogadtattak el az amerikai hatóságokkal, továbbá adómentességet is tudtak biztosítani.²⁸¹ Az újonnan elfogadott alapító okirat rögzítette a szervezet nonprofit jellegét, részletesen felsorolva azokat a tevékenységi köröket, amelyek eddig is a profiljába tartoztak. A változatlan vezetőség mellett alelnöknek választották meg Bálintt Károlyt és feleségét, továbbá Flórián Tibort, valamint Hámos László édesanyját, Hámos Ottónét és nagybátyját, Sándor Istvánt.²⁸²

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* hivatalos tevékenységi palettájáról a kulturális-informatív jellegű aktivitás ebben az időszakban sem marad el: az erdélyi árvizeket követő egy-két évben továbbra is megrendezte az ún. Erdélyi Teaesteket, amelyeknek bevételeit nagyrészt erdélyi írók könyveinek vásárlására, könyvtárak számára történő továbbítására, valamint saját kiadványokra fordította.²⁸³ 1977-ben jelenik meg az AESZ első önálló, korlátozott példányszámban²⁸⁴ kiadott könyve, az *Erdélyből jelentik*,²⁸⁵ amely mintegy százhusz oldalban, három helyszíni jelentésben ismerteti az erdélyi helyzetet. Címeik: „Felmérés és kritika”,²⁸⁶ „Népirtás a világ szeme láttára”, „Né-

281 Az AESZ Közgyűlése. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 4. sz., 9–10. Teleki Béla és Hámos László ebben is együttműködött. A „charter” megfogalmazásával és az adómentességgel az a cég foglalkozott, amelynél Hámos dolgozott. (Minutes of the Annual Meeting of the American Transylvanian Federation, Inc. held at Hungarian House 213 E. 82nd Street at 6:00 p.m., October 28, 1977. [Az Amerikai Erdélyi Szövetség éves gyűlése, melyet a Magyar Házban, a 213 Keleti u. 82-es sz. alatt, 1977. október 28-án, délután hat órakor tartottak.] Mauthner Gabriella küldeménye, 2010 nyara.)

282 Az AESZ Közgyűlése. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 4. sz., 9–10.

283 Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVI. évf., 1974. 1. sz., 10.

284 A könyvet összesen ezer példányban adták ki és küldték szét. („AESZ – Koréh kiadvány” elnevezésű mappában olvasható dokumentumok. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 5.) A CHRR angolra is lefordította, és nyugati kormánykörökben is terjesztette. Lásd a 3.1.2. alfejezetet; Koréh Ferenc (bev. írta): *Erdélyből jelentik*. Az Amerikai Erdélyi Szövetség kiadása, New York, 1977, 6.

285 Az Amerikai Erdélyi Szövetség kiadása, New York, 1977.

286 A kiadványban szereplő, Lázár György álnéven íródott levél egy részlete megjelent Vincze Gábor egyik könyvében (Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák, kisebbségi realpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. 1944–1989*. Pro-Print kiadó, Csíkszereda, 2001, 318–329). Vincze Gábor felhívja a figyelmet, hogy az eredetileg íródott cikkről (amelyet az akkor még Kolozsvárott élő filozófia professzor, Tóth Sándor szerzett és a párizsi Irodalmi Újságban jelent meg először) a magyar külügyminisztérium II. területi osztályának román referense úgy vélekedett, hogy az dokumentáltsága okán hitelesnek tekinthető, nyelvi fordulatai alapján pedig biztosra vehető, hogy az akkori Erdélyben készülhetett.

hány nap a moldvai éjszakában.” Az első tanulmánynak romániai magyar, utóbbiaknak olyan Magyarországról származó értelmiségiek a szerzői, akik romániai úti élményeikből vonnak le következtetéseket. A CHRR munkatársai a könyvet angolra is lefordították, és nyugati kormánykörökben, leginkább az amerikai külügyminisztériumban és a kongresszusban terjesztették.²⁸⁷ Két évvel később ezeket a fordításokat több más angolra fordított folyóiratcikkkel kiegészítve egy újabb kiadvány formájában jelentették meg, és elküldték az amerikai könyvtárak számára *Witnesses to Cultural Genocide: First Hand Reports on Rumania's Minority Policies Today*. [Kulturális népgyilkosság szemtanúi. Román kisebbségi politikáról írt, első kézből származó tudósítások.] címmel.²⁸⁸

3.1. Az AESZ kapcsolata más emigráns szervezetekkel

1974-ben a Lőte Lajos tevékenységével elégedetlen, az *Ausztráliai Erdélyi Szövetség* elnöki tisztségét betöltő Adorján Ferenc és a braziliai *Erdélyért Mozgalom* vezetője, Zolcsák István úgy döntöttek: újjászervezik az emigrációs magyarságot Erdély minél hathatósabb védelme érdekében, és *Erdélyi Világszövetség* (EVSZ) néven létrehoznak egy dinamikus, lobbitevékenységeket az egész nyugati világon koordináló csúcsszervezetet.²⁸⁹ A két világháború közötti kisebbségi lét tapasztalataival nem vagy kevésbé rendelkező,²⁹⁰ a szélsőjobboldal által parlamentbe hívott Adorján, és a Brazíliában sikeres üzleti tevékenységet folytató, egyébként Teleki által „sok idealizmus-

(Vincze: i. m. 318.) A jelentés újabb változata immáron álnév nélkül tíz évvel később íródott, és szintén Párizsban jelent meg a rendszerváltozáskor. (Tóth Sándor: *Jelentés Erdélyből II. 1987*. Magyar füzetek könyvei 13. Párizs, 1990.) A többi írás szerzőjéről nincsenek további információk.

287 Mivel ennek angol nyelvű kiadására nem volt készen a megfelelő pénzösszeg, egyelőre csak dokumentum formájában terjesztették a megfelelő kormánykörökben, Teleki Béla javaslatára csak az elsőt fordították le angolra. (Board-Meeting of the American Transylvanian Federation, Inc. October 7, 1977 at the Hungarian Library, 213. E. 82 Street, NYC. [Az Amerikai Erdélyi Szövetség Közgyűlése 1977. október 7-én a Magyar Könyvtárban.] Mauthner Gabriella küldeménye, 2010 nyara.

288 Az Amerikai Erdélyi Szövetség és a Committee for Human Rights in Rumania közös kiadása, New York, 1979.

289 Nadas János levele Teleki Bélának, 1974. október 6. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

290 Teleki Béla levele Szentiványi Sándornak, 1975. február 28. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

sal” rendelkező, „derék, jó magyarnak”²⁹¹ tartott Zolcsák az AMSZ elnökét, Nádas Jánost kérte fel az új szervezet főtitkári pozíciójára. Az emellett a clevelandi *Magyar Társaság* alapítójaként és a minden évben megrendezett Magyar Találkozó fő szervezőjeként ismert emigráns politikus ezt készséggel el is fogadta.²⁹² Emellett Zolcsák István, miután sikertelenül küzdött azért, hogy Lőte Lajos az EVSZ elnöki tisztségét betöltse, Wass Albertet, az *Amerikai Magyar Szépmíves Céh* vezetőjét nevezte ki a szervezet legfőbb vezetőjének.²⁹³ Ennek következtében az emigráció életében először történt meg, hogy belső ellentétek nyilvánosságra kerültek egy sajtóvita keretében. Az Erdélyi Bizottság elnöke ugyanis – annak ellenére, hogy visszautasítása egyértelmű volt – indokolatlanul bekerült az EVSZ Elnöki Tanácsának tagjai közé, szervezete pedig az alapító tagok közé.²⁹⁴ Erre válaszul az EB vezetője az AESZ-szel közös nyilatkozatot tett közzé, amelyben elhatárolódtak az újonnan alakított szervezettől. Ugyanakkor a nyilatkozatban a két szervezet vezetője kifejezte attól való félelmét is, hogy a „meggondolatlan” akció az egységes erdélyi emigráció szétesését eredményezheti. Elhatárolódásuk ellenére azonban nem zárták ki egy esetleges további együttműködés lehetőségét.²⁹⁵

291 *Teleki Béla levele Mohai Szabó Bélának, 1974. december 3.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

292 *Nádas János levele Teleki Bélának, 1974. október 6.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

293 *Zolcsák István levele Felméri Lajosnak, 1974. november 18.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

294 *Lőte Lajos körlevele az EVSZ alapítóinak: Wass Albertnek, Adorján Ferencnek, dr. Nádas Jánosnak és Zolcsák Istvánnak 1974. szeptember 25-én.* (OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.) Lőte indoklása szerint az EVSZ tagjai nem vették figyelembe az észak-amerikai szervezetek (így az ő és Teleki szervezete) véleményét és autokratikusan jártak el, kész tények elé állítva őket. Így felkérésüket a „főtitkári” posztra nem fogadhatja el. (*Lőte Lajos Dr. Nádas Jánosnak 1974. október 4.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.) Egy másik, Teleki Bélának címzett levelében Lőte felhívja a figyelmet arra, hogy az *Erdélyi Világszövetség* megalakítása nem pótolja az érintett szervezetek vezetőinek egybegyűlését és együttes tárgyalását, s csak egy közös megegyezésen alapulhat egy egészséges szervezet, valamint hogy a „leg-
elemibb alap és működési szabályok hiánya komolytalanságra mutat, összevisszaságot fog okozni”. (*Lőte Lajos levele Teleki Bélának, 1974. október 9.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.)

295 *Lásd Az Amerikai Erdélyi Szövetség javaslata az emigráció együttműködésére.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

Az alakulóban lévő EVSZ vezetői a nézeteltérések elsimítása végett mindkét szervezet vezetőjét meghívták az 1974. november 30-án, a clevelandi Magyar Találkozó alkalmával megrendezett alakuló gyűlésükre. Mivel azonban ők az autokratikusnak ítélt eljárás mód miatt a szervezés alatt lévő alakulattal nem voltak képesek megegyezni,²⁹⁶ az *Erdélyi Világszövetség* elindult önálló útján. Ekkor, számos további emigrációs szervezet csatlakozása után, az *Amerikai Magyar Szövetség* közgyűlése is támogatásáról biztosította a Világszövetséget az amerikai kongresszus és külügyminisztérium elé terjesztendő ügyekben.²⁹⁷ Teleki a szövetség megalapításáról így nyilatkozott:

„A készülő Erdélyi Világszövetséget, ebben a formában, ahogy elindították, egyenesen károsnak tartom az erdélyi magyarság szempontjából. Semmit sem használhat, de Ceaușescuéknak ürügyet és indoklást szolgálhat az erdélyi magyarság további üldözésére és felszámolásának meggyorsítására, ami amúgy is folyamatban van. Az a baj, hogy az Erdélyi Világszövetség mozgalomnak elindítói és tervezett vezetői mind olyan emberek, akiknek halvány fogalma sincs az erdélyi helyzetről, a kérdés lényegéről, és kivétel nélkül a legcsekélyebb politikai tudásuk vagy érzékük sincsen.”²⁹⁸

Teleki aggodalmai beigazolódnak látszottak, amikor kiderült, hogy az *Erdélyi Világszövetség* élére került Wass Albert 1974 végén memorandummal fordult az amerikai elnökhöz, melynek egyik pontjában az erdélyi magyarság szabad emigrációját követelte, és ennek érdekében az emigrációs magyar sajtóban levélakciók megindítására buzdított.²⁹⁹ Az AESZ vezetője a

296 Wass Albert Clevelandbe hívta az AESZ vezetőit, amelyet azonban ők nem fogadtak el. (*Wass Albert levele Eszenyi Lászlónak, 1975. január 29. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.*) Ez előtt az esemény előtt Zolcsák István Teleki Bélával és más AESZ tagokkal is tárgyalásokat folytatott a kérdésről, amelyet követően a szövetség összehívott választmánya úgy döntött, hogy nem vesz részt a clevelandi alakuláson. (*Flórián Tibor levele Teleki Bélának 1975. január 26. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.*)

297 Megalakult az Erdélyi Világszövetség. (*Nemzetőr, München, 1975. február. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.*) Ennek oka az volt, hogy Zolcsák István finanszírozta Száz Zoltánt, aki az AMSZ külügyi tanácsadójaként a kongresszusi felszólalásokat kijárta, és a beadványokat megfogalmazta. (*Teleki Béla levele Gyallai Papp Domokosnak, 1975. június 20. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.*)

298 *Teleki Béla levele Dr. Gábor Áronnak, 1974. szeptember 25. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.*

299 Wass Albert: *Lármafa! New York-i Magyar Élet*, 1975. január 4. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.) Meg kell emlí-

számára érthetetlen és elítélendő követelésnek ellensúlyozására úgy döntött: az Erdélyi Bizottsággal együtt szintén beadvánnyal fordul Ford elnökhöz, és a korábbi kormányból tisztségében maradó, emberi jogok iránt fogékonyságot nem mutató külügyminiszteréhez.³⁰⁰ A memorandumot a román kereskedelmi szerződéssel foglalkozó szenátorokhoz is eljuttatták, sikertelenül küzdve azért, hogy a szerződés feltételül ne a kivándorlási politika javítását, hanem az erdélyi magyarságot is súlyosan érintő román rendeletek orvoslását válasszák.³⁰¹ (Wass beadványának következményeiről és az AESZ memorandumáról részletesebben lásd a 3.1.1. alfejezetet.)

Az 1975 februárjában, Kaliforniában kezdődő EVSZ tagtoborzási³⁰² akcióra reagálva az *Amerikai Erdélyi Szövetség* áprilisi közgyűlésén újabb éles hangú elhatároló nyilatkozatot tett hivatalos folyóiratában, továbbra is fenntartva azonban egy esetleges együttműködés lehetőségét.³⁰³ Ennek sikeresége érdekében Teleki egy együttműködési javaslatot dolgozott ki, amely szerint az emigráció összehangolása feltétlenül szükséges, azonban ezt a távolságok és a befogadó országok miatti különbségek miatt lehetetlen egy „világszervezet” útján megvalósítani. Ehelyett úgy véli: az erdélyi származású szervezetek kölcsönös megállapodása lehetne megfelelő megoldás, amelynek alapján a résztvevő tagok leszögeznék az erdélyi magyarság jogegyenlőségéért végzett érdekérvényesítő és felvilágosító munka koordinálásának összehangolását mind a befogadó országban (amennyiben több ilyen szervezet van), mind nemzetközi szinten. Ennek érdekében az AESZ vezetője szerint a leghelyesebb nem egy csúcsszervezet felállítása, hanem egy közös „Intéző Bizottság” szervezése, amelynek tagjai (az egyes szervezetek megbízottai) a felmerült kérdéseket levelezés útján tárgyalnák meg.³⁰⁴

A válaszadó Zolcsák István – és vele az EVSZ – Teleki javaslatát több ponton képtelen volt elfogadni, amely sok, a két szervezet között a későbbi-

teni, hogy Wass Albert a szabad emigráció mellett más követeléseket is felsorol: a teljes amnesztia, a vallásszabadság, a negatív diszkriminációk tilalma és a magyar nyelv hivatalossá tétele.

300 Teleki Béla levele Szentiványi Sándornak, 1975. február 28. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

301 Az Amerikai Erdélyi Szövetség és az Erdélyi Bizottság beadványa Ford elnökhöz. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*. XVII. évf., 1975. 1. sz., 6.

302 Fejlődik az Erdélyi Világszövetség. *Californiai Magyarság*, 1975. február 7., 6. sz. 3. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

303 Határozat. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*. XVII. évf., 1975. 2. sz., 1.

304 Az Amerikai Erdélyi Szövetség javaslata az emigráció együttműködésére. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

ekben lezajló konfliktus okaira is rámutat. Leginkább az önálló Erdély gondolatát kifogásolták. Emellett, mivel Erdélynek Magyarországhoz való csatolása érdekében dolgoztak, és úgy vélték, „Erdély a magyar népé”,³⁰⁵ nem tudták elfogadni azt sem, hogy a szervezet munkájában csak erdélyi származású emigránsok vegyenek részt. Természetesen így azzal sem értettek egyet, hogy csúcsszervezet helyett Intéző Bizottságot hozzanak létre. Másik, számukra elfogadhatatlan tétel az a *Transsylvania Erdélyi Tudósítóban* többször is hangoztatott tény, mely szerint az erdélyi magyarság létszáma kétmillió körül volna.³⁰⁶ Az EVSZ ezzel szemben úgy vélte: mivel a román „propaganda” adataiban egyáltalán nem lehet bízni, így legalább hárommillió erdélyi magyarral lehet számolni.³⁰⁷ Ez az adat, illetve Erdély Magyarországhoz való csatolásának követelése voltak a legnagyobb nézeteltérések nemcsak a két idősebb generációból álló szervezet, hanem – az Emberi Jo-

305 Erről Zolcsák István a *Szóval* c. folyóirat szerkesztőségéhez intézett, 1982 januárjában megjelent levelében a következőképpen nyilatkozott: „(...) az Amerikai Erdélyi Szövetséggel ellentétben, mi az Erdélyi Világszövetség: Erdélynek Magyarországgal való újraegyesítéséért, a moldvai és az erdélyi magyarság felszabadításáért küzdünk. Minden olvasott ember tudja, hogy amikor Erdély független volt, akkor Erdély volt Magyarország. (...) Ha valakik, valaha erőszakkal megalakítanák a független Erdélyt, a »keleti Svájcot«, azt hiszem, én támogatnám. De, mert demokratikus népszavazásokkal akarják – hatvan év román elnyomás, betelepítés, a magyarság szétszórása, erőszakos magyartalanítás, a magyar zsidók és magyar svábok elűldözése után – egy ilyen népszavazás a magyarság hátba szúrását, a magyarság érdekeinek és jogainak eltemetését és egyáltalán a Keleti Svájc-kísérlet megbukását jelentené. Szerintünk, ha népszavazás »lesz«, akkor Erdély sorsáról az egész magyar népnek kell majd döntenie, mert Erdély a magyar népé.” (Újságkivágás, OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.)

306 Ezt az adatot elsősorban a mindenkori katolikus vallású népesség adatainak felhasználásával számolták és következtették ki a román népszámlálási adatokból. *Hámos László személyes közlése*, 2009. december.

307 Zolcsák István levele Teleki Bélának „Együttműködés az Erdélyi Világszövetség és az Amerikai Erdélyi Szövetség között” tárgyában. (21/T. B. – 13/1976. Dátum nélkül. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.) A statisztikai adatokkal kapcsolatban kifejtett álláspontjukat továbbá a *Nemzetőr* c. folyóirat tette közzé 1973 februárjában, „Megalakult az Erdélyi Világszövetség” c. cikkében. Az adatokat érdekes módon pont Zathureczky Gyula *Handbuch der Europäischen Volksgruppen* c. könyvében (Zathureczky: i. m.) megjelent tanulmánya alapján következtették ki, mely szerint az 1966-os másfélmillió adat a hivatalos román szaporodási index szerint, a moldvai és regáti magyarságot is beleszámítva összesen 3.163 ezer magyart tenne ki. (Újságkivágás, OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.)

gok Romániában Bizottság AESZ-közel álláspontja okán – a fiatalabb generáció és az EVSZ között is.

A két szervezet vezetőjének egymástól túlságosan távol lévő elvei miatt lényegi kérdésekben nem sikerült megegyezésre jutnia. Miután azonban a fent említett 1975. áprilisi közgyűlésen elfogadott újabb nyilatkozatukat az AESZ az AMSZ vezetőségi tagjai számára is megküldte egy őket elmarasztaló levél kíséretében,³⁰⁸ amelynek következtében élénk levelezés indul meg,³⁰⁹ a két utóbbi szervezet között érezhetően csökkent a feszültség.³¹⁰ A washingtoni székhelyű AMSZ közvetítést ajánlott fel az erdélyi ügyben: egy olyan általa koordinált munkaközösség felállítását javasolta, amely semlegesítheti az EVSZ körül támadt viták miatt kialakult széthúzó hatásokat. Az első ilyen találkozó hivatalos formában 1976 augusztusában jött létre (lásd lennebb), s ettől kezdve az erdélyi ügyben tevékenykedő szervezetek delegáltjai minden évben összegyűltek az AMSZ székhelyén, hogy megvitassák az aktuális kérdéseket.³¹¹ E találkozók később hivatalos formát is öltöttek, habár ebből az EVSZ már kimaradt: 1979. május 26-án létrejött a Kanadai Magyar Szövetséget, a CHRR-t, az EB-t, valamint az AESZ-t magában foglaló ún. *Északamerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottsága*,³¹² amelynek első elnöke Gyallai Papp Domokos lett. Az AMSZ támogatását is élvező bizottságtól Teleki azt várta, hogy egyfajta „fejtágító” legyen, mivel úgy vélte, hogy a szervezetek vezetői „többsnyire jó szándékú dilettánsok”.³¹³

Az AMSZ – az általa felvállalt összekötő szerepnek köszönhetően és a már régóta működésben lévő kongresszusi kapcsolatai miatt – fontos szerepet töltött be a lobbitevékenység koordinálásában, melyre jó példa volt az 1975-ös közös akció. Országos elnöke, Béky Zoltán – miután felvette a kapcsolatot az ENSZ Emberi Jogok Bizottságával, amely részletesen dokumentált tényanyagot kívánt annak feltételéül, hogy az erdélyi magyarság ügyét

308 Az Amerikai Erdélyi Szövetség levele az Amerikai Magyar Szövetség egyes igazgatósági tagjaihoz. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 2. sz., 2–3.

309 Koréh Ferenc 1975 áprilisában valószínűleg személyesen tárgyalt Washingtonban Béky Zoltánnal. (*Flórián Tibor levele Teleki Bélának, 1975. április 18.* OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.)

310 Az AESZ és az AMSZ kapcsolata kedvezően alakul. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 2. sz., 3.

311 Egy nyugatnémet lap tudósítása az erdélyi magyarok és szászok követeléseiről. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 4. sz., 6–7.

312 Borbándi: Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Id. kiad. II. kötet, 223.

313 Teleki Béla Jónás Endrének írott levele, 1979. június 27. OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 11.

napirendre tűzze – az emigrációs szervezeteket májusban arra kérte: segítsek munkájukat az erdélyi magyarság sérelmeinek összegyűjtésével.³¹⁴ Az akcióban az AMSZ-en kívül részt vett az AESZ, az EB, az EVSZ, valamint az *Európai Szabad Magyar Kongresszus* is. Az összefogásnak hála egy huszonnál oldalas, részletes dokumentum állt össze.³¹⁵ Ezt az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága mellett Béky, mint az *Egyházak Világtanácsának* hivatalos delegáltja, annak vezetőivel folytatott megbeszéléseken is felhasználta. A kérdést ugyan mindkét említett nemzetközi szerv kivizsgálta,³¹⁶ de a memorandum későbbi hatásáról nem maradtak fent információk.

Az *Amerikai Magyar Szövetség* és más erdélyi szervezetek érdekérvényesítő akciója az amerikai törvényhozási rendszerben szintén aktív volt. Ezekről – habár az AESZ-től függetlenül inkább Lőte Lajosnak és Száz Zoltánnak voltak köszönhetőek – Teleki Bélának tudomása volt, és koordinálásukban is részt vett.³¹⁷ A már említett 1976 augusztusi találkozó keretében a

314 Az AMSZ tisztségviselőinek, Eszenyi Lászlónak (Külgügyi Bizottság elnöke), Ft. Béky Zoltán tb. püspöknek (Országos elnök), valamint Dr. Száz Zoltánnak (külgügyi tanácsadó) levele 1975. május 13-án számos emigráns szervezetnek címezve. (OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 11.)

315 Lásd Eszenyi László – Száz Zoltán Mihály: Memorandum of the American Hungarian Federation in Conjunction with the Transylvanian World Federation, the American Transsylvania Federation, the Committee of Transylvania, and the European Congress of Free Hungarians, on the Situation of the Human Rights of the Hungarian Minority in Rumania to the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities of the Human Rights Commission of the United Nations in Geneva, Switzerland. In *Documents on the Human Rights Violations against the Hungarian Minority in Rumania before the United Nations Human Rights Commission, the World Council of Churches and the United States Congress and Government*. American Hungarian Federation. Washington, D. C., 1976, 10–36.

316 Béky Zoltán püspök, az AMSZ országos elnökének jelentése: „Lavinaszerű fejlemények az erdélyi magyarság ügyében. 1976. július. OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 5.

317 Az AMSZ-nek 1975 nyarától folyamatosan volt a kongresszusban akciója, amelyet Száz Zoltán intézett leginkább, melynek célja a román kereskedelmi szerződéshez kapcsolódó enyhítés kérése volt. A lobbitevékenység az AESZ-szel egyetértésben történt. (Teleki Béla levele Padányi Gulyás Jenőnek, 1975. június 23-án. OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 11.) 1975 novemberében Henry Helstoski szólalt fel az erdélyi magyarokkal szembeni román kultúrpolitikáról, melyhez szintén Száz nyújtott neki segítséget. (Az erdélyi magyarokkal szembeni román kultúrpolitika a washingtoni kongresszusban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 1. sz., 6.) A következő hónapban az Erdélyi Bizottság más emigrációs szervezetekkel együtt a külügyminisztérium illetékesei-

szervezetek újból megerősítették: „különféle akciókkal ezután nem kereszteznek egymás útját, hanem minden készülőben levő tevékenységet előre megbeszélnek az AMSZ külügyi bizottságával, és lehetőleg előre értesítik az érdekelt szervezeteket is”. Emellett leszögezték: mindegyik szervezet megtartja akciószabadságát.³¹⁸

3.2. Az AESZ politikai jellegű akciói működésének második szakaszában

3.2.1. Az 1975-ben Ford elnöknek küldött beadvány

Az amerikai közéletben Romániáról kialakuló egyre pozitívabb képet a kölcsönös elnöklátogatások és a különböző szintű kapcsolatok fejlődése is bizonyították.³¹⁹ A vietnámi háború lezárása után Nixon elnök a Kelettel

vel tárgyalt, felhívva a figyelmet az akkor közzétett Magyar és Német Dolgozók Tanácsának Ceaușescuhoz intézett kérvényére, a román kormány befolyásolását kérte az amerikai-román tárgyalásokon. (Löte Lajos: „Szólalj és írd! Április első hete Erdélyi!” *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1976. április 4-i szám. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 11.) Emellett pedig az amerikai-román kereskedelmi kedvezmény felülvizsgálatának alkalmából levélakcióra buzdított. (Uo.) 1976 márciusában pedig Száz tevékenységének köszönhetően hetven kongresszusi képviselő levélben fordult Ford elnökhöz. Ebben követelték a román kormánnyal történő tárgyalások megszigorítását azzal fenyegetve a kormányt, hogyha nem teszi az erdélyi magyarság emberi jogainak javítását a kereskedelmi kedvezmények Románia számára történő megítélésének feltételéül, úgy ők nem szavaznak a vámkedvezmény-törvény meghosszabbítására. Ugyanezen év májusában pedig több amerikai kongresszusi tagot is elkísért szovjet és romániai útján, hozzájárulva a képviselők kiegyensúlyozott tájékoztatásához, továbbá a román hatóságokkal és az erdélyi magyarság képviselőivel is tárgyalt. (*Béky Zoltán püspök, az AMSZ országos elnökének jelentése: „Lavinaszerű fejlemények az erdélyi magyarság ügyében.”* 1976. július. Újságkivágás, OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 5.)

318 Az *Amerikai Magyar Szövetség* által szervezett washingtoni találkozón az *Amerikai Erdélyi Szövetséget* Koréh Ferenc akkori ügyvezető elnök és Hámos Ottóné képviselték. „Erdélyi konferencia” Washingtonban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 3. sz., 10.

319 Nixon elnök 1969. augusztusi romániai látogatása alkalmával amerikai elnökként először látogatott Vasfüggöny mögötti országba. Gesztusát a román pártfőtitkár 1970 októberében és 1973 decemberében viszonzta. (Courtney-Harrington: i. m. 285–303., 357.) Utóbbi látogatásának alkalmával a két államfő Washingtonban aláírta az ún. „Közös Elvi Nyilatkozatot” („Joint Statement of Principles”), amelyben mindkét ország megfogadta, hogy „a kölcsönös bizalom és jó szándék alapján hozzá fognak járulni a humanitárius problémák megoldásához”. Ezt beiktatása után Ford

való érintkezés bővítése felé fordult, amelynek következtében az amerikai külpolitika felülvizsgálta mind a szovjet, mind a szatellit államokkal folytatott kereskedelmi gyakorlatát, amely ezáltal egyre inkább bővülésnek indult. Pozitív hatással volt a kapcsolatok egyre erőteljesebb kiépülésére az is, hogy 1970-ben Románia, a kommunista országok közül elsőként csatlakozott az IMF-hez és a Világbankhoz.³²⁰ Annak ellenére, hogy a kongresszusi tagok közül egyre többen kívánták az amerikai külpolitikát az emberi jogok teljesítéséhez kötni,³²¹ 1974. december 20-án mindkét ház elfogadta a szovjetekkel való kereskedelmi fejlődés elősegítésére szánt új kereskedelmi törvényt, amely többek között a legnagyobb kedvezmény elvét (ún. Most-Favored-Nation status) is magában foglalta, s melyet már az új elnök, Gerald Ford a következő év januárjában ratifikált. A törvény két módosító javaslatot is tartalmazott, amely nagymértékben befolyásolta az amerikai-román kapcsolatokat. A Jackson és Vanik szenátorok által beterjesztett javaslat³²² szerint az elnök jogfeladást („waiver”) gyakorolhat a szabad emigráció követelésével kapcsolatban, amennyiben az hozzájárul a követelés teljesítéséhez, illetve garanciát kap arra, hogy a pályázó ország jelentős mértékben pozitív irányban változtat emigrációs politikáján.³²³ Végül az eredetileg a Szovjetunióval való kereskedelmi kapcsolatok megkönnyítése érdekében beadott Jackson–Vanik törvénymódosító javaslat a Romániával folytatandó, minél

elnök is jóváhagyta, amely később szintén hozzájárult az amerikai-román kereskedelmi szerződés sikerességéhez. (Courtney–Harrington: i. m. 384.)

320 A kereskedelmi kapcsolatok ebben az időszakban történő bővülését jól mutatja az, hogy az összérték volumene 1969-től 1974-ig megtízszereződött. (Balogh: i. m. 226.)

321 Courtney–Harrington: i. m. 354.

322 Jackson szenátor ellenezte a szovjet-amerikai enyhülést, és mindent megtett annak érdekében, hogy aláássa Nixon békepolitikáját. 1972 februárjában törvényjavaslatot terjesztett be a Szenátusba azzal a céllal, hogy a szovjet zsidóságnak lehetőséget adjon az ország elhagyására. 1972 nyarán pedig kidolgozta javaslatát, amelyben a szovjet-amerikai tárgyalások feltételeként a szovjet belpolitika javulását szabta meg, különös tekintettel a zsidó emigrációra. Amikor augusztus 3-án a Szovjetunió bejelentette, hogy kiutazási adót („exit tax”) vet ki minden emigránsra, Ribicoff szenátorral együtt benyújtotta az ún. Jackson-módosító javaslatot („Jackson Amendment”). Szeptember 22-én a Külföldi Segélyezési Törvényhez („Foreign Assistance Bill”) kapcsolódó módosító javaslatában pedig az ohioi Vanik szenátor arra szólította fel az amerikai kormányt, hogy az Export-Import Bank által adandó hiteleket és kölcsönöket tagadják meg minden olyan országtól, amely állampolgáraitól több mint 50 dollárt kér a kiutazási vízumért. Jackson és Vanik javaslata körül szinte mozgalom alakult ki, amely arra kényszerítette az elnököt, hogy tárgyaljon a szovjetekkel. (Uo. 330–332.)

323 Uo. 370.

szélesebb körű kapcsolatok kiépítését szolgálta³²⁴ (Romániával 1975 júliusában fogadtak el hasonló törvényt, lásd lennebb). Továbbá, az ezzel egy időben Mondale szenátor által beadott javaslat Romániának és Jugoszláviának kivételes státust adott a vámtarifák általános rendszerében (GSP – Generalized System of Tariff Preferences), amely szintén jelentős előnyökkel járt az ország számára. Addig ugyanis a kevésbé fejlett országokkal való könnyebb kereskedelem érdekében kialakított vámmentes státussal járó előnyöket egy Vasfüggöny mögötti ország sem élvezhette.³²⁵

Mindeközben az úgynevezett „mini kulturális forradalom” időszakában, az 1974-ben minden állami tisztséget magához ragadó román pártfőtitkár ún. nemzeti homogenizációs törekvésének meghirdetése, valamint a nyomában hozott egy sor, a kisebbségeket hátrányosan érintő törvény egyre nagyobb aggodalmat keltett az emigráció körében.³²⁶ A szovjeteknek szánt kereskedelmi törvény elfogadása körüli időpontban³²⁷ érkezett be az EVSZ újonnan megválasztott elnöke, Wass Albert Ford elnöknek szánt beadványa,³²⁸ amely nem maradt következmények nélkül. Pár hónappal később, 1975 áprilisában ugyanis mindkét házból javaslat érkezett be a legnagyobb kedvezmény elvének Románia számára történő megítélésével, és egy újabb kereskedelmi egyezmény aláírásával kapcsolatban. Ezt számos, mindkét ház kereskedelmi albizottságában történő meghallgatás követte, amelyeken az erdélyi magyarság érdekeit az AMSZ külügyi tanácsadója, Száz Zoltán képviselte.³²⁹ Az AMSZ képviselője emellett Jesse Helms szenátorral is felvette a kapcsolatot, aki a kereskedelmi törvény Jackson–Vanik módosító javaslatával (ún. Jackson–Vanik Amendment) megegyezően a Szenátusban benyújtotta az *Erdélyi Világszövetség* által megfogalmazott követelést.³³⁰ Eszerint a zsidó emigrációs kvóta növekedése mellett a legnagyobb kedvezmény elvét élvező státusnak és a kereskedelmi hitelnek további feltétele vol-

324 Uo. 371.

325 Uo. 370.

326 R. Süle: i. m. 246–247.

327 Pontos időpont Teleki hagyatékában nem maradt fent. Mivel azonban az erről szóló újságcikk 1975 januárjában keletkezett, feltételezem, hogy az előző év végén érkezhetett be az elnökhöz.

328 Lásd: *Az EVSZ 1975-ös memoranduma Ford elnökhöz*. Forrás: Wass Albert: Lármafa! *New York-i Magyar Élet*, 1975. január 4. (részlet). OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 14.

329 Courtney–Harrington: i. m. 385–387.

330 Békly Zoltán: Újévi köszöntő. *Detroiti Magyar Újság*. 1975. január 24. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10. A törvény 409. bekezdéséről volt szó. (Courtney–Harrington: i. m. 389.)

na az, hogy az adott szocialista berendezkedésű ország másfél éven belül engedélyezze mindazon állampolgárainak kivándorlását, akiknek hozzátartozójuk az Egyesült Államokban él.³³¹ 1975 júliusában Helms a Szenátus Pénzügyi Bizottságának meghallgatásán is megvédte az általa előterjesztett javaslatot, amikor előterjesztését képviselőtársai a Jackson–Vanik törvény-módosításhoz hasonlóan szintén jogfeladásra szánták.³³² Helms javaslatát végül mindkét ház elfogadta, így a jogfeladás csak az előbbi, a zsidó emigrációval kapcsolatos módosítás esetében maradt érvényben, a családegyesítések érdekében történő kivándorlás engedélyezése kötelezővé vált a kedvezményben részesülni kívánó állam számára.³³³ (A kereskedelmi törvényt július végén fogadta el mindkét ház, lásd lennebb.)

Ezen érvényesített törvénymódosítás miatt az AESZ-hez érkezett hírek alapján a román kivándorlási politikában számos változás történt: erdélyi magyarok a szervezetnek küldött beszámolóí arról tanúskodtak, hogy a következő időszakban ideiglenes útlevelet alig, kivándorlási útlevelet viszont annál gyakrabban kaptak.³³⁴ Teleki aggodalmait csak növelhette, hogy szá-

331 Béký Zoltán: Újévi köszöntő. *Detroiti Magyar Újság*. 1975. január 24. OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

332 Ahogy Helms szenátor fogalmazott: „... we ought to hold Romania’s feet to the fire to get concessions on human rights.” [... nyomás alatt kell tartanunk Romániát, hogy engedményeket szerezzünk az emberi jogok terén.] (Courtney–Harrington: i. m. 389.)

333 Courtney–Harrington: i. m. 389. Meg kell említeni: annak ellenére, hogy ez lehetőséget adott a román kormánynak ahhoz, hogy hozzájáruljon a magyarság kivándorlásához, az emigráció gyakorlatának fókuszpontba kerülése által a kelet-európai ország mégis utat nyitott saját belpolitikája állandó felülvizsgálatának, amelynek következtében (nem kis mértékben a CHRR tevékenységének köszönhetően) a kivándorlás lassan másodlagos kérdéssé vált, helyette pedig egyre fontosabb szerepet kaptak az emberi jogok. (Uo.) Lásd a 4.2. fejezetet.

334 *Erdélyi Asszony levele, Long Island (NY), 1975. március 11.* OSZK Kéziratár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 14.) Az erdélyi magyarság kivándorlásával kapcsolatban a hivatalos román politika a szelektív emigráció elvét követte, azaz leginkább az értelmiség emigrációját támogatta. (R. Süle: i. m. 258.) Ezzel egyébként Hámos László is tisztában volt, aki a Szenátus Pénzügyi Bizottsága előtt tett tanúvallomásában helytelenítette a románoknak ezt a gyakorlatát, felhívva a figyelmet arra, hogy a kivándorlásra képes mobilis értelmiség az erdélyi magyarság megmaradásának egyetlen lehetősége. (CHRR: *Testimony of László Hámos on behalf of the Committee for Human Rights in Rumania before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means United States House of Representatives on Continuing Most-Favored-Nation Tariff Treatment of Imports from Rumania*. Committee for Human Rights in Rumania, New York, 1976.)

mos, az EVSZ és az AMSZ ezen irányú érdekérvényesítésének felhagyását kérelmező levél érkezett be hozzá.³³⁵ Habár utóbb követelését maga Wass Albert is megbánta, Száz Zoltán pedig igyekezett biztosítani az AESZ-t arról, hogy ő csupán az egymástól elszakított családtagok egymásra találását hangsúlyozta lobbitevékenysége, valamint tanúvallomásai során, és semmiképpen sem egy olyan kivándorlást, amelyet a román kormány a magyarság ellen használhatna fel, az AESZ kötelességének érezte, hogy közbelépjen.³³⁶

1975. február végi memorandumát³³⁷ a szervezet vezetősége a *Neue Züricher Zeitung* év elején megjelent cikke³³⁸ alapján állította össze. A svájci napilap háromhasábos cikkben foglalkozott a román kormánynak a történelmi erdélyi egyházak ellen irányuló támadásával, így az egyházak régi iratainak és értéktárgyainak kötelező beszolgáltatásával. „Kemény kritikával” illette azt a román eljárást, amely 800 000–1 000 000 magyar reformátust, 200 000 evangélikus erdélyi szásztt és egymillió római katolikust egyaránt érint.³³⁹ Az EB által is szignált beadvány három újabb, az alapvető emberi jogokkal ellentétben álló román állami rendeletet sorol fel, és magyarázza azoknak az erdélyi magyar kisebbséget negatívan érintő mivoltát: az okmá-

335 Egy Long Islandből (New York) származó, ismeretlen feladójú levél például a következőket tartalmazta: „Most (...) levelet kaptam Bécsből román útlevéllel ott rokonait látogató nagybátyámtól. Azt írja, hogy erdélyi magyarok csak a legnagyobb nehézséggel kaphatnak látogatásra útlevelet, de kivándorló útlevelek igen gyakoriak. Ceausescu meg akar szabadulni a magyaroktól. Minden külföldi magyar megmozdulás ok a romániai magyarság még erősebb elnyomására. Szó szerint ezt írja: »Mancikám, nagyon kérlek, lépjél érintkezésbe olyan illetékesekkel, akik valamiképp befolyásolni tudják úgy a kint élő magyarokat, mint az amerikaiakat. Erdélyben kétségbeejtő a helyzet és mindenki kért, tudassam, hogy a szabad világban ne az ő kárukra hazafiaskodjanak. A románok mindent számon tartanak, és ezért az otthoniakon állnak bosszút.«” (*Erdélyi asszony levele, Long Island (NY), 1975. március 11. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.*)

336 *Flórián Tibor levele Teleki Bélának, 1975. június 28. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 11.*

337 Lásd *Ford elnöknek küldött kérvény; Kissinger külügyminiszternek küldött beadvány és mellékletei; Kereskedelmi bizottságban dolgozó szenátoroknak küldött dokumentum. „Emberi jogok megsértése elleni memorandum 1975” c. mappa. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.*

338 A cikk címének angol fordítása: *Bureaucratic Chicanery against the Churches in Rumania. [Bürokratikus támadások a romániai egyházak ellen.]* A cikk az 1975. február 2-i számban olvasható. Forrás: a fent idézett *Ford elnöknek küldött kérvény.*

339 Súlyosbodik a román elnyomás, V. A *Neue Züricher Zeitung* éles kritikája. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 1. sz., 5.

nyok bejelentési és beszolgáltatási kötelezettségét,³⁴⁰ a még magántulajdonban lévő ingatlanok államosítását,³⁴¹ valamint a látogatók megszállására vonatkozó tilalmat.³⁴² Ford elnöknek címzett levelük utolsó része továbbá rámutat „a magyar nyelvhasználatnak bizalmas rendeletekkel való eltiltására is”.³⁴³ Egy másik, a kereskedelmi tárgyalásokkal foglalkozó szenátoroknak írt levél végén felhívják a figyelmet, hogy a kisebbségek emberi jogait súlyosan érintő rendelkezéseket nem ellensúlyozza az emigráció folyamatának megkönnyítése, ahogyan azt a jelenlegi törvény tartalmazza. Egy ilyen kitételre a román kormány ugyanis azonnal növekvő nyomást kezdene gyakorolni a kisebbségekre annak érdekében, hogy azok elhagyják az országot. A megoldás csupán „Románia minden egyénére kiterjedő minimális emberi szabadság és élethez, szabadsághoz és boldogsághoz való jogának, valamint a kisebbségek jogainak helyreállítása lehet”, amelyet az amerikai fél könnyen feltételül szabhat a kereskedelmi kedvezményeknek.³⁴⁴

Válaszában a kereskedelmi tárgyalások különleges megbízottja, Frederick B. Dent – félreértve az AESZ szándékát – megnyugtatta a szervezetet, hogy a kereskedelmi kedvezmények feltételül megszabott szabad emigráció lehetősége nem csupán a román, hanem minden nemzetiségű ro-

340 1974. november 1-i 63. sz. törvény. (Lásd: az AESZ 1975-ös memoranduma; a *Kereskedelmi bizottságban dolgozó szenátoroknak küldött dokumentum*. Forrás: „Emberi jogok megsértése elleni memorandum 1975” c. mappa. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.) Emellett a 206/1974-es Országos Levéltári Alapról szóló rendelet is szabályozta a kérdést. R. Süle: i. m. 253.

341 1974. november 1-i 58. sz. törvény. Lásd az AESZ 1975-ös memoranduma; a *Kereskedelmi bizottságban dolgozó szenátoroknak küldött dokumentum*.

342 1974-es 225. sz. törvényerejű rendelet. (Lásd az AESZ 1975-ös memoranduma, a *Kereskedelmi bizottságban dolgozó szenátoroknak küldött dokumentum*.) Lásd még R. Süle: i. m. 257.

343 Az Amerikai Erdélyi Szövetség és az Erdélyi Bizottság beadványa Ford elnökhöz. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. 1. sz., 6.

344 Koréh Ferenc által az Amerikai Erdélyi Szövetség nevében fogalmazott memorandum a kereskedelmi tárgyalásokért felelős szenátorokhoz, „*Serious Recent Violations of Human Rights in Rumania*” [A romániai emberi jogok legutóbbi komoly megsértése] tárggyal, 1975. február. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyaték, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 11.

A memorandum – valószínűleg azért, mert az ezekről kapott hírek nem jutottak ki külföldre – nem tartalmaz több, ekkor már meghozott diszkriminatív törvényt. Így sem az oktatásról szóló 273/1973. számút, amely Románia alkotmányával ellentétesen a kisebbségi osztályok indításához szükséges minimális létszámot határozza meg, sem az 1974-es sajtótörvényt, mely a külföldi sajtótermékek Romániába történő vitelét tiltotta meg. R. Süle: i. m. 253., 258.

mániai állampolgárra vonatkozik. Emellett felhívta a figyelmet arra, hogy most is érvényes az 1973. december 3-án a két ország között kötött kereskedelmi szerződés, amelynek értelmében Románia beleegyezett a humanitárius problémák „kölsönös bizalom és jó szándék alapján” történő rendezésébe. Végül biztosította a szervezetet arról, hogy az AESZ által küldött információk továbbküldésre kerülnek a Külügyminisztérium megfelelő osztályára, a Romániával szemben kialakítandó külpolitikai irányvonal meghatározása érdekében.³⁴⁵

A memorandum mellett Teleki igyekezett Béky Zoltánnal tárgyalni arról is, hogy az amerikai protestáns egyházak lépjenek közbe a kisebbségi felekezeteket sújtó rendeletek ellen.³⁴⁶ Habár Teleki szerint túlságosan későn, de kérésének az AMSZ elnöke eleget tett: 1975. július 22-én harmincnyolc képviselő fordult Ford elnökhöz, követelve a magyar kisebbségek érdekében történő fellépést a román államfővel való tárgyalások folyamán. Az aláírók között szerepelt Philip Crane és Larry McDonald, akik később is gyakran szólaltak fel az emberi jogok megsértésével kapcsolatban.³⁴⁷

A Helsinki egyezmények még abban a hónapban, mindkét ország általi elfogadásuk ellenére közbeavatkozásuknak nem volt eredménye, s a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatrendszer tovább bővült. Mivel az amerikai törvényhozás a zsidó emigráció kérdését megoldottnak vélte, és a *Képviselőház Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának* helyszíni szemléje Románia számára pozitív eredménnyel zárult, a Szenátus 1975. július 25-én 88:2, a Képviselőház három nappal később 355:41 arányban elfogadta a Jackson-Vanik módosító javaslatokkal kiegészített amerikai-román kedvezményes kereskedelmi törvényt.³⁴⁸ Életbe lépését Ford egy héttel későbbi romániai látogatásakor a pártfőtitkárral együtt kiadott nyilatkozatban foglalták írásba,³⁴⁹ amely számos további előnyt nyújtott Romániának. Ezt követően ugyanis a két ország között több kutatás és fejlesztés, közlekedés, külkereskedelem, egészségügy, valamint oktatás területén kötött megállapodás köt-

345 Lásd *Frederick B. Dent, az amerikai-román tárgyalásokért felelős különleges megbízott válasza az AESZ beadványára*. Forrás: „Emberi jogok megsértése elleni memorandum 1975” c. mappa. OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 10.

346 *Teleki Béla levele Szent Iványi Sándornak, 1975. február 13.* OSZK Kézirattár, Teleki Béla hagyatéka, FOND 580. Rendezés alatt: 2011. november 16.

347 Courtney-Harrington: i. m. 390.

348 Uo.

349 Uo. 391–392.

tetett,³⁵⁰ melyek közül a legjelentősebb a november 5-én *Hosszú Távú Gazdasági, Ipari és Technikai Együttműködésről Szóló Egyezmény* [Long Term Agreement for Economic, Industrial and Technical Cooperations] volt.³⁵¹ Emellett, mivel az Egyesült Államok a fejlődő országok számára fenntartott ún. kedvezményes vámtarifák rendszerének (a már említett, ún. GSP) keretében Romániának megítélte a kedvezményes vámokat jelentő státust is, amely minden WTO-tagországgal szemben érvényes volt, a kelet-európai ország további jelentős bevételi forrásra tehetett szert.³⁵² A kereskedelmi törvény minden előnye ellenére a román kormánynak sok fejfájást okozott az ún. Jackson-Vanik törvénymódosító javaslat. Az ezzel a bekezdéssel elfogadott új kereskedelmi törvény ugyanis egy olyan ütemtervet szabott meg az elnöknek a kivándorlással kapcsolatos jogfeladás meghosszabbítására vonatkozóan, amely nélkül Románia nem kaphatta meg a legnagyobb kedvezmény státusát. A kongresszus eleinte másfél éves időszakot szabott meg a törvény beiktatása előtt az elnöknek a jogfeladás gyakorlására, amelynek lejárta után az egy évre csökkent. Így a kongresszusnak, az ezzel kapcsolatos vitákat követően, a minden évben megadott határidő előtt jogában állt felszólítani az elnököt a jogfeladás gyakorlására vagy éppen annak tiltására. Mindez a két ház megfelelő bizottságaiban egy évente, február és augusztus között történő felülvizsgálatot hozott magával, amely számos kongresszusi meghallgatással járt. A procedúra kimenetelének megfelelően a képviselőknek lehetőségük volt a tanúvallomások alapján határozati javaslatot benyújtani a kérdésben. Érvényes szavazás esetén pedig a kongresszus nem adott volna engedélyt az elnöknek a kereskedelmi szerződés újabb egy évre történő meghosszabbítására. Több, a CHRR és az AMSZ lobbitevékenységének köszönhető határozati javaslat ellenére azonban ilyen szavazásra a vizsgált időszakban még nem került sor.³⁵³

3.2.2. A CHHR megalakulása és kezdeti tevékenysége

A New York-i Magyar Ház önképző körében és a magyar cserkészletben szocializálódott erdélyi származású, de már amerikai egyetemeken tanulmányokat folytató fiatalok – köztük Brogyányi Jenő és Hámos László – különösen a *Neue Züricher Zeitung* által nyilvánosságra hozott, magyar egyhá-

350 Uo. 393.

351 Uo. 394.

352 Uo. 394–395.

353 Uo. 396–397.

zokat is súlyosan károsító román rendelkezések miatt³⁵⁴ egyre elkeserítőbbnek ítélték az erdélyi magyarság helyzetét, s ellenlépésre szánták el magukat. Ennek érdekében 1975 novemberében Hámos László javaslatára egy komoly tüntetést kezdtek szervezni, amelyet kellő előkészület és meghirdetés után 1976. március 15-ére terveztek. Időközben azonban rájöttek, hogy a tüntetést az idő rövidsége miatt kénytelenek elhalasztani. 1975 februárjában a 69. utcában található New York Városának Első Magyar Református Temploma³⁵⁵ alagsorában összehívott gyűlésen a megmozdulás májusra történő halasztása mellett döntenek. Emellett, a rendőrségi engedély űrlapjait kitöltve egy hivatalos – akkor még ad hoc-jellegűnek szánt – szervezet alapítására szánják el magukat, amelynek az *Emberi Jogok Romániában Bizottság* (továbbiakban CHRR) nevet adták.³⁵⁶

A szervezést az AESZ egyik tagja is aktívan támogatta. Az ötlet felmerülésétől kezdve Hámos Lászlót akkori sógora, Koréh Ferenc minden héten meghívta a Szabad Európa Rádióban közvetített saját állandó műsorába. A két órán keresztül sugárzott beszélgetések mellett Hámos és társai igyekeztek egy megfelelő színvonalú hirdetést is megjelentetni valamelyik vezető amerikai újságban. Az eredetileg pénzhiány okán nagyon rövidnek szánt reklám ötlete megváltoztatásra került, amikor a híres Ogilvy & Mather³⁵⁷ nevű reklámügynökségnél dolgozó Bázsza Csabával³⁵⁸ sikerült kapcsolatot teremteni, aki vállalta, hogy a mintegy tizenkétezer dollárba kerülő népszerűsítés érdekében a saját állását adja fedezetül. Az akció sikerrel járt: a tüntetés után ugyanis a reklámügynökségnek és az újságnak együtt fizetendő

354 Hámos Lászlóban ezt a képet több korábbi erdélyi útja is megerősítette. Személyes közlése, 2010. december.

355 *First Magyar Reformed Church of New York City hivatalos honlapja*: <http://www.ny69ref.com/english.html>. [letöltve 2011. november 16-án.] Korábban az AESZ is itt tartotta gyűléseit, amíg 1959 nyarán nem sikerült a New York-i Magyar Házba költözniük. (1958. december 5. – Tisztújító közgyűlés a New York-i 69. utcai református egyház termében, *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 1. sz., 4.)

356 A CHRR megszervezésére vonatkozó minden adatot Hámos László személyes interjú keretében bocsátotta rendelkezésemre 2009 és 2010 decemberében.

357 Az 1948-ban alapított vállalat akkor már nagyon híres, magas színvonalú munkát végző cég volt. Az *Ogilvy & Mather reklámszakértő cég hivatalos honlapja*. http://www.ogilvy.com/About/Our-History/Ogilvy_Mather.aspx [letöltve 2011. november 16-án].

358 Bázsza Csaba a Columbia University-n végezte korábban tanulmányait, amely lehetővé tette számára az állás betöltését. *Bázsza Csaba élete*. http://csababazsa.com/His_Life.html [letöltve 2011. november 16-án].

tarifánál jóval nagyobb összeg gyűlt össze.³⁵⁹ A *New York Times*-ban majdnem egy teljes oldalt kitevő hirdetés 1976. május 7-én jelent meg, amely másnap délután kettőre, a román ENSZ misszió épülete elé összehívott tüntetésben való részvételre történő buzdítás mellett alaposan végigtárgyalta azokat a rendelkezéseket, amelyek következtében a romániai kisebbségeket diszkrimináció éri (anyanyelvű oktatás és nyelvhasználat szűkös lehetőségei, történelmi adatok és statisztikák meghamisítása, kulturális archívumok elkobzása, rokonokkal való kapcsolat felvételének lehetetlensége és kisebbségi közösségek szétzilálása). Ezután számba vette azokat a nemzetközi jogi és Románia saját alkotmányában lefektetett kötelezettségeket, amelyeket a kelet-európai állam ezzel a gyakorlatával megsértett. A cikk végén felszólította az Egyesült Államokat az emberi jogokért történő kiállás mellett: a Kongresszust arra kérte, hogy a legnagyobb kedvezmény elvének csupán a szabad kivándorláshoz való feltételszabás gyakorlatát vonja vissza, az amerikai kormányt pedig arra, hogy gyakoroljon nyomást Romániára a kisebbségekkel való bánásmód javításának érdekében. Az amerikai nyilvánosság figyelmének felhívása mellett pénzgyűjtésre és egyéb támogatásra szólított fel.³⁶⁰ A hirdetés sikerének oka valószínűleg abban rejlett, hogy a Bázsza Csaba közvetítésével megismert reklámszakember kihúzott minden, a Veress Bulcsú, Brogyányi Jenő, Hámos László és felesége által megfogalmazott előzetes vázlatban szereplő kifejezést, amely Erdélyre vonatkozott, Romániával helyettesítve azt. Emellett nem csupán a magyarságot, hanem az összes kisebbséget is érintve sorolta fel a rendelkezéseket. Végül csupán e hirdetmény megjelenése győzte meg Teleki Bélát arról, hogy nem forrófejű fiatalok meggondolatlan akciójáról van szó. Az AESZ vezetője ugyanis addig többször személyesen felelősségre vonta Hámos Lászlót, mert úgy vélte: tervezett akciójukkal csak ártanak az erdélyi magyarságnak. Az alapos, adatokkal alátámasztott, egy átlagos cikk terjedelmét elérő publikáció azonban meggyőzte a kezdeményezés komolyságáról. Bocsánatot kérve az akkor huszonnégy éves, nemzetközi kapcsolatok szakos egyetemi hallgatótól úgy döntött: minden további lépésüket támogatni fogja.³⁶¹ (Támogatásának jellegét lásd az alfejezet végén.)

359 Hámos László személyes közlése, 2010. december.

360 Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania? [Az Egyesült Államok jóvá fog hagyni egy kulturális tömeggyilkosságot Romániában?] *The New York Times*, Friday, May 7, 1976., A15. Hámos László elektronikus küldeménye, 2010. decembere.

361 Hámos László személyes közlése, 2010. december.

Az 1976. május 8-án megrendezett, mintegy három órán keresztül tartott tüntetés megmozdította a New York és New Jersey magyar származású fiatalságát: összesen kb. háromezer magyar és amerikai tüntető gyűlt össze a New York-i román ENSZ misszió 93. utcában található épülete előtt. A CHRR mintegy ötven tagból álló rendezősege nagy fegyelmet tartott a tömegben: az épülettől száz méterre barikádokat húzott fel, emellett a sovinszta jellegű táblákat elkobozták, a bekiabálókat rendreutasították. A megmozduláson több politikus is szót kapott, illetve küldött írásbeli nyilatkozatot. James Buckley New York-i szenátor első titkárán keresztül biztosította támogatásáról a magyarságot, majd New York városának egyik polgármesterjelöltje, Mario Biaggi képviselő személyesen tartotta meg beszédét, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy az amerikai törvényhozók nem a román kormánynak, hanem az amerikai állampolgároknak tartoznak elszámolási kötelezettséggel.³⁶²

Az 1974-ben meghozott kereskedelmi törvény meghosszabbítása előtti vitát megelőzően a Külügyminisztérium májusban, Ford elnök pedig június 2-án az összes kongresszusi tagnak jegyzéket küldött. Ezek lényegükben arra figyelmeztettek, hogy a Magyarország és Románia közötti történelmi kapcsolatoknak köszönhetően a román állam bármilyen lépésére a magyar kisebbség érzékenyen reagálna, és diszkriminációként fogadná.³⁶³ Az időközben jelentősen növekvő kereskedelmi kapcsolatok volumene³⁶⁴ az amerikai pénzügyminiszter látogatását is megkövetelte, aki figyelmeztette a román felet az emigrációs kvóta fontosságára, amelynek köszönhetően Ceaușescu jelentősen megemelte a zsidó kivándorlók létszámát.³⁶⁵

Az 1974-es kereskedelmi törvény rendelkezéseinek részletesen utánanéző Hámos László és társai egymás után keresték fel hivatalaikban a kongresszus tagjait, hogy bővebben informálják őket az erdélyi magyarság helyzetéről.³⁶⁶ A kongresszusi tagok közül a zsidó származású New York-i kép-

362 Tüntetés New Yorkban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 2. sz., 2. A tüntetésekről készült fényképeket lásd *A magyar kisebbségek nemzetközi érdekvédelmének dokumentumtára 1976-tól*. Hungarian Human Rights Foundation. <http://www.hhrf.org/dokumentumtar/> [letöltve: 2011. november 16.

363 Courtney-Harrington: i. m. 399.

364 Uo. 401. Az Amerikai Egyesült Államokba érkező román kereskedelmi forgalom 1975-ről 1976-ra mintegy 25 millió dollárral, míg fordított irányban négy millió dollárral növekedett.

365 Uo. 400–401.

366 Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 3. sz., 2–4.

viselővel,³⁶⁷ Edward Koch-hal sikerült szorosabb együttműködést kialakítani. A vele kötött egyezség alapján ettől kezdve az Izraelbe történő kivándorlás biztosításának elfogadásáért cserébe a zsidó közösségek támogatták a CHRR emberi jogokért folytatott küzdelmét.³⁶⁸ Így a CHRR munkatársai szoros szövetségesekre leltek az egyébként együttműködésre kevésbé hajló zsidó lobbival, az ún. Orosz Zsidóságért nevű szervezet igazgatójával,³⁶⁹ Jakob Birnbaum rabbival is. Ez a kapcsolat utóbb rendkívül hasznosnak bizonyult: Hámos László szerint ugyanis csak a közös zsidó és magyar érdekvédelem volt képes arra, hogy a nyolcvanas évek közepére a legnagyobb kedvezmény státusa eltörlésre kerüljön, amelyet mind a román ortodox keresztény közösségek, mind a Romániában nagymértékű profitérdekeltséggel rendelkező üzleti körök elleneztek. A következő években a közöttük lévő információcsere ennek következtében folyamatos volt.

A meghallgatásokat megelőző bürokratikus procedúrán nagy nehezen átvégződő³⁷⁰ Hámos László 1976-tól kezdve minden évben tanúskodott a román kisebbséget érintő kérdésekben.³⁷¹ A *Szenátus Pénzügyi Bizottsága* 1976. szeptember 8-án kezdte meg az ügy tanúvallomásokkal történő kivizsgálását, amelyen az ellenzők szélesebb csoportját, az amerikai munkásokat az olcsó konkurens román munkaerőtől féltő óriás szakszervezet (AFL-CIO), valamint a szabad kivándorlást támogató román menekültügyi szervezet mellett magyar és zsidó oldalról Hámos László és Száz Zoltán, illetve a fent már említett Jakob Birnbaum rabbi képviselték. Ügyüket Edward Koch képviselő és a tüntetésre írásbeli nyilatkozatot küldő, szintén New York-i szenátor, James Buckley is támogatták.³⁷² Itt a kereskedelmi törvény meghosszabbítása érdekében tanúskodott többek között Hartman helyettes külügyi államtitkár, Barnes bukaresti amerikai nagykövet, továbbá három külügyi tisztviselő, akik azzal az indoklással éltek, hogy a román kormány független Moszkvától, így fontos a támogatása.³⁷³

A CHRR és az AMSZ képviselők tanúságtételeinek legnagyobb jelentősége leginkább abban állt, hogy a legnagyobb kedvezmény státusának addig egyedüli feltételét, a szabad kivándorlás kérdését kiterjesztették az emberi

367 Courtney-Harrington: i. m. 421.

368 Hámos László személyes közlése, 2010. december.

369 Erdély Védelmében [1976]

370 Hámos László személyes közlése, 2010. december.

371 Lásd Courtney-Harrington: i. m. XIII. és XIV. fejezetek.

372 Uo. 402.

373 Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 3. sz., 2–4.

jogokra.³⁷⁴ Az öttagú CHRR küldöttség szóbeli vallomásai mellett egy huszonnyolc oldalas dokumentumot is benyújtott, amely teljes egészében jegyzőkönyvbe lett foglalva.³⁷⁵ Az írásbeli vallomásban, miután részletesen elemezték az 1974-es kereskedelmi törvényben rejlő ellentmondásokat, kijelentették, hogy a kereskedelmi törvényben lefektetett valódi cél csak az emberi jogok minél teljesebb érvényesülése lehet, míg a szabad kivándorlás csupán az emberi jogok egy része, s csak eszközként lehet felhasználni egy magasabb rendű cél megvalósítása érdekében. Ezért elfogadhatatlannak tartják azt, hogy az elnök a június 2-i, képviselőknek szánt üzenetében mindkét háznak csupán gépies beleegyezését kéri a kereskedelmi törvény meghosszabbításába. Erre és a román kormánynak a nemzetközi jogi normákat sértő kisebbségekkel való bánásmódjára hivatkozva kérték a Képviselőházat, hogy fogadja el az elnök jogfeladási gyakorlatát megtagadó határozati javaslatot, valamint hogy szavazzon meg további, a romániai emberi jogok megfigyelésére vonatkozó tervezeteket tartalmazó törvényjavaslatokat.³⁷⁶ Emellett felhívta a figyelmet arra is, hogy egyrészt a zsidó kivándorlás gyakorlata a Szovjetunióval kötötendő kereskedelmi törvényre lett szabva, másrészt arra, hogy míg a zsidó kisebbség Izraelbe való telepedésének engedélyezése esetében egy nép saját, ősi hazájába történő visszavándorlása lehetővé tételéről van szó, addig ez nem lehet megoldás más romániai (német és magyar) kisebbségek számára. Továbbá kijelentette, hogy a román kommunista rezsim független külpolitikai imázsa csupán üres jelszó. Miután felhívja a figyelmet arra, hogy az emberi és kisebbségi jogok megsértése, mely konkrét (Románia által is ratifikált) nemzetközi normákkal ütközik, részletesen felsorolja azokat a területeket, amelyeken az erdélyi magyarság jogainak érvényesülése csorbát szenved, megadva azokat a követeléseket is, amelyeket a CHRR szerint az amerikai államnak számon kellene kérnie a román kormánytól.³⁷⁷ Tanúvallomásának végén a CHRR vezetője fel-

374 Courtney-Harrington: i. m. 402.

375 *Erdély Védelmében* [1976]

376 Az első ilyen határozatot a szenátusban a fent említett James Buckley szenátor adta be (Senate Resolution 511-es számmal) 1976. augusztus 5-én. A képviselőházban az erdélyi ügy hagyományos támogatójaként az a new brunswick-i képviselő nyújtotta be, aki korábban, az AESZ szervezésében kis híján eljutott Erdélybe, kezdeményezéséhez idővel 48 további képviselő csatlakozott. (Számuk: House Resolution 1476, 1477 és 1522). *Erdély Védelmében* [1976]

377 Lásd CHRR i. m. 12–26. Hámos László és a CHRR többi tagja a tanúvallomásnak ezt a kilenc pontból álló részét aprólékos gondnal, számos konkrét statisztikai adattal tüzdelve, leginkább külföldi folyóiratok cikkeire támaszkodva állította össze, az AESZ 1975-ös memorandumával megegyező részeket is belevonva. Utóbbihoz ké-

kérte a Külügyminisztériumot arra, hogy értesse meg Románia vezetőjével: amennyiben kereskedelmi előnyökre szeretne szert tenni, jobban teszi, ha nem tart továbbra is nehéz helyzetben egy ekkora tömegű nemzetiséget. Végül leszögezte, hogy a CHRR mindenképpen a két nemzet közötti béke és egyetértés pártján van, aminek érdekében semmi mást nem szeretne, mint Romániának a jelenleg is érvényben lévő nemzetközi joghoz való igazodását, és a kisebbségi intézmények teljes körű visszaállítását.³⁷⁸

A *Képviselőház Kereskedelmi Albizottságának* hat nappal később kezdődő meghallgatásán az emberi jogokért küzdő szervezetek nehezebb helyzetben találták magukat. Amellett, hogy Hámos Lászlónak igen szűk időkeretet biztosítottak,³⁷⁹ akkor érkezett meg a *Képviselőház Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága* vezetőjének, Jonathan Binghamnek a helyszíni tanulmánya a romániai kisebbségekről, amelyben kijelentette, hogy az egyes „amerikai csoportok által hangoztatott »kulturális tömeggyilkosság« állítás fel lett nagyítva”, és hogy Románia elkötelezte magát a humanitárius problémák, így a szabad emigráció kérdése mellett annak ellenére, hogy a kivándorlást engedélyező procedúrák nehézkesen folynak.³⁸⁰

Habár a kihallgatások rossz fényt vetettek a román kormány emberi jogokkal kapcsolatos magatartására, és ezután is számos határozati javaslat született, a zsúfolt választási év és a parlamenti ülésszak végéhez való közeledés miatt egyik javaslat sem került elfogadásra.³⁸¹ Emiatt a jogfeladást, és így a kedvezményes kereskedelmi törvényt még egy évre, 1977. július 3-ig meghosszabbították.³⁸²

pest azonban jóval több információt tartalmaz a következő témákban: népszámlálási adatok meghamisítása, oktatásügyben alkalmazott diszkrimináció, magyar közösségek diszkriminációja és értelmiségiek szétszórása, kulturális lehetőségek megakadályozása, kétnyelvűség hiánya, vallási üldöztetés. A tanúvallomás részletekbe menő elemzése meghaladja jelen dolgozat terjedelmi korlátait annál is inkább, mivel a következő évben beadott vallomás nem áll rendelkezésre, így a kettő összehasonlítását sem lehetséges elvégezni. Az azonban megállapítható, hogy az egyes kisebbségi sérelmeket a rendszerváltozás után megjelent Románia társadalomtörténetét tárgyaló tanulmánykötetben foglaltakkal egybeeső módon tárgyalja, így mindenképpen hitelesnek mondható. R. Süle: i. m. 251–262.

378 CHHR: i. m.

379 Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 3. sz., 2–4.

380 Courtney-Harrington: i. m. 403.

381 *Erdély Védelmében* [1976]

382 Courtney-Harrington: i. m. 399–405.

A CHRR 1976-os akcióját az emigrációs magyarság végig lelkes figyelemmel kísérte: augusztusban beszámolót jelentettek meg tevékenységükről, amelynek felhívása nyomán több ezer levél érkezett a kongresszus tagjaihoz, szeptember elején, a szenátusi meghallgatások idején pedig clevelandi magyarok több tucat táviratot küldtek egy képviselő meggyőzésére. A hónap végén, a CHRR újabb felhívására pedig az egész Egyesült Államokból érkeztek táviratok kérve a képviselők és a szenátorok a romániai magyarságot támogató határozati javaslatokra történő szavazását.³⁸³ Emellett a szervezet a sajtó és fontos politikai személyek tájékoztatását is igyekezett ellátni: kérésükre több újság és folyóirat foglalkozott a romániai rezsimmal a nyugati közvélemény által kevésbé ismert arcúlatával.³⁸⁴ Augusztus 16-án a külügyminisztériumot,³⁸⁵ és többek között az olyan szervezeteket is tájékoztatták tevékenységükről, mint a román kereskedelmi törvényben ellenérdekelt legnagyobb amerikai szakszervezet, az AFL-CIO,³⁸⁶ az október 23-i forradalom 20. évfordulóján pedig a Fehér Házba történő meghívás alkalmával, az elnöki találkozó előtt Hámos Lászlónak lehetősége nyílt a nemzetiségi csoportokkal foglalkozó tanácsadóval történő egyórás megbeszélésre. Ez utóbbi során sikerült felvilágosítást adni mozgalmukról és az erdélyi magyarság számára legégetőbb kérdésekről.³⁸⁷

383 *Erdély Védelmében* [1976] A kereskedelmi törvény meghosszabbítása ellenére a kérdés egyre nagyobb figyelmet kapott a kongresszusban, amely a CHRR lobbitevékenységének külön érdeme volt. Mivel ugyanis a vitára és a határozati javaslatok megszavazására idő híján egyik házban sem került sor, Edward Koch képviselő úgy döntött, hogy külön felszólalási időt kér a ház vezetőségétől, hogy az érdeklődő képviselők hangot adhassanak a román kormánnyal szembeni kifogásaiknak. Az ülőszak legutolsó napján így a ház által biztosított egy órában összesen tizenhat képviselő szólalt fel a témában, akik valamennyien élesen elítélték a román kormány magatartását a magyar kisebbség elnyomásával és a zsidó kivándorlás gyakorlatával kapcsolatban. A szenátusban öt szenátor adott hangot tiltakozásának.

384 E téren a *Wall Street Journal* 1976. augusztus 19-i vezércikke volt a legnagyobb eredmény, amely a szervezet két tagjának a szerkesztőségben tett látogatása nyomán született. A cikkben említésre került a CHRR lobbitevékenysége. *Erdély Védelmében* [1976]

385 A külügyminisztérium magyar, illetve román ügyekkel foglalkozó tisztviselőivel is sikerült tárgyalni, amelynek során a CHRR tájékoztatta a mozgalmuk céljáról, és igyekezett a román kormánnyal szembeni keményebb politika irányában befolyásolni. (*Erdély Védelmében* [1976])

386 Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 3. sz., 2–4.

387 *Erdély Védelmében* [1976]

Az abban az évben zajló elnökválasztás eredményének tükrében fontosabb volt azonban az a tény, hogy augusztusban sikerült kapcsolatot teremteniük Jimmy Carter kampányának külpolitikai szakértőjével, és informálni őket a romániai kisebbségi helyzetről. Amikor szeptember 8-i (a szenátusi meghallgatásának kezdetével egybeeső) washingtoni beszédében javasolta, hogy az Egyesült Államok külpolitikáját az emberi jogok érvényesüléséhez kellene kötni, kifejezetten kiemelte a kisebbségekkel való tisztességes bánásmód követelményét is,³⁸⁸ amelyet 1977. január 20-i beiktatási beszédében is megismételt. Emellett biztatást jelentett az erdélyi ügy támogatói számára az, hogy az új külügyminiszter, Cyrus Vance is osztotta az elnök emberi jogokkal kapcsolatos nézeteit, a „csendes diplomáciát” tartva a legmegfelelőbb módszernek. Annak ellenére, hogy a kritikák szerint a Carter adminisztráció külpolitikája „túl csendesnek” bizonyult,³⁸⁹ és a román–amerikai kapcsolatokban lényegében minden maradt a régiben,³⁹⁰ fontos kihangsúlyozni: az emberi jogokkal kapcsolatos intézmények terén lényeges változások történtek,³⁹¹ és az elnök új külpolitikai irányvonala több olyan kongresszusi tagot lelkesített, akik az 1970-es évek elejétől az emberi jogok elkötelezett hívei voltak.³⁹²

A számos román támadás ellenére³⁹³ a CHRR a következő évben is rendületlenül folytatta tevékenységét. Januárban levélakciót indítottak, amely-

388 *Erdély Védelmében* [1976]

389 Courtney–Harrington: i. m. 417.

390 Uo. 418.

391 Az *Emberi Ügyek Irodáját* pl. magasabb szintre emelte, az *Emberi Jogok és Humanitárius Ügyekért felelős Irodának* nevezve át azt, élére pedig a *Mississippi Civil Szabadságok Egyesület* elnökét nevezte ki. Emellett a külügyminiszter-helyettesi pozícióba Warren Christophert nevezte ki, aki emellett egy, a külföldi segélyprogramok és az emberi jogok gyakorlatának kapcsolatával foglalkozó bizottságot is vezetett. Ez a bizottság sok kormányzati tisztviselőt tett tudatosabbá az amerikai külpolitika emberi jogi vonatkozásaival kapcsolatban. Uo. 417.

392 Uo. 418.

393 A CHRR írásbeli tanúvallomásaiban arról számol be, hogy a New York-i román nagykövet Koch képviselőnek benyújtott romániai magyarságról szóló beszámolójában a CHRR tevékenységét „az önkényes gondolkodás és az agresszív mentalitásból fakadó tettek olyan sajnálatos manifesztációjának” tartja, amely „egyre inkább elveszíti megalapozottságát a nemzetközi életben”. (CHRR: i. m. 11.) Emellett 1976 végén Papp László nagyváradi református püspök – valószínűleg a román kormány megbízásából – végiglátogatta a nagyobb amerikai városokat, híveket próbálva szerezni magának, majd Koch képviselőtől is időpontot kért. Meglepetésére a megbeszélésen a CHRR képviselői is jelen voltak, akik konkrét tényekkel alátámasztva érveltek az erdélyi magyarság súlyos helyzetével kapcsolatban. (A romániai kommunista kor-

ben felhívták az amerikai magyarokat, írjanak képviselőiknek, szenátoroknak, kérve az erdélyi magyarság ügyeinek támogatását.³⁹⁴ Ugyanebben a hónapban az újonnan megválasztott elnök szülővárosába szerveztek tüntetést, amelynek során a szervezet egy emlékirattal fordult Carterhez, aki – annak ellenére, hogy nem állt módjában fogadni a magyarok képviselőit – a memorandum kézhezvétele után már másnap levélben válaszolt a tüntetőknek. Közölte, hogy a beadvány áttanulmányozása után továbbította azt külügyminiszterének, továbbá biztosította a magyarokat, hogy mélyebben is ki fogja vizsgáltatni a kérdést.³⁹⁵ Ennek megfelelően, beiktatása után néhány héttel, 1977 februárjában a CHRR képviselőit fogadta a Külügyminisztérium újonnan kinevezett, az emberi jogokkal foglalkozó főmegbízottja, amelynek során a szervezet tagjai felvázolták az erdélyi magyarság helyzete javításának lehetőségeit. Ennek eredményeképpen a Külügyminisztérium képviselője egy, a bukaresti amerikai nagykövetség által az erdélyi magyarság helyzetéről előző évben készített dokumentum bírálatával bizta meg a szervezet vezetőit. Mivel az írást a Külügyminisztérium addig minden, az erdélyi kérdés iránt érdeklődő kongresszusi tagnak megküldte, a CHRR számára nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy a bírálat elkészítésével őket bízták meg. A kritikát április közepére készítették el, amelynek átadása újabb beszélgetés keretében történt. Ennek során a Külügyminisztérium képviselői ígéretet tettek a változtatásra.³⁹⁶

1977 júniusában a szervezet munkatársai újabb kongresszusi akciót indítottak, amelynek keretében Edward Koch-hoz csatlakozott mintegy ötvenöt képviselő levéllel fordult az elnökhöz, és az erdélyi magyarság helyzetének alapos vizsgálatára kérték a kereskedelmi törvény jogfeladást meg-

mány és magyar ügynökei Amerikában. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1977. 4. sz., 7–8.)

394 Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 3. sz., 2–4.

395 *Erdély Védelmében* [1976]

396 *Erdély Védelmében* [1977]. Habár beiktatása előtt az elnök átmeneti csapata felülvizsgálta a Kelet-Európával szemben folytatott külpolitikai irányvonalat, ez lényegében nem változtatott azon a korábbi állásponton, hogy Románia külpolitikai függetlensége miatt az a támogatandó országok közé esik, a Külügyminisztérium mégis fontosnak tartotta, hogy tisztában legyen az emberi jogi helyzettel az egyes országokban. (Courtney–Harrington: i. m. 418.) Ez egyébként azért is fontos volt, mert a Kongresszusnak az elnökválasztások előtt hozott döntése értelmében 1977-től kezdve az elnöknek félévente jelentést kellett tennie minden egyes kelet-európai országról, a Helsinkii Egyezményekben lefektetett elvek érvényesülésével kapcsolatban. (Courtney–Harrington: i. m. 417.)

hosszabbító döntésének meghozatala előtt. Ennek ellenére az elnök június 2-i, a Kongresszusnak küldött üzenetében anélkül javasolta a kereskedelmi törvény megújítását, hogy a magyarság ügyét megemlítette volna. Annak ellenére, hogy bevallásuk szerint ez nagy csalódást okozott a szervezet tagjainak,³⁹⁷ fontos megemlíteni, hogy ez volt az első eset, hogy az elnök közölte fenntartásait a román emigrációs gyakorlattal kapcsolatban, és figyelmeztette a román kormányt, hogy amennyiben nem történik abban jelentős javulás, újragondolja a jogfeladás meghosszabbítására vonatkozó döntését.³⁹⁸ A kisebbségi jogoknak eme nyilatkozatból történő kihagyása után az elnök a CHRR-t a kormány egyik vezető tisztviselőjével küldött üzenettel igyekezett megnyugtatót. Ebben a mozgalom vezetőit biztosította arról, hogy nem feledkezett meg ígéretéről, s hogy a Kongresszusnak küldött üzenetével egy napon a bukaresti amerikai nagykövetet beküldette a román külügyminisztériumba, azzal a céllal, hogy figyelmeztesse a román kormányt arra, hogy a kereskedelmi törvény meghosszabbítása nem jelenti a kisebbségi elnyomás gyakorlatának elfogadását. Ennek alátámasztásához a CHRR által összeállított anyagot használták fel.³⁹⁹

A *Szenátus Pénzügyi Bizottsága* 1977. június 27-ére ütemezte a meghallgatásokat, amely – annak ellenére, hogy a kereskedelmi törvényt ellenzők oldalán jóval kevesebben tanúskodtak⁴⁰⁰ – az emberi jogi szervezet számára az előző évhez képest sokkal kedvezőbbnek bizonyult.⁴⁰¹ Egyrészt a résztvevő szenátorok nem csupán a kivándorlás jogát, de más emberi jogokat is számon kértek, másrészt a Külügyminisztérium a kedvezmények mellett való kiállása ellenére jelentésében tudomásul vette a CHRR létezését, és belevette a magyar kisebbség helyzetének értékelését is.⁴⁰² A mozgalom

397 *Erdély Védelmében* [1977]

398 Courtney-Harrington: [i. m. 422.

399 *Erdély Védelmében* [1977]

400 Courtney-Harrington: i. m. 424.

401 *Erdély Védelmében* [1977]

402 Uo. A jelentést Alan Reich, a Kelet-Nyugati Kereskedelemért felelős helyettes kereskedelmi államtitkár írta, aki felsorolta, hogy miben fejlődött az utóbbi időben az amerikai-román kapcsolatrendszer. (Az 1975-től 1977-ig tartó időszakban összesen három nagy amerikai befektetést indítottak el Romániában, emellett pedig régóta jelenlévő vállalatok kereskedelmi irodát is nyitottak Bukarestben.) Jelentésében „elfelejtette” közölni, hogy mekkora adósságot halmozott fel az Eximbankkal szemben Románia, amely összes adósságának csupán egy részét tette ki. Emellett Michael Niemetz, a Külügyminisztérium tanácsadója az emigrációs gyakorlatról adott beszámolót, jelezve, hogy Románia elkötelezte magát a Helsinkii Egyezményekben rögzített családjegyesítés fontossága mellett, illetve a június 17-i, nagyváradi közös ma-

munkatársai ezúttal egy hosszabb, 41 oldalas írásbeli tanúvallomást nyújtottak be, továbbá több szóbeli tanúvallomást is megszerveztek.⁴⁰³ A meghallgatások után két héttel a CHRR munkatársai Harry Barnes bukaresti nagykövettel is találkoztak, aki tájékoztatta őket tapasztalatairól, és arról, hogy mit tett eddig az emberi jogok érvényesülése ügyében, valamint meghallgatta a szervezet javaslatait.

A Képviselőház Kereskedelmi Albizottságában való meghallgatások során a Szenátusban tartottakkal szemben jóval többen tanúskodtak, akiknek nagy többsége támogatta a jogfeladást és a kereskedelmi törvény meghosszabbítását.⁴⁰⁴ Így a bizottság tagjai a jogfeladás meghosszabbítása mellett döntöttek, a korábban MacDonald képviselő által betérjesztett és Edward Koch, valamint hívei támogatását élvező, a jogfeladást ellenző határozati javaslat nem került elfogadásra. Ennek következtében szeptember 1-én újból meghosszabbították a törvényt egy évre.⁴⁰⁵

A Képviselőházi meghallgatásokkal egy napon a mozgalom újabb tüntetést szervezett – ezúttal Washingtonba, amelynek során mintegy ezerfőnyi magyar jelent meg az amerikai fővárosban. A tömeg a Washington-émlék-mű előtt gyülekezett, majd az amerikai, a magyar és a székely himnusz t éne-

gyar-román nyilatkozatra utalva jelezte, hogy Románia elfogadta a kisebbségi kérdés létezését. Megemlítette, hogy a zsidó emigráció ugyan csökkent, de ezt azzal indokolta, hogy kevesebben szeretnének kivándorolni. (Courtney-Harrington: i. m. 423–424.)

403 Tanúvallomásra bírták a Paul Goma-féle ellenállásban résztvevő, Kanadába emigrált Fehér Albertet, valamint a román anyanyelvű zsidót, Andrei Aszódyt, akinek gyermeke a román kormány által időben nem engedélyezett csontvelő-átültetés miatt hunyt el. Mindketten részletesen elmondták, hogy a Romániában élő nemzetiségek milyen hátrányban részesülnek. (*Erdély Védelmében* [1977]) A mozgalom által összeállított írásbeli tanúvallomás sajnos nem áll rendelkezésemre.

404 Újdonság volt a kormánynak az emigrációs gyakorlattal kapcsolatban küldött jegyzéke, amely gyenge növekedési trendet állapított meg a kivándorlók számában. Ezt az amerikai nagykövetség hosszadalmas és nehézkes kivándorlási procedúrával kapcsolatos jelentésével egészítették ki. Courtney-Harrington: i. m. 426.

405 Courtney-Harrington: i. m. 427–428. A Kongresszus inaktivitásának több oka volt. Egyrészt a bukaresti földrengés humánus választ követelt az USA-tól, másrészt az elnök emberi jogok iránti elkötelezettsége megnyugtatta a kongresszusi tagokat, harmadrészt Carter biztosítékot nyújtott arra, hogy Románia emberi jogokkal kapcsolatos gyakorlata minden évben felülvizsgálatra kerül. Továbbá a kereskedelem folyamatosan növekedett, és a román külpolitika továbbra is függetlennek tűnt a nyugatiak szemében. Végül a jogfeladás gyakorlatának minden évben történő újratárgyalása lehetőséget adott a kormánynak arra, hogy tárgyaljon az emigráció és az emberi jogi gyakorlat javításáról. (Uo. 428.)

kelve végigvonult a Fehér Ház előtt, s egészen a Capitoliumig menetelt a romániai helyzetre felhívó transzparenszekkel és nemzeti színű zászlókkal. A Kongresszus épülete előtt Béky Zoltán üdvözölte a tömeget, majd öt képviselő is felszólalt⁴⁰⁶, valamint további 16 képviselő és 6 szenátor írásban küldött üdvözlőt.⁴⁰⁷ A tüntetés előtt egy nappal újabb cikk jelent meg a *New York Times*-ban az igen előkelőnek számító, a hét eseményeit összefoglaló rovatban.⁴⁰⁸ Ebben a korábbi hirdetéshez hasonlóan megszövegezett hirdetményben újabb hírekkel kiegészítve tájékoztatták az erdélyi magyarság elnyomott helyzetéről a közvéleményt, kérve az amerikai magyar emigrációt a tüntetésben való részvételre és pénzügyi támogatásra.⁴⁰⁹ A tüntetésnek nem csupán a közvélemény figyelmét sikerült felkelteni, ugyanis július 20-án bekérték a CHRR munkatársait a Fehér Házba, ahol a *Nemzetbiztonsági Tanács* egy vezető munkatársa elismerését fejezte ki a szervezetnek, és közölte, hogy a CHRR által készített összefoglaló alapján tájékoztatta a román nagykövetet a magyar helyzetről.⁴¹⁰ November végén pedig újból a külügyi tisztviselőkkel folytattak sikeres tárgyalásokat ezúttal két brassói magyar tanár halálesetével és több tucat magyar értelmiségi letartóztatásával és kínzásával kapcsolatban, melynek kérdését egy háromoldalas beadványban terjesztették elő.⁴¹¹

406 *A Committee for Human Rights in Rumania (CHHR) második tüntetése Washingtonban.* <http://www.hhrf.org/dokumentumtar/fotosorozat.php?id=3> [letöltve 2011. november 16-án]. A Képviselőház előtt Joseph Addaba és Benjamin Gliman New York-i, Mary Rose Oakar ohioi, Newton Steers marylandi és Lawrence Coughlin pennsylvaniai képviselők mondtak beszédet, valamint számos további rokonszenvező szenátor és képviselő írásban üdvözölte a tömeget. (Tüntetés Washingtonban, *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 3. sz., 2–3.)

407 *Erdély Védelmében* [1977]

408 Uo.

409 Címe: Romania: Maverick... or a Monster? [Románia: független... vagy szörnyeteg?] *The New York Times*, 1977. július 17. Editorial and Op-Ed Pages, 20–21. (*Hámos László küldeménye*, 2010. december.) A hirdetés teljes szövege – Edward Koch képviselő és Clairborne Pell szenátor javaslatára – mindkét ház Kongresszusi Naplójába bekerült. Utóbbi szenátor mint a Helsinki Bizottság társelnöke a CHRR-t biztosította arról, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy az ügy a belgrádi konferencián alapos kitárgyalásra kerüljön. (*Erdély Védelmében* [1977]) A tüntetésről készült képeket l. *A magyar kisebbségek nemzetközi érdekvédelmének dokumentumtára 1976-tól. Hungarian Human Rights Foundation.* <http://www.hhrf.org/dokumentumtar/>. [Letöltve: 2011. november 16.]

410 *Erdély Védelmében* [1977]

411 Uo.

A törvényhozásban és a kormánynál történő lobbizás mellett fontos eredmény volt a Helsinki folyamatban történő részvétel is. 1977 májusának elején a Kongresszus *Helsinki Egyezmények Végrehajtását Felülvizsgáló Bizottsága*⁴¹² meghallgatásokat kezdett, amelyre a CHRR egy 39 oldalas dokumentumot készített.⁴¹³ Az amerikai Helsinki Bizottság augusztus elején elkészült Romániáról szóló jelentésének magyarságra vonatkozó részét teljes egészében a CHRR ezen helyzetértékelése alapján állították össze, mely az egész jelentés részeként más szövetséges államok íróasztalára is került alapokmányként használva fel azt a tárgyalások alatt.⁴¹⁴ Az év további részében a szervezet igyekezett kivívni, hogy az amerikai küldöttség minél nagyobb nyomattal kérje számon a magyar kisebbség ügyét.⁴¹⁵ Lobbitevékenységük itt is sikerrel járt: az októberi plenáris ülésen az Egyesült Államok delegációja többször is felvetette a romániai magyar kisebbség elnyomásának ügyét, amely a munkacsoportok tárgyalásain is folytatódott.⁴¹⁶

412 Angol nevén *US Commission on Security and Cooperation in Europe*. A Bizottság 1976 júniusában hat szenátorból, hat kongresszusi képviselőből, valamint három kormánytisztviselőből alakult abból a célból, hogy felülvizsgálja a Helsinki Egyezmények egyes országokban történő betartását. A belgrádi konferenciát megelőzően, a Bizottság kihallgatásokon gyűjtötte az adatokat. A CHRR az év május 9-én előterjesztett tanúvallomásában részletesen ismertette, hogy a román kormány pontosan milyen eszközökkel törekszik az erdélyi magyarság asszimilációjára. A CHRR ezen vallomásáról a Bizottság elnöke Dante B. Fascell floridai képviselő elismerően nyilatkozott. A Bizottság társelnöke, az AESZ-el már régóta kapcsolatban álló Clairborne Pell Rhode Island-i szenátor pedig külön szenátusi felszólalásban nyilatkozta ki, hogy mennyire aggasztónak tartja a CHRR állításait. (Az erdélyi magyarság ügye és a belgrádi konferencia. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 4. sz., 4–5.)

413 *Erdély Védelmében* [1977]

414 Uo. A Romániáról szóló jelentés az összesen 230 oldalú kitevő, később csak „kék könyvként” ismertté váló jelentés része volt. Ennek összeállítása az amerikai Helsinki Bizottság legfőbb tevékenysége volt a belgrádi konferencia előtt, amelyet az Egyesült Államok, valamint a többi, vele szövetséges európai államok alapokmányként használtak fel, így igen fontos szerepet játszott. (Az erdélyi magyarság ügye és a belgrádi konferencia. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 4. sz., 4–5.)

415 *Erdély Védelmében* [1977]. Fascell képviselő és Pell szenátor mellett az amerikai delegációnak több más tagja is volt, akiknek tudomásuk volt az erdélyi magyarság sérelmeiről, ez azonban nem a CHRR tevékenységének volt köszönhető. (Az erdélyi magyarság ügye és a belgrádi konferencia. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 4. sz., 4–5.)

416 *Erdély Védelmében* [1977]

1978 folyamán a CHRR fő tevékenysége a nyugati lapokon keresztül kiszivárgott Király Károly levelek tartalmának minél szélesebb körű ismertetésére és a román államelnök elleni tüntetések megszervezésére fókuszált. Emellett természetesen részt vettek a meghallgatásokon, és igyekeztek folytatni a kongresszusi tagok meggyőzését a kereskedelmi törvény felfüggesztésének megszavazásáról.⁴¹⁷

Habár a fiatal generáció erdélyi magyarságért küzdő lobbistái mindegyik amerikai emigráció által működtetett nagyobb szervezet támogatását bírták, legszorosabban talán az *Amerikai Erdélyi Szövetséggel* működtek együtt. Ennek oka a Hámos László és Teleki Béla, valamint más AESZ-tagok közötti személyes kapcsolaton alapult. Emellett a két szervezet hasonló elvi alapokon is működött: amint azt AESZ egy 1976-ban rendezett előadástjén a CHRR vezetője kifejtette, a mozgalom „teljesen reális alapon dolgozik”, „romantikus álmok mellőzésével”, és mindig „az adott lehetőségeket keresi az adott körülmények között”, kihasználva ebben a létező nyomásgyakorló eszközöket.⁴¹⁸ Emellett azt is leszögezte, hogy az emberi jogok kérdésének támogatottságával szemben az európai területek átrendezésére semmilyen hivatalos támogatottság nem létezik,⁴¹⁹ így az erre való hivatkozást kerülendőnek tartották. A rugalmasabb, már USA-ban nevelkedett, kormánykörökben otthonosabban mozgó fiataloknak saját meglévő

417 *Erdély Védelmében* [1978]

418 Az Amerikai Erdélyi Szövetség előadástje: az erdélyi magyarság ügye egy beszámoló tükrében. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 4. sz., 1–3.

419 *Erdély Védelmében* [1977]. Ezzel kapcsolatban kifejtették: „Többször szembetaláltuk magunkat a kérdéssel: Lemondunk-e mi Erdély visszacsatolásáról? Már a kérdés felvetését is nevetségesnek érezzük. Mi nem játszunk kormányosdit, még csak azt sem képzeljük, hogy a magyar népet valami formában képviseljük. A magyar néptől – akit e döntés megillet – nekünk semmiféle megbízatásunk, akár pozitív, akár negatív válasza nincs. A válaszadás csak nagyképp pózolás lenne részünkről. Mi csak vagyunk, magyar szívű-lelkű amerikai állampolgárok, akik minden megbízás nélkül önszántunkból összeálltunk, hogy az amerikai demokrácia nyújtotta lehetőségeket kihasználva segítséget nyújtsunk olyan testvéreinknek, akik arra nagyon rászorulnak, és akik szívükhöz oly közel állnak. Érettük a mindenkori legkorszerűbb, legcélravezetőbb, leghatásosabb eszközök teljes fegyvertárát felhasználjuk. A magyar körökben olykor tapasztalható szájhösködés, nagyotmondó vetélkedés mellett talán már szinte abnormálisnak tűnik, ha egy társaság, egy korlátozott, de realiztikus célt követ, szakértelemmel és hébe-hóba némi sikerrel. Elveinket homlokunkon hordjuk, azokról és módszereinkről szóban és írásban részletesen és rendszeresen számot adunk, ezekkel kapcsolatban meglepetés senkit nem érhet. Aki egyetért céljainkkal és módszereinkkel, azt örömmel fogadjuk, ha valamely formában részt vesz munkánkban.”

kapcsolati tőkéjét mozgósító Teleki Béla nemcsak arra vonatkozóan adott javaslatokat, hogy mely képviselőket érdemes megkönyékezni, ha valamit keresztül kell vinni a törvényhozási rendszeren, hanem abban is, hogy hogyan érdemes egy-egy problémát, kérdést megfogalmazni akár a meghallgatások, akár a tisztviselőkkel történő tárgyalások során.⁴²⁰ A lobbitevékenységhez nyújtott tanácsai mellett befolyásos magyar vagy magyar származású emberekkel való kapcsolatfelvételben is segítette a CHRR vezetőit. Ez utóbbinak köszönhetően a híres iparmágnás családból származó műgyűjtő, *Hans Heinrich von Thyssen-Bornemisza* báróval is kapcsolatot épített ki a szervezet tevékenységének finanszírozása érdekében, amelyet az 1985-től meg is kapott.⁴²¹ Egészen addig ugyanis az egyes emigrációs szervezetek lapjaiban és amerikai napilapok hirdetéseiben való pénzügyi segítségkérés mellett csupán az *Erdély Védelmében* című, a meghallgatásokon történő részvételtől, a tüntetésekről és más eredményekről beszámoló, kongresszusi tagok felé indítandó levélakciókat kérő brosúra alapján érkező adományokból tartotta fent magát a szervezet.⁴²² A CHRR saját publikációi mellett a közvélemény tájékoztatását más módon is igyekezett ellátni: vezetői jelen voltak minden, a magyar kisebbségekkel kapcsolatos emigrációs eseményen, így nemcsak az AESZ vezetőségi ülésein, közgyűlésein és estjein tájékoztatták az erdélyi magyarság sorsa iránt aggódókat, hanem például a *Magyar Külügyi Társaság* kisebbségekkel kapcsolatos értekezletein⁴²³ és a Nádas János által szervezett clevelandi ún. *Magyar Napokon* is.⁴²⁴

420 *Hámos László személyes közlése*, 2010. december.

421 Teleki Bélának az akkor már *Magyar Emberi Jogok Alapítványnak* nevezett szervezetről kialakított véleményét jól illusztrálja a szervezet finanszírozását kérő, befolyásos magyar emigránsok körében szétküldött, 1984-ben írott levele. Lásd: *Teleki Béla 1984-ben írt körlevele a Magyar Emberi Jogok Alapítványról*. Tibori Szabó Zoltán közleménye, 2010 nyara.

422 Az *Erdély Védelmében* c. kiadvány kiküldését segítette egy egyedülálló módon számítógépes lyukkártyákon tárolt címlista. A címek számítógépen történő tárolása a levélakciók megszervezésében is fontos szerepet töltött be. (*Hámos László személyes közlése*, 2010. december)

423 A Magyar Külügyi Társaság értekezlete. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 2. sz., 3–4., valamint A Magyar Külügyi Társaság harmadik kisebbségi értekezlete. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 2. sz., 5–6.

424 Hírek. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVIII. évf., 1976. 4. sz., 12., valamint Illyés Elemér New York-i előadása, *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XIX. évf., 1977. 1. sz., 1–2.

4. Összegzés

A sok esetben a két világháború közötti kisebbségi létet átélő, néhol erdélyi rokonságot maga mögött hagyó észak-erdélyi volt vezető tisztviselők és politikusok közül kikerülő AESZ-tagokról talán joggal mondható, hogy a magyar emigránsok közül a leginkább hitelt érdemlően ismerték az erdélyi helyzetet. Munkamódszerük – a háttérben történő érdekképviselés és kapcsolati háló csendes építése – más emigráns szervezetektől eltérő mivolta és sajtónyilvánosságot kerülő magatartásmódjuk saját megítélésük szerint sok pozitív eredményt hozott.⁴²⁵ Az emiatt egyedüli képviseleti joggal való fellépésük azonban – annak ellenére, hogy gyakran megalapozott volt és fontos kiegyensúlyozó szereppel bírt – sajnálatos módon némely esetben kevésbé volt hatékony, hiszen a szervezetek között húzódó, Magyarországról hozott különböző értékek okán létező törésvonalak miatt a kiterjedtebb amerikai ismeretségekkel rendelkező többi emigráns csoportosulásra kevésbé tudtak meggyőző hatással lenni, amely ily módon a befogadó országban történő érdekérvényesítés korlátaiban is sokszor megmutatkozott. Teleki Béla munkásságának értékét ugyanakkor nagymértékben növeli az az emigráns pályafutásának korai szakaszában jelentkező felismerése, hogy egy újabb, a magyar helyzettel és az amerikai mentalitással egyaránt tisztában lévő fiatal generáció hatékonyabban tudja a határon túli magyarság érdekeit képviselni.

425 Az Amerikai Erdélyi Szövetség saját munkásságát huszonöt év távlatából a következőképpen értékelte: „Az AESZ vezetősége (...) lehetően a háttérben maradva igyekezett a befogadó nemzetek befolyásos fiai közül barátokra szert tenni, akik az AESZ által rendelkezésükre bocsátott adatok alapján képviselték különböző fórumokon Erdély ügyét, sajtóban, közéletben és kormányoknál egyaránt. Ez a magatartás helyesnek bizonyult. Ilyen intervenciók eredményesek voltak például az ötvenes évek tömeges bebörtönzéseivel, internálásaival vagy kényszerlakhelyre utalásaival kapcsolatban. A State Department felhozta a bebörtönzések kérdését a kereskedelmi tárgyalásoknál, az Emberi Jogok Ligája pedig hatásosan interveniált az UNO főtítkáránál és a román delegátusnál. Számos sajtóközlemény az AESZ tagjainak információi alapján ismertette és ítélte el az erdélyi helyzetet, illetve a magyarság elnyomását. Közel két évtizede az AESZ európai megbízottja az Európai Néptanácsok Föderalista Uniójának (FUEN) központi bizottsági tagja. Ennek a 38 népcsoportot képviselő tekintélyes nemzetközi szervezetnek a kongresszusain több előadásban ismertette az erdélyi, illetve délkelet-európai nemzeti kisebbségek helyzetét. Az előadások német, francia és angol nyelven jelentek meg a FUEN hivatalos orgánumban, az Europa Ethnica-ban és más nyugati folyóiratokban. A FUEN jegyzéket intézett hivatalosan Maurer volt román miniszterelnökhöz és Ceaușescu államelnökhöz az erdélyi magyarság elnyomása ügyében.” (Huszonöt esztendő az Amerikai Erdélyi Szövetség. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*. XIX. évf., 1977. 3. sz., 1–2.)

Ennek érdekében az AESZ vezetője a CHRR megalakulása előtt és után is minden tőle telhetőt igyekezett megtenni.

Érdemes megemlíteni, hogy bár a politikai jellegű kezdeményezés szerepét Teleki élete alatt így fokozatosan a CHRR vette át, halála után pedig az AESZ csupán kulturális jellegű szervezetté válik, működése a kétezres évek elejéig nem áll le. Bálintitt Károly elnöksége és Sándor István alelnöksége alatt az AESZ korlátozottan ugyan, de tovább működik. 2007-ig minden évben megrendezésre kerül pl. az Erdélyi Teaest, emellett pedig a *Transsylvania Erdélyi Tudósító* kiadása is rendszeressé fejlődik, sőt ebben az időszakban éri el a legnagyobb példányszámot. Rendszeres bevétel hiányában azonban a Teaestek megszűnése után három évvel a folyóirat publikálásával is fel kellett hagyni.⁴²⁶

A forrásfeltárás sok esetben nem adott megnyugtató választ számos kérdésre, amelyeket további kutatás feladata megválaszolni. Nem világos például az 1963–1964-ben folytatott akcióik hatása a román kormány amerikai kereskedelmi tárgyalások után foganatosított, erdélyi magyarságot is kedvezően érintő intézkedéseire, amelyre valószínűleg csupán az amerikai külügyminisztérium erre vonatkozó archívumának feltárása után lehetséges hihető érdemlően választ adni. Kérdéses továbbá az is, hogy az erdélyi magyarság érdekképviselőt ellátó emigráns szervezetnek hogyan sikerült az *Emberi Jogok Nemzetközi Ligájával* és a *Nemzetközi Jogászszerzővel* kapcsolatot létesítenie, és hogy az utóbbi szervezetek hogyan tudták megnyerni a sajtó figyelmét. Nem világos az sem, hogy az AESZ elnökének mennyiben volt hatása az 1960-as évek közepén az *Amerikai Magyar Szövetség* döntése-

426 (Sándor István közlései, 2010. augusztus.) Valószínűleg ugyanez a helyzet az *Erdélyi Világszövetséggel* is, habár a szövetség brazíliai központjának működéséről semmilyen megbízható információ nem áll rendelkezésemre. Politikai jellegű tevékenységüket 1990 óta lásd Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2006*. Erdélyi Magyar Adatbank 1999–2011. <http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=keres> [letöltve 2011. november 27-én]. Továbbá Zolcsák István életrajzát lásd a *Brazíliai Magyar Segélyegylet folyóiratában*. 19. évf., 2006. 46. sz. 11–13. <http://www.ahungara.org.br/admin/upload/hirados/HIRADO%20MAGYARUL46.pdf> [letöltve 2011. november 27-én]. A szervezet legfőbb finanszírozójának 2000-ben bekövetkezett halála után egyetlen máig működő aktív németországi tagszervezetük, a stuttgarti, melynek a temesvári születésű Tamás Péter az elnöke. <http://www.stuttgarti-magyarok.de/index.php/szervezetek/erdelyi-vilagszoevetseg?start=1> [letöltve 2011. november 27-én]. Az *Erdélyi Világszövetség* dokumentum-együttese (akárcsak az *Amerikai Magyar Szövetség* anyagai) a Lakitelki Népfőiskola Könyvtárának Emigrációs Gyűjteményébe került, és máig feldolgozatlan.

ire, amelyet csupán a *Lakitelki Népfőiskola Emigrációs Gyűjteményében* őrzött dokumentumainak feltárása után lehet rekonstruálni. További kutatást igényelne Zathureczky Gyulának a FUEN-ban történő érdekképviselése is, például hogy mennyiben vette komolyan a román kormány a szervezet főtít-kára által írt leveleket. Munkássága csak azután lehet egy külön tanulmány tárgya, miután fény derül arra, hogy pontosan hol őrzik hagyatékát.

A kutatás a fenti kérdések megválaszolása mellett időben történő kiterjesztéssel is tovább bővíthető: az AESZ-nek később ugyanis jelentős szerepe volt a CHRR és az EVSZ közötti kapcsolat alakításában, valamint a CHRR más módon történő segítségével, melynek részletes elemzése is fontos szempontokra mutathat rá. Utóbbi szervezet majd negyven éves múltja pedig egyértelműen a határon túli magyarság érdekében végzett lobbitevékenység történetének egyik legfontosabb, eddig feltáratlan része, mely külön elemzés tárgyát kell, hogy képezze.⁴²⁷

Irodalom, források

Levéltári források:

Teleki Béla hagyatéka, Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattár, FOND 580, Rendezés alatt.

Kéthly Anna hagyatéka, Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattár, FOND 469.

Felhasznált folyóiratok, újságcikkek, brosrák:

Erdély védelmében. Committee for Human Rights in Rumania. Az Emberi Jogok Romániában Bizottság hivatalos tájékoztatója, New York, 1976–1978.

Koréh Ferenc: Erdélyi örökség. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 2. sz.

Nemzetőr. A magyar szabadságharcos írók lapja külföldön, München, VIII. évf., 1963. 159. sz.

Névtelen szerző: Erdélyiek szövetkezése Erdélyért. *Katolikus Magyarok Vasárnapja. Catholic Hungarians' Sunday.* Amerika egyetlen katolikus magyar lapja. Cleveland, Ohio. 59. évf. 36. szám, 1952. szeptember 12.

Teleki Béla: Beköszöntő. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, I. évf., 1959. 1. sz., 1.

427 A CHRR-HHRF anyagainak egy részét digitalizálta, és hivatalos honlapján nyilvánossá tette, lásd <http://www.hhrf.org/dokumentumtar/>. Anyagainak legnagyobb része a HHRF New York-i irodájában található. (*Hámos Lászlóval folytatott interjú*, Budapest, 2009. december.)

Teleki Béla: Dr. Páll György halála. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. december, 4. sz., 1-2.

Teleki Béla: Dr. Páll György személyi adatai és életrajza. *Transsylvania Erdélyi Tudósító*, XVII. évf., 1975. december, 4. sz., 2-3.

Transsylvania Erdélyi Tudósító. Quarterly of The American Transylvanian Federation. Az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévi tájékoztatója. Megjelenés: negyedévenként, New York, 1959-1978.

Új Hungária. Szabad magyarok független hetilapja, München. II. évf., 1954, 79, 84. és 86. számok.

Internetes hivatkozások:

Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat könyvtári broszúrája: 1960. Az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat hivatalos honlapja. http://americanhungarianlibrary.org/?page_id=10. Letöltve: 2011. április 9.

Bázsa Csaba élete: http://csababazsa.com/His_Life.html. Letöltve: 2011. november 16.

Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Hitel könyvkiadó, Budapest, 1992. Új Hungária szócikk. <http://mek.niif.hu/04000/04038/html/u.htm#%C3%9A%JHung%C3%A1ria>. Letöltve: 2011. szeptember 15.

Bölöni Domokos: Bálintitt Károly életútja Nagyernyétől New York-ig. *Erdélyi ma*, 2007. november 5. <http://www.erdelyi.ma/tarsmagyarsag.php?id=29384&what=archivum>. Letöltve: 2010. december 25.

Brazíliai Magyar Segélyegylet folyóirata. 19. évf., 2006. 46. sz., 11-13. <http://www.ahungara.org.br/admin/upload/hirados/HIRADO%20MAGYARUL46.pdf>. Letöltve: 2011. november 27.

A Committee for Human Rights in Rumania (CHHR) második tüntetése Washingtonban. <http://www.hhrf.org/dokumentumtar/fotosorozat.php?id=3>. Letöltve: 2011. november 16.

Emberi Jogok Nemzetközi Ligájának hivatalos honlapja: *International League for Human Rights. About the League*. <http://www.ilhr.org/index.html>. Letöltve: 2011. augusztus 22.

Az EVSZ stuttgarti tagszervezetének hivatalos honlapja. <http://www.stuttgarti-magyarok.de/index.php/szervezetek/erdelyi-vilagszoevetseg?start=1>. Letöltve: 2011. november 27.

Erdélyi Lajos: Erdélyi Lajos interjúja Mauthner Gabriellával. *Az új Múlt és Jövő*. 2000/3-4. http://www.multesjovo.hu/hu/content_one.asp?ContentID=249&PrintedID=1. Letöltve: 2010. december 25.

Federal Union of European Nationalities (FUEN) hivatalos honlapja: *History of FUEN*. <http://fuev.org/show.php?id=52>. Letöltve: 2011. október 9.

First Magyar Reformed Church of New York City hivatalos honlapja: <http://www.ny69ref.com/english.html>. Letöltve: 2011. november 16.

A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Romania. U.S. Department of State. Office of the Historian. <http://history.state.gov/countries/romania>. Letöltve: 2011. szeptember 17.

Hámos Ottóné életrajza és visszaemlékezései: „Változnak az idők és mi is változunk bennük.” Közzétette: Balogh Julianna. Hitel, 2007. szeptember. <http://epa.oszk.hu/01300/01343/00068/pdf/20070925-42120.pdf>. Letöltve: 2010. december 25.

Hungarian Human Rights Foundation - HHRF (Magyar Emberi Jogok Alapítvány). – 28 éve a magyar kisebbségek szolgálatában. <http://www.hhrf.org/hhrf/index.php?oldal=37>. Letöltve: 2010. december 24.

Investigations: The Iron Heel c. cikk. A *Time* magazin archívumából. 1953. december 14-i hétfői szám. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,806766-1,00.html>. Letöltve: 2011. június 29.

Sauviter in modo, fortiter in re latin közmondás magyar fordítása. *Kislexikon.hu*. http://www.kislexikon.hu/fortiter_in_re_sauviter_in_mod.html. Letöltve 2011. március 4-én.

Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány hivatalos honlapja. <http://ferencesek.hu/bemutatkozas/kik-vagyunk>. Letöltve: 2011. november 24.

A kollektív jogokkal kapcsolatos nemzetközi dokumentumok jegyzéke. *Magyar Kisebbség.* Nemzetpolitikai Szemle. 1996. II. évf. 3. (5.) sz. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=4&cikk=m960308.html>. Letöltve: 2011. november 22.

A magyar kisebbségek nemzetközi érdekvédelmének dokumentumtára 1976-tól. Hungarian Human Rights Foundation. <http://www.hhrf.org/dokumentumtar/> Letöltve: 2011. november 16.

Mauthner Gabriella emlékkönyv. HHRF hivatalos honlapjának része. <http://www.hhrf.org/memini/> Letöltve: 2010. december 25.

Nemzetközi Jogászszövetség hivatalos honlapja. History of the International Commission of Jurists. http://www.icj.org/default.asp?nodeID=340&langage=1&myPage=ICJ_History. Letöltve: 2011. augusztus 22.

A New York-i Magyar Ház honlapja: <http://magyarhaz.org/>. Letöltve: 2011. november 23.

Az Ogilvy & Mather reklámszakértő cég hivatalos honlapja. http://www.ogilvy.com/About/Our-History/Ogilvy_Mather.aspx. Letöltve: 2011. november 16.

Az önkifejezés lehetőségei. Egy megvalósult autonómia, avagy Dél-Tirol példája. (Módos Péter beszélgetése Cristoph Pan-nal és Davide Zaffi-val.) *Európai Utas.* 2006. 1. sz., 66–72. http://www.hhrf.org/europaiutas/62/MP_Pan_Zaffi.pdf. Letöltve: 2011. november 21.

Papp Z. Attila: *Beszédből világ* c. könyvének szervezeti adatbázisa. Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet honlapja. http://www.mtaki.hu/uj_intezeti_kiadvanyok/papp_z_attila_amerikai_magyarok.html?a=mod#tartalom. Letöltve: 2011. augusztus 23.

Pozsony Ferenc: Hazahozták Mikes Hanna hamvait. *Háromszék*. http://www.3szek.ro/load/cikk/11567/hazahoztak_grof_mikes_johanna_hamvait. Letöltve: 2012. január 29.

Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2006*. Erdélyi Magyar Adatbank 1999–2011. <http://udvardy.adatbank.transindex.ro/>. Letöltve: 2011. november 27.

U.S. Department of State. Office of the Historian. A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Romania. <http://history.state.gov/countries/romania> Letöltve: 2011. szeptember 17.

Vincze Gábor: *Álmodozások kora. Tervek, javaslatok az „erdélyi kérdés” megoldására 1945–46-ban*. <http://www.hunsor.se/dosszie/almodozasokkora.pdf>. Letöltve: 2011. február 25.

Interjúk, levelezések:

Hámos Ottó és Sándor Margit: Interjú (Budapest, 2010. augusztus)

Hámos László: Interjúk (Budapest, 2009. december és 2010. december) és elektronikus küldemények (2010. december)

Mauthner Gabriella: Elektronikus úton folytatott levelezés. (2010. március 9. – 2010. szeptember 23.), postai küldemények (2010 nyara)

Sándor István: Elektronikus úton folytatott levelezés (2010. május 1. – augusztus 8.) és interjú (2010. augusztus 27.)

Tibori Szabó Zoltán: Elektronikus úton folytatott levelezés (2010. május 3.) és interjú (Kolozsvár, 2010. július), valamint postai küldemények (2010 nyara)

Felhasznált könyvek

Bakó Elemér: *Emlékkönyv az Amerikai Magyar Szövetség 80. évfordulójára*. Amerikai Magyar Szövetség, Washington D.C. 1988.

Balogh László: *Románia története*. AULA kiadó Kft., Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest, 2001.

Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.

Bárdi Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére. A magyar elképzelések, 1918–1940. In *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000, 137–180. (Ua. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1–2. sz. 329–376.)

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985. I–II. kötet.* Stichting Mikes International, Den Haag, 1989.

Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia.* Hittel, Budapest, 1992.

Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938–1948.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Bottoni, Stefano: *Sztálin a székekelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960).* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008.

CHRR: *Testimony of László Hámos on behalf of the Committee for Human Rights in Rumania before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means United States House of Representatives on Continuing Most-Favored-Nation Tariff Treatment of Imports from Rumania.* Committee for Human Rights in Rumania, New York, 1976.

Courtney, Bruce J. – Harrington, Joseph F.: *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations 1940–1990.* Boulder. East-European Monographs. Columbia University Press, New York, 1991.

Egry Gábor: *Az erdélyiség színeváltozása.* Napvilág kiadó, Budapest, 2008.

Eiler Ferenc: *Kisebbségvédelem és revízió. Magyar törekvések az Európai Nemzetiségi Kongresszuson (1925–1939).* MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.

Eszenyi László – Száz Zoltán Mihály: *Memorandum of the American Hungarian Federation in Conjunction with the Transylvanian World Federation, the American Transylvanian Federation, the Committee of Transylvania, and the European Congress of Free Hungarians, on the Situation of the Human Rights of the Hungarian Minority in Rumania to the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities of the Human Rights Commission of the United Nations in Geneva, Switzerland.* In *Documents on the human rights violations against the Hungarian minority in Rumania before the United Nations Human Rights Commission, the World Council of Churches and the United States Congress and Government.* American Hungarian Federation. Washington, D. C., 1976, 10–36.

Fejős Zoltán: *Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához.* In Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról.* Gondolat – MTA Etnikai Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, 9–24.

Horváth Jenő (szerk.): *Nemzetközi kapcsolatok története, 1941–1991.* Pannonprint Kft., Veszprém, 2010. /Grotius Könyvtár 2./

Kádár Lynn Katalin: *Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972.* L'Harmattan kiadó, Budapest, 2006.

Koréh Ferenc (bev. írta): *Erdélyből jelentik. Az Amerikai Erdélyi Szövetség kiadása,* New York, 1977.

K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transz-szilvanizmus korai történetéhez.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története.* Eötvös József kiadó, Budapest, 2000.

Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor (szerk., vál.): *Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március).* Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó, Kolozsvár–Csíkszereda, 2003.

Nagy Mihály Zoltán – Olti Ágoston (bev., öáll.): *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009.

Novák Csaba Zoltán (vál., bev.): *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyar-ságpolitikája I. 1965–1974.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011.

Papp Z. Attila (szerk.): *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról.* MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiadványa, Budapest, 2008.

Romsics Ignác (szerk., bev.): *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról: az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai, 1942–1944.* Typovent kiadó, Gödöllő, 1992.

R. Süle Andrea: Románia politikatörténete 1944–1990. In Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet.* Atlantisz kiadó, Budapest, 1990. /Medvetánc/

Sisa István: *Őrtállás Nyugaton.* Vista kiadó, Morristown, N. J. 2004.

Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége: embernek maradni embertelen időkben.* Nis kiadó, Kolozsvár, 1993. /Erdélyi kiskönyvtár sorozat/

Tóth Sándor: *Jelentés Erdélyből II. 1987.* Magyar füzetek könyvei 13. Párizs, 1990.

Vincze Gábor: Javaslatok, tervek, dokumentumok az erdélyi kérdés rendezésére, 1945–1946. *Magyar Kisebbség*, III. évf., 1997. 1–2. (7–8.) sz. 283–291.

Történeti kényszerpályák, kisebbségi reálpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. 1944–1989. Pro-Print kiadó, Csíkszereda, 2001.

Wagner, Francis S.: *Towards a New Central Europe. A Symposium on the Problems of the Danubian Nations.* Danubian Press, Florida, 1970.

Weiner, Robert: *Romanian Foreign Policy and the United Nations.* Praeger, New York, 1984.

Zathureczky Albert Gyula: Die magyarische Volksgruppe in Rumänien. In Mafred Straka – Wilhelm Braumüller (Hrsg.): *Handbuch der Europäischen Volksgruppen. Im Auftrage der Föderalistischen Union Europäischen Volksgruppen unter ihrem Generalsekretär Povel Skadegård.* Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung G.M.B.H. Wien-Stuttgart, 1970, 619–628.